

ALMANACH

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník IX.
2/2014

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume IX

ALMANACH

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník IX.
2/2014

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume IX

Redakcia: Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

Kontakt: +421-2-6729 5456
alena.michalova@euba.sk

Hlavný redaktor: PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Redakčná rada: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Kiyoshi Kasahara
doc. Milan Kurucz, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., mim. prof.
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. René Pawera, CSc.
doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor: Ing. Alena Michalová

Vydavateľ: Vydavateľstvo EKONÓM,
Ekonomická univerzita v Bratislave
IČO 00 399 957

Evidenčné číslo: ISSN 1339-3502

Za obsahovú stránku a jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.
Príspevky prechádzajú recenzným konaním.

Obsah

VYBRANÉ ASPEKTY VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV AFGANISTANU A STREDOÁZIJSKÝCH REPUBLÍK PO ROKU 2014 LUBOMÍR ČECH	5
VYBRANÉ KONCEPTY A TEÓRIE MEDZINÁRODNEJ MIGRÁCIE A ICH APLIKÁCIA NA SÚČASNÉ MIGRAČNÉ TOKY NINA GALANSKÁ	20
POJEDNANIE O GLOBÁLNO M PROBLÉME PANDÉMIE AIDS RADOSLAV IVANČÍK – RASTISLAV KAZANSKÝ	40
ORGANIZOVANÝ ZLOČIN V REGIÓNE JUŽNÉHO KAUKAZU LUCIA BOROŠOVÁ	51
POSTAVENIE A PERSPEKTÍVY USD A CNY VO SVETOVEJ EKONOMIKE SILVIA DRAKOVÁ	63
POSTOJ DÁNSKA A JEHO AUTONÓMNYCH ÚZEMÍ K EURÓPSKEJ INTEGRÁCII SIMONA CHUGURYAN	73
DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATIONAL SYSTEM OF UKRAINE AS A HUMAN CAPITAL QUALITY IMPROVEMENT CIRCUMSTANCE GLUKHA GANNA -TSYVERENKO GANNA	92
K NIEKTORÝM KLÚČOVÝM ASPEKTOM KREATÍVNEHO PRIEMYSLU KRISTÍNA BACULÁKOVÁ	102

Vybrané aspekty vzájomných vzťahov Afganistanu a stredoázijských republík po roku 2014

Lubomír Čech

Abstrakt

Výrazné oživenie dynamiky vývoja v Strednej Ázii v priebehu posledného štvrtstoročia ovplyvnilo viaceré geopolitické a geoeconomické faktory v regióne. Významnou súčasťou tejto problematiky sú aj vzťahy postsovietskych republík Strednej Ázie a Afganistanu. Ich vzájomná relácia má svoju genézu a historickú pamäť. Vzhľadom na rastúci význam tejto oblasti v rámci medzinárodných vzťahov ponúka tento článok pohľad na niektoré vybrané aspekty vzájomných vzťahov postsovietskych republík Strednej Ázie a Afganistanu po roku 2014. Súčasne má ambíciu bližšie ukázať na zložitosti presadenia regionálneho prístupu pri riešení problémov v širšom priestore Strednej Ázie, ktorý bez spomínaných aktérov nie je možný.

Kľúčové slová: Afganský konflikt, bezpečnosť regiónu, drogy, korupcia, regionálny prístup.

JEL Klasifikácia: N45

Abstract:

A significant development dynamics revival in Central Asia during the last quarter of a century has influenced several geopolitical and geoeconomical factors in the region. Significant part of this issue is relations of post-Soviet republics of Central Asia and Afghanistan. Their mutual relation has its genesis and historical memory. Due to increasing significance of this area in international relations, this article offers view at some selected aspects of mutual relations of post-Soviet republics of Central Asia and Afghanistan until 2014. At the same time it has an ambition to closer show the complexity of enforcement the regional approach to solving problems in a broader space of Central Asia, which is, without the aforementioned actors, not possible.

Keywords: Afghan conflict, drugs, corruption, regional approach.

JEL Classification: N45

Úvod

Z pohľadu skúmanej témy je nepochybne rok 2014 v širšom regióne Strednej Ázie¹ reflektovaný ako určitý medzník.² Odchod koaličných vojsk západných štátov vytvára celkom novú situáciu pre fungovanie vzťahov medzi štátmi regiónu. Štáty Strednej Ázie, vzhľadom na susedstvo Afganistanu budú musieť riešiť viacero problémov, ktoré majú regionálny i lokálny charakter. V rámci celej oblasti je to predovšetkým slabá ochrana štátnych hraníc a v dôsledku toho možnosť prenesenia prípadného konfliktu z Afganistanu do susedných krajín. Na lokálnej úrovni jednotlivých štátov bude v centru pozornosti presun vojenskej techniky ozbrojených síl štátov koalície v oblasti a problém ďalšieho (aj keď obmedzeného) zotrávania cudzej vojenskej prítomnosti v regióne.

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že celý rad problémov týkajúcich sa budúcich vzťahov medzi stredoázijskými republikami a Afganistanom sa nachádza vo vnútri týchto štátov. Tieto vzťahy prešli určitým vývojom a zanechali súčasným politickým elitám k riešeniu nie vždy jednoduché dedičstvo (Čech, 2012). Článok má ambíciu poukázať na možnosti a limity týchto vzťahov po roku 2014, pričom hlavný dôraz kladie na bezpečnostný rozmer. Všíma si neuspokojivého stavu Afganskej národnej armády a dôsledkov, ktoré tento stav môže vnieť do ďalšej fragmentácie krajiny a jej nestability.

V ďalšej časti článok prináša pohľad na špecifiká afgansko-stredoázijských vzťahov, všímajúc si latentné hrozby a riziká najmä v samotných stredoázijských republikách bývalého Sovietskeho zväzu. Zdôrazňuje skutočnosť, že všetky zainteresované krajiny regiónu ako aj vonkajší hráči majú záujem na tom, aby Stredná Ázia zostala stabilná.

---

¹Strednú Áziu spájame zvyčajne s Kazachstanom, Kirgizskom, Tadžikistanom, Uzbekistanom a Turkménskom (tzn. s bývalými republikami ZSSR). Geograficky je pojem Stredná Ázia oveľa širší a patrí sem okrem územia piatich postsovietskych republík aj oblasť Sincianu/Xinjiangu v Číne, Mongolska, časti Iránu a Afganistanu (tzn. vymedzenie blízke UNESCO). Pre potreby tohto článku reflektujeme Strednú Áziu v jej širšom ponímaní (pozn. autora).

²Na medzinárodnej konferencii venovanej Afganistanu, ktorá sa uskutočnila 20. júla 2010 v Kábule, bol oficiálne predstavený plán tranzície, na základe ktorého prebieha postupné odovzdávanie zodpovednosti za krajinu do rúk afganskej vlády a afganských inštitúcií. Plán tranzície bol schválený na summite NATO v Lisabone v roku 2010 a jeho ukončenie sa predpokladá v roku 2014. V marci 2011 prezident Afganskej republiky Hamid Karzaj ohlásil prevzatie zodpovednosti za prvé oblasti v krajine zo strany afganskej vlády. Pred summitom NATO v Chicagu (20. – 21. mája 2012) bola prezidentom Karzajom ohlásená tretia fáza odovzdávania, po ukončení ktorej budú afganské národné bezpečnostné sily (tzn. armáda a polícia) zodpovedné za 75% populácie vrátane všetkých provinčných centier (pozn. autora).

1 Predikcia vývoja vzťahov po roku 2014

Odchod koalíčných vojsk zrejme spustí ďalšiu vlnu fragmentácie Afganistanu, ktorá by mohla vážne narušiť jeho územnú integritu. Aby sa predišlo tomuto scenáriu, kábulská vládna administrácia, v spolupráci s koalíčnými partnermi západných krajín, venovala nemalé prostriedky na budovanie akcieschopnej Afganskej národnej armády (ANA) a ostatných bezpečnostných zložiek (Majerník, 2014).

Afganci vedia, čo je to život so zbraňou v ruke a tento aspekt poznamenal celé generácie obyvateľstva. Predstava o živote v mieri nie je Afgancom cudzia, rovnako silno však majú zakorenenú túžbu po nezávislosti a slobode (Marek, 2006, s. 6). Stáročné tradície a posledné štvrtstoročie zanechali svoju stopu. Chlapci sa učia strieľať odmalička a vedenie boja tvorí dôležitú súčasť ich výchovy. Veľa mladých mužov dnes vie zaobchádzať s rôznymi zbraňami a bojovať, mali by však problém sa pracovne zaradiť do iných segmentov afganského pracovného trhu – bohužiaľ významne obmedzeného (Kňazev, 2011).

Vyššie uvedené fakty vytvárajú dojem, že v týchto podmienkach nie je problém vybudovať pravidelnú a akcieschopnú armádu. Bohužiaľ opak je pravdou a súčasne takmer 200 000 armáda má obrovské problémy regrutačného charakteru (Smetana, 2010). Až v poslednom období sa podarilo zvýšiť plat vojakom – z pôvodných 80 USD na súčasných 210 USD (v čiastke je zarátaný aj príspevok za bojové nasadenie) – čo je viac ako ponúka Taliban.³ Napriek tomu Afganská národná armáda vykazuje 50 % dezerciu.

Pôsobí tu etnický a klanový faktor – na juhu nemožno nasadiť paštúnskych vojakov, ktorí odmietajú bojovať proti vlastným ľuďom chrániac tak bezpečnosť vlastných rodín (hrozba krvnej pomsty). Veľkú časť nového náboru v ostatnom čase tvorili pologramotní vidiečania z tadžických oblastí, ktorí nehovoria paštúnškim jazykom južných provincií. Afganská národná armáda bez vzdušnej podpory medzinárodných síl a bez krytia chrbta aliančnými spojencami pri bojovom nasadení nepôsobí presvedčivo.

Deväť z desiatich afganských regrútov nevie čítať a písať (Návrh uznesenia Európskeho parlamentu, 2013). Nastáva problém zoznámenia sa s manuálom vlastnej zbrane,

---

³Podľa vyjadrenia amerického generála W. Caldwell, ktorý mal v uplynulých rokoch na starosti zvýšenie stavov afganskej polície a armády, vďaka zvýšenej gáži pre nových vojakov a policajtov sa hlási do služby mesačne 7 000 mužov, ale paštúnski regrúti z juhu krajiny tvoria iba asi 2 – 3 % celkového počtu. Dostupné na internete: <<http://www.ceskenoviny.cz/svet/zpravy/nato-si-nevi-rady-s-dezerci-afghanskych-rekrutu/443751> [04.03.2010].

alebo pri získavaní vodičského oprávnenia apod. Jedna štvrtina z počtu afganských vojenských regrútov dezertovala po prvom „opušťáku“. Alarmujúci je odhad, že 25 % jej príslušníkov je závislých od heroínu a ópia (Čech, 2012). Dochádza k veľkému úbytku príslušníkov ANA v dôsledku ich prepúšťania, zajatia alebo zabitia. Takto opustí armádu traja vojaci z desiatich a mesačný úbytok tvorí 5 000 vojakov (Šulc, 2013; Smetana, 2010, 2013).

Napriek tomu je proces budovania Afganskej národnej armády prezentovaný ako najväčší úspech pôsobenia koalíčných vojsk v Afganistane – najmä pri porovnaní s pokusmi o reformu polície ale aj oblasti ekonomiky a politiky (Sibyla, 2010). Reálny stav je taký, že o pripravenosti afganskej armády zaistiť bezpečnosť krajiny panujú silné pochybnosti (Giustozzi, 2009, s. 36-42).

Slabá schopnosť štátu pri zaistení bezpečnosti krajiny posilní autoritu lokálnych veliteľov. Ak sa ku tomu pridá neschopnosť centra posielat' veliteľom peniaze výmenou za ich lojalitu, môžeme očakávať aj istý predel v právomociach a prerozdelenie územia na lokálnej úrovni. Pochopiteľne v tejto chvíli je veľmi ťažké predpovedať, ako hlboko zasiahne afganskú spoločnosť táto dezintegrácia či fragmentácia po voľbách v roku 2014.

V súvislosti s predikciou vnútornej nestability Afganistanu a so znížením zodpovednosti širšieho medzinárodného spoločenstva v afganskej otázke sa tak vonkajšie riešenie prípadných afganských problémov presunie na susedné štáty a zainteresované ázijské či eurázijské mocnosti s významným regionálnym vplyvom (predovšetkým Čínu, Rusko, Irán a Indiu). Tie už dnes pripravujú krízové scenáre pre prípad zhoršenia vnútornej situácie v Afganistane (Tellis – Mukharji (eds.), 2010).

Časť odborníkov na afganskú problematiku zastáva (pre niektorých kontroverzný a neprijateľný) názor, že najlepším riešením pre budúci vývoj Afganistanu je nechať samotných Afgancov, aby si svoje problémy riešili sami. Riešenie afganskej problematiky bez vonkajších zásahov zrejme nezaručí mier ani prosperitu, ba možno práve naopak. Avšak cena, ktorú platia Afganci za neefektívne západné pokusy o mier a pokrok, bola a je príliš vysoká.

Pokiaľ ide o dvojstranné vzťahy medzi Afganistanom a postsovietskymi republikami Strednej Ázie, od roku 2001 síce došlo k nárastu prihraničného obchodu a vzájomnej humanitárnej výmene, pre všetky stredoázijské krajiny je však obchod s Afganistanom relatívne zanedbateľný. Ani otázka prípadných utečencov nie je zrejme na programe dňa, pretože stredoázijské režimy nie sú pre afganských Turkménov, Uzbekov a Tadžikov oveľa príťažlivejšie.

Najväčším problémom budúcich vzťahov je tak obava stredoázijských republík, že po

odchode koaličných vojsk vypukne v Afganistane občianska vojna, ktorá bude mať potenciál ovplyvniť vývoj v susedných štátoch. Realita v súčasnosti skôr naznačuje scenár, že akákoľvek afganská sila sa v takomto prípade sústreďí viac na vnútroafganské problémy, než na expanziu za hranice krajiny. Hlavnou hrozbou by skôr mohli byť najrôznejšie radikálne skupiny so základňami v Strednej Ázii a podporované afganskými militantmi.

Radikálny islam spôsobuje vážny, najmä bezpečnostný problém v Strednej Ázii (Gubka, 2011; Namatov, 2013). Analytici sa zhodujú na tom, že najrizikovejšou oblasťou je Ferganská kotlina, kde sa stretávajú pohraničné záujmy Tadžikistanu, Kirgizska a Uzbekistanu a súčasne tu nájdeme najväčšiu koncentráciu stúpcov radikálneho islamu. V tejto oblasti žije asi jedna pätina stredoázijskej populácie. Napriek tomu, že oblasť Fergany patrí k najúrodnejším a najvyspelejším, má veľké problémy s nezamestnanosťou a celkovo zlou sociálnou situáciou obyvateľstva. Aj tieto skutočnosti prispievajú k nespokojnosti obyvateľstva, ktoré hľadá cestu z neuspokojivej životnej situácie v radikálnych alternatívach, ponúkaných najrôznejšími islamistickými skupinami (Exnerová 2001, Trivedi, 2011).

V tejto súvislosti je nutné podotknúť, že aj tu sa situácia mení a skupiny, ktoré boli považované za najnebezpečnejšie, majú momentálne svoje priority inde alebo naopak v Strednej Ázii pôsobia v ilegalite. V prvom prípade ide o Islamské hnutie Uzbekistanu (Islamic Movement of Uzbekistan), ktorého súčasní vodcovia už nepochádzajú zo Strednej Ázie a zameriavajú sa predovšetkým na južnú Áziu, prípadne na celosvetový džihád. V druhom prípade ide o islamské skupiny ako je Hizb ut - Tahrír či iné. Tieto skupiny operujú pomerne úspešne v liberálnejšom Kirgizsku, čo je často trňom v oku susedných štátov. Najväčším nebezpečenstvom pre jednotlivé krajiny v regióne tak môže byť predovšetkým presakovanie menších, dobre vyzbrojených skupín pod vedením jedného alebo malého počtu veliteľov s autoritou na konkrétnych miestach. Tieto skupiny môžu potom vykonávať predovšetkým teroristické akcie či akcie menšieho charakteru diskreditujúce lokálnu autoritu stredoázijských režimov. Táto možnosť sa týka najmä slabých režimov v Kirgizsku a predovšetkým v Tadžikistanu. Ich autoritársky charakter, spolu so slabou skúsenosťou národných ozbrojených síl, môže viesť k neschopnosti čeliť týmto asymetrickým hrozbám. Na mieste je otázka, či sú podobné teroristické akcie schopné samy o sebe destabilizovať miestne stredoázijské režimy.

Pokiaľ ide o vojenskú pripravenosť stredoázijských štátov, tak ani jeden z týchto štátov a ani všetky štáty spolu nie sú schopné, v prípade prelievania vojnového konfliktu z Afganistanu, sa angažovať. Jedinou krajinou so schopnosťou riešiť (v spolupráci s miestnymi vládami) destabilizáciu Strednej Ázie je Rusko, ktoré zdôrazňuje popri

bilaterálnych vzťahoch aj multilaterálnu spoluprácu v rámci Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (Saliev, 2011). Táto organizácia síce disponuje kolektívnymi silami osobitného určenia a významnou podporou Ruska, na druhej strane sa ich doterajšia príprava venovala iným hrozbám. Kolektívne hrozby nie sú jasne definované a účasť ďalších vojakov (okrem Ruska a čiastočne Kazachstanu) je neistá. Okrem toho je v Strednej Ázii súčasťou Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (OZKB) aj letecká základňa v kirgizskom Kante, ktorá má obmedzené operačné limity pôsobenia. Od Ruska sa očakáva, že poniesie väčšinu výdavkov tohto zoskupenia, vyzbrojí lokálne armády a bude sa držať už podpísaných zmlúv o vojenskej spolupráci a dodávkach vojenskej techniky. Hoci týmto Rusko sleduje svoje partikulárne ciele (ekonomické a vojenské zjednotenie stredoázijského priestoru pod vedením Ruska), musí počítať aj s rizikom, že takto môže byť ľahko zatiahnuté do konfliktu v stredoázijskej oblasti. Medzi členmi Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti zároveň chýba neutrálne Turkménsko a Uzbekistan (ten v roku 2011 pozastavil členstvo v organizácii).

Stredoázijské štáty, rovnako ako Rusko alebo Čína, preto nebudú schopné a ani ochotné riešiť situáciu v Afganistane. Ich úsilie sa bude koncentrovať na ochranu afganských hraníc (tam, kde to je možné) a udržanie stability vo vnútri stredoázijského priestoru. Problémom pri ochrane hraníc je predovšetkým ich relatívna otvorenosť - geografická, ekonomická a vojenská.

Z tohto hľadiska je najmenej zaistená tadžicko-afganská a tadžicko-kirgizská hranice. Pohraničné orgány Tadžikistanu a Kirgizska nie sú schopné účinne brániť ilegálnym prechodom hranice zo strany Afganistanu. Uvažovaný návrat ruských či iných zahraničných pohraničníkov môže situáciu vylepšiť len čiastočne a z hľadiska politickej elity v Tadžikistane nie je veľmi vítaný. Napokon aj v čase prítomnosti ruských pohraničných vojsk na rieke Pjandž (do roku 2005) nebolo pre niektoré skupiny problém sa cez hranice dostať. Či už nelegálne, alebo s pomocou korupcie.

Kirgizsko síce nie je bezprostredným susedom Afganistanu, avšak jeho dlhá hranica s Tadžikistanom nie je dostatočne strážená a je využívaná k ilegálnym prechodom osôb a tovaru.

Oveľa lepšie je v tomto smere zabezpečená uzbecká hranice. Na afganskej strane ju tvorí rieka Amudarja, ktorá je dobre chránená už zo sovietskych čias. Jediný hraničný priechod na moste Priateľstva neďaleko juhouzbeckého Termezu možno pomerne ľahko uzavrieť a hranicu ustrážiť. Od konca 90. rokov Uzbekistan vykonal viaceré opatrení pre

zabezpečenie hraníc s Kirgizskom a najmä Tadžikistanom. Na niektorých miestach došlo aj k ich zamínovaniu, ktoré dodnes nebolo spoľahlivo odstránené.

Špecifickým prípadom je Turkménsko, ktorého hranice s Afganistanom sú tiež na mnohých miestach priechodné, a to tým skôr, že tu neexistuje (na rozdiel od predchádzajúcich štátov) prirodzená riečna hranice. Púštny charakter krajiny navyše nie je príliš vhodný na jej stráženie. Turkménskej vedenie sa môže upokojovať iba tým, že krajina doposiaľ nemusela čeliť hrozbám zo strany radikálnych zložiek pochádzajúcich z Afganistanu. Aj s touto alternatívou je však nutné počítať a v prípade konfrontácie nemožno očakávať, že by Turkménsko bolo pripravené k asymetrickému boji s akoukoľvek partizánskou či ilegálnou skupinou.

Jedným z najvýznamnejších problémov stredoázijsko-afganských vzťahov do budúcnosti bude otázka ópia – jeho premeny na heroín, tranzit cez región a jeho distribúcia. Do drogového obchodu sú zapojené radikálne opozičné skupiny, využívajúce drogy na financovanie svojich aktivít (okrem iného aj proti miestnym vládam). Na drogovom obchode participujú aj ľudia blízki a lojálni s existujúcim režimom. Akékoľvek zmeny v tomto zmysle v konečnom dôsledku môžu vyvolať nestabilitu v regióne, nežiaducu pre mocnosti ako sú Rusko alebo Čína (Jackson, 2009; Čech, 2013).

V tomto smere teda nemožno očakávať výraznejšie zmeny oproti súčasnej situácii. V Afganistane samotnom sa nepodarilo odstrániť túto výnosnú časť ekonomiky aj v dobe najrôznejších asistenčných programov, tým skôr to bude zložitejšie v čase, keď vnútorný vývoj v Afganistane bude viacmenej ponechaný svojmu osudu. Ako sa konštatuje v Návrhu uznesenia Európskeho parlamentu z 10.6.2013 „... existuje dostatok náznakov svedčiacich o tom, že afganský ľud sa stal obeťou tzv. kliatby zdrojov, pretože 90 % verejných výdavkov v Afganistane pochádza od medzinárodných darcov ... a trpí dôsledkami zakorenenej korupcie, ktorá ničí sociálny, finančný a hospodársky systém krajiny.“ (Návrh uznesenia Európskeho parlamentu, 2013).

Časť stredoázijských elít nemá a nebude mať záujem znižovať rozprávkové zisky z tohto obchodu. Záujem na znižovanie prepravy narkotík zo Strednej Ázie tak má predovšetkým Rusko a Čína (Kalačev, 2011).

2 Špecifické problémy vzájomných vzťahov

Okrem očakávania vývoja situácie v Afganistane po roku 2014 stredoázijské krajiny budú musieť riešiť aj celý rad vlastných problémov, ktoré budú determinovať nielen ich vlastný vývoj, ale aj vzťahy týchto krajín s Afganistanom.

Tadžikistan patrí k najviac problematickým štátom v regióne. Jeho súčasný prezident Emomali Rahmon potvrdil svoj mandát vo voľbách v novembri 2013, čo mu rozviazalo ruky pre prípadné zúčtovanie s opozičnými či inak nepohodlnými skupinami. Jeho ozbrojené sily by však neboli zrejme schopné zvládať prípadné rozsiahlejšie a koordinovanejšie aktivity protirežimne naladených skupín. V Afganistane, Tadžikistane aj v ďalších krajinách navyše žijú mnohí velitelia z občianskej vojny, ktorí doteraz majú s prezidentom nevybavené účty.

K najnebezpečnejším v Tadžikistane patrí skupina Jamaat Ansarullah. Tadžické oficiálne kruhy potvrdili existenciu tohto hnutia (Rasulzoda – Khamidova, 2010). Jamaat Ansarullah niektorí analytici spájajú s Islamským hnutím Uzbekistanu, iní tvrdia, že ide o samostatné hnutie.

Horský charakter republiky umožňuje ilegálnym skupinám relatívne bezpečné základne, preto Dušanbe nemusí za všetkých okolností kontrolovať celú krajinu. To sa okrem iného prejavilo aj v roku 2010, kedy vládne vojská len s veľkými ťažkosťami zlikvidovali ozbrojené výpady bývalého veliteľa Mullu Abdulla. Pre tadžické elity (prorežimné aj opozičné) je typický už popísaný stav participácie na obchode s narkotikami, ktorým sa zaoberajú aj ľudia z najbližšieho okolia prezidenta Rahmona.

Afganský faktor a vnútorné rozpory zrejme stáli aj za vlnajúcou ratifikáciou dohody o zachovaní ruskej vojenskej základne v krajine až do roku 2043. Ruské vojská prítomné v krajine by zrejme vojensky neubránili prípadnú inváziu z Afganistanu či podiel na plnej likvidácii ozbrojených skupín operujúcich v Tadžikistane. Samotná ruská prítomnosť je však všetkými zainteresovanými aktérmi vnímaná ako stabilizujúci prvok. Svoj význam majú aj stále rastúce čínske investície v krajine. Pre Čínu je Tadžikistan zaujímavý predovšetkým svojím nerastným bohatstvom a naopak budovanie tadžických ekonomických väzieb na Čínu bude zaujímavé pre akýkoľvek tadžický režim. Tieto väzby sú pre Tadžikistan dôležité aj z hľadiska prekonania infraštruktúrnej izolácie. Väčšina dopravných stavieb spájajúcej krajinu s vonkajším svetom vedie totiž cez Uzbekistan a vzájomné vzťahy oboch prezidentov sú veľmi zlé, k čomu prispievajú nezmieriteľné pozície v hydroenergetických projektoch. Z tohto dôvodu tadžické vedenie podporuje alternatívne infraštruktúrne projekty – predovšetkým

mnohými spochybňované budovanie cestnej siete a železnice z Kašgaru cez južné Kirgizsko (údolie Alajského Pamíru), Tadžikistan a Afganistan do Turkménska, resp. Iránu. Pre energetickú bezpečnosť Tadžikistanu sú potom kľúčové plynovody z Turkménska, projekty dostavby hydroelektrární a prepojenie elektrických sietí s Afganistanom a Pakistanom (projekt CASA). Vedľa kľúčovej otázky financovania týchto stavieb tak pre Tadžikistan bude naďalej mať primárny význam stabilita v oblasti na sever od pohoria Hindukuš (CIA (2013). The World Factbook).

Kirgizsko nemá priamu hranicu s Afganistanom, ale jeho slabá ekonomika, problematická vláda v Biškeku, ktorá fakticky neovláda časti južného Kirgizska pri hraniciach s Tadžikistanom a mafiánske kruhy či štátne štruktúry zapojené do obchodu s afganskými narkotikami nerobia z krajiny silného spojenca pri zadržiavaní hrozieb z Afganistanu. Pre afganskú politiku Kirgizska bude až do júla 2014 významné tzv. Tranzitné centrum americkej armády na letisku Manas pri Biškeku. Jeho uzavretím síce Kirgizsko príde o 3-5 % príjmov štátneho rozpočtu, avšak pre riešenie problémov prichádzajúcich z juhu je táto základňa pre krajinu nie až tak dôležitá (Kirgizský prezident ukončil USA prenájom leteckej základne, 2013).

Stabilitu Kirgizska nezabezpečí ani druhá vojenská základňa v krajine spravovaná Ruskom pod hlavičkou Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti.

Uzbekistan má v regióne najsilnejšie armádu a najkratšiu a najlepšie stráženú hranicu s Afganistanom. Disponuje najsilnejšou armádou, ktorá už bola schopná čeliť asymetrickým útokom zo strany Islamského hnutia Uzbekistanu v rokoch 1999-2000, a to aj na území okolitých štátov. Krajina však vedie skôr izolacionistickú politiku bez spolupráce s okolitými krajinami alebo regionálnymi zoskupeniami, ktoré považuje za neschopné reálnej aktivity. Problémom Uzbekistanu je však jeho ekonomická slabosť, ktorá viedla k migrácii 1-2,5 miliónov Uzbekov. Uzbecké vedenie tiež čaká výmena na poste prezidenta. Súčasnemu prezidentovi vyprší mandát v roku 2015 a jeho ďalšie zotrvanie vo funkcii môže byť (aj s ohľadom na vek cez 75 rokov) neisté. Doteraz pritom nie sú nastavené akékoľvek mechanizmy odovzdania moci a nie je vylúčený ani boj medzi niekoľkými mocenskými skupinami, v súčasnosti lojálnymi voči prezidentovi. V prípade skutočných mocenských stretov v uzbeckej elite a z toho vyplývajúcej nestability v krajine sa Uzbekistan môže ľahko stať základňou pre rad radikálnych skupín, ktoré momentálne sídlia v Afganistane či na afgansko-pakistanskom pomedzí. Pre bezpečnosť Uzbekistanu je významná aj dohoda

uzbeckou diaspórou v severnom Afganistane, cez ktorú dnes ide väčšina vzájomného obchodu a investícií.

Turkménsko má zrejme najmenší záujem angažovať sa v riešení afganskej otázky, s výnimkou realizácie plynovodu TAPI (Turkménsko – Afganistan – Pakistan – India), ktorý by mal viesť západným Afganistanom. Financovanie tohto projektu, rovnako tak jeho bezpečnostné dimenzie sú však už od polovice 90. rokov predmetom neúspešných diskusií medzi zúčastnenými štátmi. Turkménsko zostáva (hoci v menšom rozsahu ako v dobe prvého prezidenta Nijazova) aj naďalej jedným z tranzitných štátov pre narkotiká z Afganistanu ďalej do Ruska či na Kaukaz.

Zrejme najmenej ohrozenou krajinou v regióne je Kazachstan. Okrem svojej relatívnej ekonomickej stability disponuje čoraz lepšie zabezpečenou hranicou na juhu, ktorú možno v prípade potreby uzavrieť. V minulosti to bolo už niekoľkokrát vyskúšané na kazaško-uzbeckej hranici a po roku 2010 aj na kirgizsko-kazašskej časti hranice. Problémom tak môže byť aktivizácia niektorých radikálnych skupín vnútri krajiny, ktoré môžu mať napojenie na Afganistan. Na druhú stranu je ich podpora zatiaľ mizivá a významní oponenti režimu nepatria k stúpencom islamu či iných radikálnych kruhov, naopak regrutujú sa skôr z obchodného prostredia.

Záver

Staré pravidlo geopolitiky hovorilo, že kto ovláda Afganistan, ovláda Strednú Áziu. Denne sa však presviedčame, že nie všetky pravidlá minulosti sú v dnešnom svetovom politickom systéme aplikovateľné. Reziduá minulosti z pohľadu prepojenosti vzájomných vzťahov stredoázijských republík a Afganistanu však nepochybne budú ovplyvňovať ich budúcnosť. Skúsenosti posledných desaťročí nevyvolávajú v tomto smere veľa optimizmu. Nemožno však z Afganistanu činiť jedinú akútnu hrozbu existujúcemu poriadku v regióne.

Stredoázijské štáty zrejme nebudú schopné jednotlivo čeliť prípadným hrozbám z nestabilného juhu, snáď s výnimkou Uzbekistanu a menej dotknutého Kazachstanu. Inak štáty nedisponujú technickými možnosťami proti prípadnej destabilizácii. Vzájomná spolupráca medzi nimi je v súčasnosti problematická až nemožná. Predovšetkým sa v regióne vytvoril blok z Uzbekistanu na jednej strane a Kirgizska a Tadžikistanu na strane druhej.

K tomuto rozdeleniu zaujímajú oba zostávajúce štáty ambivalentnú pozíciu a stoja jednak na strane silnejšieho (tj. Uzbekistanu) a jednak na strane, z ktorej môžu mať sami výhodu.

Vonkajšie sily sú schopné pomôcť štátom v regióne len v obmedzenej miere, hoci všetci zainteresovaní vonkajšie hráči majú na stabilitu v regióne enormný záujem. Rusko síce disponuje vojenským i politickým vplyvom v regióne, avšak jeho ekonomická príťažlivosť pomaly ustupuje vplyvu Číny. Možno tak očakávať, že Rusko a Čína sa budú snažiť zaujať (podobne ako doteraz) skôr kooperatívne než konkurenčné pozície v regióne so značnými synergickými efektmi. Ruské vojenské a politické ambície môžu pôsobiť v krátkodobom a strednodobom meradle, zatiaľ čo čínska expanzia a investície do infraštruktúrnych projektov môžu priniesť väčšiu stabilitu a integráciu nielen v Strednej Ázii, ale aj v samotnom Afganistane v dlhodobej perspektíve.

Navyše v prípade destabilizácie Afganistanu sa Číňania môžu s relatívne nevelkými stratami z tejto krajiny stiahnuť a podporovať (aj bezpečnostne) pre nich strategickejšie režimy v Strednej Ázii (Katzman, 2014). Nesmieme zabúdať ani na mimoriadny záujem Pakistanu na budúcom vývoji v Afganistane. Čína v tomto prípade vystupuje ako strategický spojenec Pakistanu a jej politika bude motivovaná snahou využiť „pakistanskú kartu“ proti rastúcemu vplyvu Indie v priestore širšej Strednej Ázie.

Stabilita je však aj v záujme iných mocenských centier – Európy a USA. Americká strana svoje pozície po stiahnutí z regiónu oslabí, a európska politika, ktorá je tu veľmi slabo zakotvená, bude musieť na riešenie prípadných problémov spolupracovať s Ruskom a Čínou, prípadne Indiou. V danom kontexte to znamená podporu ochrany hraníc, podporu infraštruktúrnym projektom, podporu stability existujúcich a väčšinou nedemokratických systémov a zabezpečenie hladkého mocenského prechodu od jedného prezidenta k druhému (najmä v prípade dvoch krajín – Kazachstanu a Uzbekistanu).

Stredná Ázia tak má (na rozdiel od Afganistanu) svoj strategický význam pre rad svetových mocenských centier, nech sú ich dôvody akokoľvek rozdielne. Ak sa teda nepodarí stabilizovať situáciu v Afganistane vnútornými silami (a táto pravdepodobnosť je žiaľ pomerne vysoká), potom nemožno očakávať väčšiu angažovanosť zvonka. Skôr budeme svedkami “cementovania” afganských hraníc. Inými slovami povedané, afganskej vnútorné problémy nikto riešiť nebude, zatiaľ čo záujem na stabilnej Strednej Ázii bude pretrvávajúť (Horák, 2013).

Či bude tento širší koncept geopolitického záujmu stačiť na udržanie stability v regióne je otázne. Táto otázka zostáva otvorená a bude sa vyvíjať aj v závislosti na povahe samotných stredoázijských režimov a na vývoji v Afganistane po prezidentských voľbách v roku 2014.

Použitá literatúra:

Afghan National Security Forces. [online]. In: *NATO - OTAN 2013* [cit. 2013-11-12].

Dostupné na:

<http://www.nato.int/nato_/static/assets/pdf/pdf_2013_06/20130604_130604-mb-ansf.pdf>.

Afghan Security Forces Order of Battle. [online]. In: *Longwarjournal 2013*. [cit. 2013-11-12].

Dostupné na: <<http://www.longwarjournal.org/oob/afghanistan/index.php>>.

CIA (2013). The World Factbook. [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html>>.

ČECH, Ľ. 2011. *Regionálne aspekty a súvislosti medzinárodnopolitického vývoja Afganistanu*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. 175 s. ISBN 978-80-225-3281-5.

ČECH, Ľ. 2012. Vybrané problémy vzájomných vzťahov postsovietskych republík Strednej Ázie a Afganistanu. In: *Medzinárodné vzťahy. Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave*. roč. X., č. 3/2012. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. ISSN 1336 – 1562. s. 112-128.

ČECH, Ľ. 2013. Stredoázijské faktory v energetických vzťahoch medzi Čínou a Ruskom. In: *Zborník z 14. ročníku medzinárodnej vedeckej konferencie "Medzinárodné vzťahy 2013"-5.6.12.2013 Smolenice*. Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov EU [CD-ROM, Part 1]. s. 129-139.

EXNEROVÁ, V. 2001. Fergánska kotlina: súčasná pozícia islámskeho fundamentalizmu. In: *Euroasijský Express* 3/2001. [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <http://euroasia.euweb.cz/32001_sa_exnerova.htm>.

GIUSTOZZI, A. 2009. The Afghan National Army: Unwarranted Hope? In: *The RUSI Journal*, Vol. 154, No. 6. s. 36-42. ISSN 0307-1847. Dostupné na: <<http://eprints.lse.ac.uk/28121/>>.

- GUBKA, M. 2011. Radikalizácia islamu v Strednej Ázii. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie „Bezpečnosť a jej dimenzie v súčasnom globalizovanom svete“*. Podhájska, 2011. ISBN 978-80-970277-6-6. s. 49-55.
- HARTOG, M. M.(ed.) 2010. *Security Sector Reform in Central Asia: Exploring Needs and Possibilities*. First published in April 2010. Groningen:The Centre of European Security Studies (CESS) 2010. 124 s. ISBN 978-90-76301-27-3.
- HORÁK, S. 2013. Střední Asie a Afghánistán po roce 2014. [online]. In: *Mezinárodní politika, roč. 2013, č. 10 – Afghánistán*. [cit. 2013-11-12]. Dostupné na: <<http://www.ustavmezinarodnichvztahu.cz/article/stredni-asie-a-afghanistan-po-roce-2014>>.
- JACKSON, A. 2009. China and Central Asia. [online]. In: *Caucasian Review of International Affairs, CU Issue 33, May 19, 2009*. [cit. 2014-05-05] Dostupné na: <http://cria-online.org/CU_-_file_-_article_-_sid_-_41.html> .
- KALÁČEV, B. 2011. Drogová genocída: minulosť a prítomnosť. Ópiová vojna proti Rusku.[online]. In: *Internetový portál Chelemendik.sk*. [cit. 2013-11-11]. Dostupné na: <http://www.chelemendik.sk/Opiova_vojna_proti_Rusku__869855926.html>.
- KATZMAN, K. 2014. Afghanistan: Post Taliban Governance, Security and U.S. Policy. [online]. In: *Congressional Research Service, 2014*. [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <<https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30588.pdf>>.
- Kirgizský prezident ukončil USA prenájom leteckej základne* 2013. [online]. In: *SME.sk*. 26.6.2013. [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <<http://aktualne.atlas.sk/kirgizsky-prezident-ukoncil-usa-prenajom-leteckej-zakladne/zahranicie/europa/>>.
- KŇAZEVA, A., 2011. Afganistan v kontexte “Balšogo Bližneho Vostoka” (orig. *Афганистан в контексте «Большого Ближнего Востока»*).[online]. [cit. 2014-02-01]. Dostupné na: <<http://www.fondsk.ru/news/2011/07/05/afganistan-v-kontekste-bolshogo-blizhnego-vostoka.html>>.
- MAJERNIK, L. 2014. Afganistán – možnosti po roku 2014.[online]. In: *Mezinárodní politika, roč. 2013, č. 10 – Afghánistán*. [cit. 2013-11-12]. Dostupné na: <<http://www.ustavmezinarodnichvztahu.cz/article/afghanska-narodni-armada-skutecna-sila-nebo-jen-alibi>>.
- MAREK, J. 2006. *Dějiny Afgánistánu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 403 s. ISBN 80 7106-445-9.
- NAMATOV, N. *Religioznyj ekstremizm v Central'noj Azii*. LAP LAMBERT Academic Publishing (August 1, 2013). 68 pages. ISBN-13: 978-3659434686.

NARBAJEV, B.N. 2001. *Afganistan i regional'naia bezopasnost'*. Almaty – Kazakhstan: Arys, 2001. 193 s. ISBN 9965447861.

Návrh uznesenia Európskeho parlamentu. 2013. [online]. 10.6.2013. In: Európsky parlament B7-0285/2013. [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2013-0285+0+DOC+XML+V0//SK>>.

RASULZODA, T. – KHAMIDOVA, O. 2010. New Militant Force in Tajikistan? [online]. In: *Institute for War and Peace*. [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <<http://iwpr.net/hr/node/48949>>.

SALIEV, A. 2011. Problemy regional'noj bezopasnosti. In: *Islam v sodružestve nezavisimych gosudarstv*. [online]. № 2(3)' 2011, 22.08.2011. [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <<http://www.idmedina.ru/books/islamic/?2482>>.

SIBYLA, P. 2010. Tretia cesta pre Afganistan. In: *TREND*, číslo 32/2010 [online]. [cit. 2013-12-12]. Dostupné na: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/tretia-cesta-3.html>>.

SMETANA, J. (2010) Afghánistán: Skutečná realita [online]. In: *Vojenské rozhledy*, roč. 19 (51), č. 4. [cit. 2013-11-12]. Dostupné na: <http://www.army.cz/assets/multimedia-a-knihovna/casopisy/vojenske-rozhledy/vr4_10.pdf>.

SMETANA, J. 2013. Afghánská národní armáda: Skutečná síla nebo jen alibi? [online]. In: *Mezinárodní politika, roč. 2013, č. 10 – Afghánistán*. [cit. 2013-11-12]. Dostupné na: <<http://www.ustavmezinarodnichvztahu.cz/article/afghanska-narodni-armada-skutecna-sila-nebo-jen-alibi>>.

ŠULC, F. (2013). *Britové jsou kritičtí k udržitelnosti afghánských sil* [online]. On War On Peace. [cit. 2013-12-12]. Dostupné na: <<http://www.onwar.eu/2013/04/03/britove-jsou-kriticti-k-udrzitelnosti-afghanskych-sil/>>.

The Failed States Index 2013. In: *The Fund for Peace. Washington 2014* [online]. [cit. 2014-05-05]. Dostupné na: <<http://ffp.statesindex.org/rankings-2013-sortable>>.

TELLIS, A., MUKHARJI, J. (eds.): Is a Regional Strategy Viable in Afghanistan? 2010. In: *Carnegie Endowment for International Peace* [online]. Washington, 2010. [cit. 2013-06-21]. Dostupné na: <www.CarnegieEndowment.org/pubs>.

TRIVEDI, R. 2011. Netradicionnyje ugrozy bezopasnosti v Central'noj Azii s točki zrenija sravnitel'noj regional'noj perspektivy [online]. In: *МГИМО. Sravnitel'naja politika No 4(6). 2011*. [cit. 2014-05-05]. s. 109-124. Dostupné na: <http://www.mgimo.ru/files2/y01_2012/218788/CP-4-2011-content.pdf>.

World Drug Report 2010. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). United Nations Publication Sales No. E.10.XI.13. 313 s. ISBN 978-92-1-148256-0.

Informácie o autorovi

doc. PhDr. Lubomír Čech, CSc.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/B

lubomir.cech@euba.sk

Vybrané koncepty a teórie medzinárodnej migrácie a ich aplikácia na súčasné migračné toky

Nina Galanská

Abstrakt

Článok skúma rôzne prístupy ku kategorizácii teoretických prístupov k migrácii, pričom rozvíja tri možné spôsoby delenia teórií migrácie na základe motívov, príčin migrácie a príslušnosti teórií k vedným odborom. Teórie migrácie rozdeľuje na teoretické koncepcie inicializácie migrácie a teoretické koncepcie pretrvávajúcej migrácie. Takisto uvádza delenie na mikro-, mezo-, a makroúroveň motívov a príčin migrácie. Ďalej načrtáva základné teoretické koncepty migrácie, ktoré sú na záver aplikované na súčasné migračné toky. Článok pracuje s teoretickými koncepciami ako aj so štatistickými údajmi prezentovanými mapami zo Správy o svetovej migrácii 2013. Cieľom článku je analyzovať kategorizácie teoretických konceptov migrácie, prezentovať náčrt teoretických konceptov a následne ich aplikovať na súčasné migračné toky.

Kľúčové slová: migračné teórie, migračné toky, kategórie migrácie.

JEL Klasifikácia: F22

Abstract

Research paper presents the categorization of theoretical approaches to migration and presents and develops 3 possible ways of migration theories' division based on motivation to and causes of migration and on disciplines of science they belong to. It divides the migration theories into theoretical concepts of initialization of migration and the theoretical concepts of perpetual migration. Furthermore it presents the division into micro-, mezzo-, and macro-level of motivation and causes of migration. Moreover, it states some of the basic theoretical concepts of migration, which are in the end applied to current migration flows. The research paper consists of theoretical approaches as well as with statistical data presented by maps from the World Migration Report 2013. The aim of the paper is to categorize the theoretical concepts of migration, to present the theoretical concepts followed by its application on current migration flows.

Key words: migration theories, migration flows, migration categories

JEL Classification: F22

Úvod

Migrácia je široký pojem zahŕňajúci niekoľko kategorizujúcich delení, ktoré je potrebné identifikovať, ak hovoríme o teóriách migrácie. Ako jeden z prvých krokov pri identifikácii teórií migrácie je potrebné vymedziť medzinárodnú a vnútornú migráciu, nakoľko napriek spoločným črtám je možné identifikovať rozdielne faktory ovplyvňujúcich inicializačnú ako aj realizačnú fázu v rámci oboch typov migrácie. Drbohlav a Uherek¹ spochybňujú univerzálnu aplikáciu teórií, ktoré vznikli na základe štúdií vnútornej migrácie a boli bez úprav prenesené na úroveň medzinárodnej migrácie, ako aj prenesenie teórie medzinárodnej migrácie na úroveň vnútornej migrácie. Na druhej strane však teórie poskytujú v niektorých prípadoch zovšeobecnenia platné nielen pre medzinárodnú, ale aj pre vnútornú migráciu. King a Skeldon² argumentujú proti striktnému rozdeľovaniu teórií migrácie aplikovateľných na migráciu na teórie zaoberajúce sa len vnútornou a teórie zaoberajúce sa len vonkajšou migráciou. Podľa nich je totiž potrebné analyzovať tieto ako komplementárne, nie ako nezávislé kategórie, resp. akceptovať ich možnú komplementárnosť, ako príklad ústupu rozdielov medzi vnútornou a medzinárodnou migráciou. Druhým podstatným vymedzením je rozlíšenie dobrovoľnej a nedobrovoľnej - nútenej migrácie. V prípade jednotlivých teórií migrácie totiž skúmame predovšetkým dobrovoľnú medzinárodnú migráciu a faktory na ňu vplývajúce. Ďalej je potrebné identifikovať typy migračných tokov a dôvody migrácie jednotlivých osôb, keďže aplikácia jednotlivých teórií na migráciu za účelom štúdia alebo zlúčenia rodiny môže byť aplikovateľná iba parciálne, hlavne v prípade ekonomických teórií. V súčasnosti neexistuje jedna zjednocujúca teória migrácie, aj keď tendencie zjednotenia jednotlivých migračných teórií sú zjavné. Väčšina z teórií migrácie však nemá konkurenčné tendencie, ale komplementárnu funkciu spočívajúcu v dopĺňaní sa prostredníctvom vysvetľovania migrácie z rôznych uhlov pohľadu jednotlivých odborov ako je ekonómia, sociológia, geografia, psychológia a pod.. Povaha migračnej problematiky spočívajúcej najmä v jej komplexnosti ani nedovoľuje vytvoriť teóriu, ktorá by jednak obsiahla všetky aspekty migrácie ako aj dostatočne zdôvodnila dôvody a príčiny migrácie ako celku. King

---

¹DRBOHLAV, D. – UHEREK, Z. 2007. Reflexe migračných teórií. Dostupné na internete: <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>

²SKELDON, R. – KING, R. 2010. 'Mind the Gap' Integrating Approaches to Internal and International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. s. 1619-1646

a Skeldon³ vo svojom článku vysvetľujú, že pokus vymedziť jednu teóriu migrácie ako všeobecne platnú pre všetky typy migrácií, vo všetkých krajinách (zahŕňajúcich tak rozvinuté ako aj rozvojové), a zároveň univerzálne platnú v čase, je utopistický. Štefančík⁴ argumentuje, že odlišnosť časových období a socioekonomických podmienok vzniku jednotlivých teórií vplyva na ich univerzálnosť využitia a ich význam aj v budúcnosti a teda vytvára tým priestor na vznik nových, relevantnejších teórií vzťahujúcich sa na novovzniknuté podmienky. Každá teória teda v čase zverejnenia už väčšinou nie je aplikovateľná v plnej miere. Migračné koncepty a teórie reagujú skôr na minulý, prípadne súčasný stav, ktorý sa však dynamicky vyvíja. Každá teória sa špecializuje na vysvetľovanie a skúmanie jedného alebo viacerých aspektov migrácie, prípadne skúma každý problém osobitne, teda neskúma migráciu v jej komplexnosti. V poslednom čase však vznikajú tendencie zjednocovať jednotlivé teórie a vytvárať komplexnú jednotnú teóriu migrácie, ktorú je však potrebné koncipovať prostredníctvom kombinácie rôznych metodologických prostriedkov a postupov viacerých spoločensko-vedných disciplín, aby sa dosiahlo obsiahnutie všetkých faktorov vplyvajúcich na migráciu. Ak by sme chceli predstaviť jednu migračnú teóriu, ktorá by vysvetľovala príčiny a dôsledky migrácie, neuspeli by sme, pretože v súčasnosti neexistuje jedna teória medzinárodnej migrácie, ale skôr ide o súbor niekoľkých teórií, ktoré sa delia podľa disciplín, na ktoré sa zameriavajú (napr. Bijak (2006) podľa Zlotnika (1998) a Kupiszewského (2002)⁵). Tieto teórie však môžeme na základe ich hlavného zamerania výskumu migrácie rozdeliť podľa Masseyho⁶ na klasický migračný výskum (teórie inicializácie migrácie) a teórie vysvetľujúce pretrvávajúcu migráciu (teórie pretrvávajúcej migrácie). Faktory, ktoré vplyvajú na rozhodnutie migrantov pokračovať – pretrvávať v migrácii, sa môžu významne líšiť od faktorov, ktoré ich nútia migrovať, preto aj teórie, ktoré vysvetľujú pretrvávajúcu migráciu, sú vo svojej podstate odlišné od teórií vysvetľujúcich príčiny a motiváciu inicializácie migrácie. V teóriách je takisto potrebné sa zameriavať tak na príčiny ako aj na následky, aby sme mohli migráciu chápať ako širokospektrálny komplexný proces rozvoja⁷.

---

³Ibid.

⁴ŠTEFANČÍK, R. 2010. Ekonomické a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii. *Slovenská politologická revue*. s. 51 - 72

⁵BIJAK, J. Forecasting international migration: selected theories, models, and methods. CEFMR Working Paper. 4/2006. 56 s.

⁶MASSEY S. D. a kol. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 1993. Vol. 19, No. 3, s. 431 – 466

⁷DE HAAS, H. *Migration and development. A theoretical perspective*. International Migration Institute. 2008. Dostupné na internete: <http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/imi-working-papers/WP9%20Migration%20and%20development%20theory%20HdH.pdf>

1 Kategórie teórií migrácie

V prípade kategorizácie teórií migrácie je problematické uviesť jedno všeobecne prijaté delenie teórií, pretože ich existuje viacero. Nejednotnosť zaradenia jednotlivých teórií do kategórií odráža jednak ich rôznorodosť ako aj nejednotnosť kategorizácie teórií v oblasti migrácie. „Počas 20. storočia bolo vytvorených niekoľko teoretických koncepcií migrácie. Pretože sa však vyvinuli vo všeobecnosti v izolácii od seba, vykazujú dôležité rozdiely v úrovni analýzy ako aj v paradigmatickom a teoretickom zameraní.“⁸ Massey⁹ rozdeľuje teórie do dvoch blokov – prvý, ekonomický, zahŕňa hlavne teórie, ktoré sa zameriavajú na príčiny migrácie v jej inicializačnej fáze. Tu uvádza neoklasickú makroekonomickú ako aj mikroekonomickú teóriu, novú ekonomiku pracovnej migrácie, teóriu duálnych pracovných trhov a teóriu svetového systému.

Druhý blok teórií, väčšinou zahŕňajúci teórie so sociologickými prvkami, má spoločného menovateľa podmienky migrácie, ktoré spôsobujú jej udržateľnosť v čase a priestore. Menovite do tejto kategórie patrí teória sietí, inštitucionálna teória, teória kumulatívnych príčin, a z nich vyplývajúca teória migračných systémov. Ak uvažujeme nad ďalšími teóriami, ktoré by sme na základe tejto kategorizácie migračných teórií mohli priradiť do jednotlivých blokov, uvažujeme o zaradení gravitačnej teórie, ktorá patrí do skupiny teórií iniciujúcich migráciu, pôvodné kritérium Masseyho by však nespĺňala, keďže je geografickou, nie ekonomickou teóriou. Teória pull a push faktorov nadväzuje na neoklasickú teóriu a teda patrí k teóriám inicializácie migrácie. Delenie podľa charakteru príčin migrácie a zároveň podľa zamerania faktorov teórií pomerne komplexne rozdeľuje teórie do dvoch kategórií, aj keď niektoré teórie, ktorých prvky presahujú rámec zaradenia do jednej hlavnej kategórie, je možné zaradiť do jednej z kategórií skôr na základe menej korešpondujúcich faktorov zodpovedajúcich danej kategórii. Jednou z možností ako eliminovať zaradenie teórie na základe menej dominantných prvkov do jednej z kategórií je vytvoriť samostatnú kategóriu teórií spájajúcich prvky inicializácie migrácie ako aj pretrvávajúcej migrácie. Do tejto

---

⁸DE HAAS, H. *Migration and development. A theoretical perspective*. International Migration Institute. 2008. Dostupné na internete: <http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/imi-working-papers/WP9%20Migration%20and%20development%20theory%20HdH.pdf>. Str. 2.

⁹MASSEY, S. D. a kol. 1993. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. s. 431 - 466

kategórie by sme mohli zaradiť napríklad teóriu relatívnej deprivácie, pretože teória vysvetľuje inicializačnú fázu migrácie, ktorá spočíva v rozhodovaní sa migrovať do zahraničia na základe relatívneho porovnania príjmov medzi domácnosťou s remitenčným príjmom zo zahraničia a domácnosťou bez príjmu remitencií zo zahraničia. Na druhej strane však teória vykazuje prvky pretrvávajúcej migrácie, keďže vysvetľuje pôsobenie roztáčania migračnej špirály na základe rozširovania základnej databázy domácností s remitenčným príjmom zo zahraničia a tým sa rozširujúcim základom relatívne deprivovaných domácností bez remitenčného príjmu.

Obr. 1 Teoretické koncepty klasického migračného výskumu a pretrvávajúcej migrácie

Teórie inicializácie migrácie

- neoklasická makroekonomická teória
- neoklasická mikroekonomická teória
- teória pull a push faktorov
- NELM
- teória duálnych pracovných trhov
- teória svetového systému
- teória humánnej ekológie
- gravitačná teória
- historicko-štrukturálny prístup na základe marxistickej politickej ekonómie

Teórie pretrvávajúcej migrácie

- teória sietí
- inštitucionálna teória
- teória kumulatívnych príčin
- teória migračných systémov

Teórie prepájajúce inicializáciu migrácie a jej pretrvanie

- teória relatívnej deprivácie

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe: MASSEY, S. D. a kol. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 1993. Vol. 19, No. 3, s. 431 - 466.

Ďalším možným delením teoretických konceptov je kategorizácia na základe motivácie k migrácii. Ak táto motivácia je vlastná jednotlivcovi, ide o mikroúroveň analýzy motívov migrácie, ak motivácia pochádza z kolektívneho rozhodovania domácnosti, prípadne motív migrovať je upevnený existenciou spoločenstva migrantov v cieľovej krajine, ide o mezoúroveň (mediúroveň) analýzy motívov migrácie a ak je príčinou a motívom migrácie pracovný trh alebo akákoľvek iná makroekonomická veličina, definujeme poslednú, tretiu

kategóriu ako makroúroveň¹⁰. Niektorí autori nerozlišujú mezoúroveň analýzy, spájajú ju na úrovni mikroanalýzy s jedincom a jeho motiváciou. Rozdelenie úrovni na mikro- a mezoúroveň nám však umožňuje rozlíšiť kolektívne rozhodnutie domácnosti ako jednotky od individuálneho rozhodnutia jedinca. V prípade teórií sietí ide napríklad o rozhodnutie domácnosti ako kolektívnej jednotky diverzifikovať riziko a vyslať niekoľkých členov do zahraničia za účelom pracovnej migrácie, pričom riziko neúspechu sa znižuje rôznorodou alokáciou členov.

Obr. 2 Teoretické koncepty podľa úrovne analýzy príčin a motívov

Mikroúroveň	neoklasická mikroekonomická teória
	teória pull a push faktorov
	teória užitočnosti miesta
Mezoúroveň	teória sietí
	inštitucionálna teória
	NELM
	teória kumulatívnych príčin
	teória modelu reťazovej migrácie
	teória relatívnej deprivácie
Makroúroveň	neoklasická makroekonomická teória
	teória duálneho pracovného trhu
	teória svetového systému
	teória humánnej ekológie
	gravitačná teória
	historicko-štrukturálny prístup na základe marxistickej politickej ekonómie

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe: HAGEN-ZANKER, J. *Why do people migrate? A review of the theoretical literature*. 2008. s. 5. Dostupné na: <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/28197/>.

Bijak (2006) kategorizuje teórie migrácie podľa ich príslušnosti k vednému odboru. Na základe predchádzajúcich delení podľa Zlotnika (1998) a Kupiszewského (2002) rozdelil teórie na sociologické, makroekonomické a mikroekonomické (ekonomické), geografické a zjednocujúce¹¹. Bijak uvádza aj teórie, ktoré nie je možné zaradiť explicitne do jednej z kategórií, ktorú sme v rámci vytvoreného vlastného usporiadania uviedli ako sociologicko-

¹⁰HAGEN-ZANKER, J. 2008. *Why do people migrate? A review of the theoretical literature*. Dostupné na: <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/28197/>

¹¹BIJAK, J. 2006. Forecasting international migration: selected theories, models, and methods. CEFMR Working Paper. 4/2006. 56 s.

ekonomické teórie a doplnili ich o teóriu užitočnosti miesta (Wolpert 1965), pričom úroveň mikro- alebo makroekonómie v socio-ekonomickej kategórii nezohľadňujeme. Pretože je potrebné vziať do úvahy aj teórie s demografickým základom, rozširujeme Bijakov model o demografickú kategóriu. Samotné Ravensteinove „zákony migrácie“ sú jednou z axiém demografie¹², takže kategória demografie vyčlenená z geografie nachádza svoju určitú opodstatnenosť. V rámci tejto kategórie uvádzame teóriu migračného prechodu ako aj humánnej ekológie. Teória migračného prechodu spája demografické axiomy demografického prechodu a zákonov migrácie vysvetľujúc zmeny migrácie v priestore a čase¹³. Teória humánnej ekológie, ktorú vytvorili Duncan a Hauser (1959) prepája štyri elementy (populácia, prostredie, technológie, organizačná štruktúra), pričom migrácia je označená za proces vytvárania rovnováhy medzi populáciou a jeho organizačnou štruktúrou, pričom na nich vplyvajú faktory prostredie a technológie.

Obr. 3 Teoretické koncepty podľa príslušnosti k vedným odborom

sociologické	<ul style="list-style-type: none"> •teória push a pull faktorov •teória sietí
makroekonomické	<ul style="list-style-type: none"> •klasická makroekonomická teória •neoklasická makroekonomická teória •teória duálneho pracovného trhu
mikroekonomické	<ul style="list-style-type: none"> •neoklasická mikroekonomická teória •NELM •teória relatívnej deprivácie
socio-ekonomické	<ul style="list-style-type: none"> •teória kumulatívnych príčin •inštitucionálna teória •teória svetového systému •teória užitočnosti miesta
geografické	<ul style="list-style-type: none"> •gravitačná teória
demografické	<ul style="list-style-type: none"> •teória humánnej ekológie •teória migračného prechodu ("mobility transition")
zjednocujúce	<ul style="list-style-type: none"> •teória migračných systémov •syntetická teória medzinárodnej migrácie

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe: BIJAK, J. Forecasting international migration: Selected theories, models, and methods. *CEFMR Working Paper*. 4/2006. s. 5. ISBN 83-60462-03-8

¹²ZELINSKY, W. 1971. The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*. s. 219-249

¹³Ibid.

2 Tradičné teórie/ koncepty migrácie

Aj keď je migrácia spojená s ľudskou činnosťou už od jej počiatku, nakoľko bola migrácia za potravou a lepšími podmienkami potrebná už v praveku, princípy a formy migrácie sa ako teórie začali vytvárať až v 19. storočí. Prvýkrát boli skoncipované „zákony migrácie“ v roku 1885 E. Ravensteinom, ktorý sa zamerával predovšetkým na vidiecko – mestskú migráciu. Rozdelil migrantov do 5 skupín, pričom podľa jeho definície existujú (Ravenstein, 1885)¹⁴:

- lokálni migranti,
- migranti na krátke vzdialenosti,
- migranti na dlhé vzdialenosti,
- etapoví migranti,
- dočasní migranti.

Svoj výskum založil na analýze dát internej migrácie vo Veľkej Británii v 19. storočí. Jeho práca bola predpokladom pre vytvorenie teórie pull a push faktorov. Ravenstein (1885) uviedol nasledovné „zákony migrácie“¹⁵:

1. Migranti sa pohybujú väčšinou na krátke vzdialenosti.
2. Absorpčný proces migrácie je založený na postupnej migrácii z malých miest do industriálnych miest, pričom sa voľné miesta po emigrujúcich zaplnia migrantmi zo vzdialenejších miest.
3. Disperzný proces prebieha inverzne k absorpčnému, má však podobné črty ako absorpčný proces.
4. Každý migračný tok vyvolá migračný „protitok“.
5. Ak osoby migrujú na dlhšie vzdialenosti, migrujú predovšetkým do priemyselných a obchodných centier.
6. Vidiecke obyvateľstvo má väčší sklon k migrácii ako mestské obyvateľstvo.
7. Ženy majú väčšiu tendenciu migrovať ako muži.

Podľa Ravensteina by teda typickým migrantom bola žena žijúca na vidieku alebo v malom meste migrujúca do blízkeho väčšieho industriálneho mesta. V druhej polovici 19. storočia totiž s rastúcou industrializáciou klesalo využitie pracovnej sily v poľnohospodárstve,

¹⁴RAVENSTEIN, E. 1885. On the Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*. s. 167 – 235

¹⁵Ibid.

čo bolo motivačným faktorom hlavne mladých žien sa sťahovať do miest. Aj keď v danom období bola mzda žien podstatne nižšia ako mzda mužov, v niektorých rodinách tvorila podstatnú časť rozpočtu, čo bolo v domácnostiach rozhodujúcim determinantom pre migráciu žien do väčších miest¹⁶. Na porovnanie, v súčasnosti je typickým migrantom v Európskej únii mladší muž pochádzajúci z tretích krajín (krajiny mimo EÚ), so strednou alebo vysokou kvalifikáciou.¹⁷

Neoklasická teória medzinárodnej migrácie definuje migráciu prostredníctvom troch hlavných faktorov:

1. ponuky a dopytu po pracovnej sile;
2. geografickými rozdielmi v ponuke a dopyte po pracovnej sile;
3. hospodárskeho cyklu.

Na mikroekonomickej úrovni sa uvažuje o nákladoch a výnosoch ľudského kapitálu, ktoré migrant má v spojení s medzinárodnou migráciou. Migrácia sa chápe vo všeobecnosti ako rozhodnutie jednotlivca o maximalizácii príjmu. Na makroekonomickej úrovni udáva Massey¹⁸ v neoklasických teóriách ako dôvod migrácie rozdiely v mzdách v jednotlivých štátoch, pričom eliminácia týchto rozdielov vedie k ukončeniu migrácie medzi danými krajinami. Migrácia vysokokvalifikovaných pracovníkov sa líši od migrácie nekvalifikovanej pracovnej sily pretože mzdové rozdiely nemusia zodpovedať rozdielom vo výnosoch z ľudského kapitálu. Jediným trhom významne vplyvujúcim na migračné toky je trh práce, ktorý je regulovateľný vládou daných krajín¹⁹. Nedostatky neoklasickej teórie sa ukazujú v jej statickosti a homogenizovaní migrantov, pričom nezahŕňa väčšiu škálu determinantov migrácie²⁰. Problémom neoklasických teórií, ktoré vyplývajú aj zo znakov, definovaných Masseyom²¹, je ich limitovanie vplyvu len na trh práce, pričom neberú do úvahy možný vplyv kapitálových a finančných trhov a ani trhov tovarov a služieb. Keďže nie je zohľadňovaný ani

---

¹⁶HUDSON, Pat. 2011. BBC - History - Women's Work. In: BBC. Dostupné na: http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/womens_work_01.shtml

¹⁷Podľa štatistiky EÚ bol medián veku migrantov v EÚ 34,7 roka, pomer mužov a žien bol 52% k 48%. 48% migrantov pochádzalo z tretích krajín a miera prekvalifikácie cudzích štátnych príslušníkov bola 39%. Pozri: EUROSTAT. Migrants in Europe. Luxembourg: European Union, 2011. 148 s. ISBN 978 – 92-79-16231.

¹⁸MASSEY, S. D. a kol. 1993. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. s. 431 - 466

¹⁹MASSEY, S. D. a kol. 1993. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. s. 431 - 466

²⁰FASSMANN, H – Musil, E. 2013. Managing Migration and its Effects. *SEE – Transnational Actions towards Evidence-based Strategies*. Dostupné na internete:

<http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGConceptualPaper.pdf>

²¹MASSEY, S. D. a kol. 1993. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. s. 431 - 466

vplyv vysielajúcej a prijímajúcej krajiny a vláda nemá možnosť vplývať na migráciu inak ako na trhu práce, je neoklasická teória značne limitovanou teóriou hlavne v súčasnosti. Význam neoklasickej teórie skúmala napríklad Kureková²², ktorá poukazuje na nemožnosť vysvetlenia dôvodov migračných tokov z EU8 do Írska a Veľkej Británie (migrácia zo strednej a východnej Európy do vybraných krajín západnej Európy) na úrovni krajiny iba prostredníctvom charakteristík a faktorov neoklasickej teórie a predovšetkým iba rozdielmi v mzdách. Migrácia z krajín strednej a východnej Európy (SVE) na úrovni krajiny a nie individuálneho rozhodnutia jednotlivca (kde je potenciálne vplyvným faktorom rozdiel v mzde), je skôr determinovaná rozdielmi v nezamestnanosti²³. Ďalšími faktormi ovplyvňujúcimi uvedenú migráciu sú aj štrukturálne a inštitucionálne faktory krajín SVE.

Neoklasická teória sa považuje za teóriu vysvetľujúcu predovšetkým migráciu z rozvojových do rozvinutých krajín, keďže determinuje inicializáciu migrácie na základe reálnych mzdových rozdielov, prípadne na základe očakávaných mzdových rozdielov.

Neoklasické teórie je možné prepojiť s teóriou pull a push faktorov, ktorá sa zaoberá motívmi migrantov emigrovať z krajiny pôvodu (push faktory) a motívmi imigrovať (pull faktory). Teória pull a push faktorov je jednou z najrozšírenejších a najpoužívanejších teórií o migrácii. *„Základom pull a push modelu je tvrdenie, že každý človek je potenciálny migrant, ak životné podmienky na inom mieste – predovšetkým podmienky spojené s pracovným trhom – sú lepšie ako na súčasnom mieste života danej osoby a náklady na migráciu sú nižšie ako potenciálny zisk akumulovaný vďaka migrácii.“*²⁴. Faktory, ktoré sú inicializačnou motiváciou osoby migrovať, však nemusia byť iba ekonomického charakteru – z environmentálneho hľadiska môže ísť o stupeň znečistenia životného prostredia, ktorý je pre danú osobu neprijateľným, z hľadiska bezpečnostného môže byť push faktorom vojenský konflikt v krajine pôvodu a pod..

Súčasnými pull faktormi môže byť aj sociálne a zdravotné zabezpečenie v krajine pôvodu. *„Push faktormi sa rozumejú najmä nepriaznivé ekonomické pomery, nízka životná úroveň, narušené životné prostredie, etnické problémy, násilné konflikty, politická diskriminácia, rastúca hustota populácie v domovskej krajine; pull faktory sú napr. vyššie*

---

²²KUREKOVA, L. Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East- West flows. 2011. Dostupné na: http://cream.conference-services.net/resources/952/2371/pdf/MECSC2011_0139_paper.pdf

²³Ibid.

²⁴FASSMANN, H – Musil, E. 2013. Managing Migration and its Effects. *SEE – Transnational Actions towards Evidence-based Strategies*. Dostupné na internete: <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGConceptualPaper.pdf>. Str. 15

mzdy, lepšie životné podmienky, vyhliadky dobrého zamestnania, blízkosť zvolenej destinácie, dobré skúsenosti iných migrantov, väčšia individuálna a politická sloboda, či bezpečnejšia situácia v hostiteľskej krajine.“²⁵. Z tohto ale vyplýva, že teória nevie určiť dominantné push a pull faktory, keďže push faktory v krajine pôvodu sú väčšinou zrkadlovým obrazom pull faktorov v cieľovej krajine²⁶. Aj keď je teória pull a push faktorov jednou z najjednoduchších a pomerne ľahko identifikovateľných teórií, chýba jej rámec a vymedzenie, ktoré by definovali limity teórie. Je komplexnou teóriou, ale identifikuje iba množinu faktorov, ktoré na migráciu vplyvajú a nezaobera s hlbšími príčinami, motiváciami a faktormi. Jedným z dôležitých súčastí teórie pull a push faktorov je uvedenie prekážok migrácie. Z Leeovej teórie push a pull faktorov vyplýva, že v prípade, ak sa vyskytnú medzi krajinou pôvodu a potenciálnou cieľovou krajinou prekážky zasahujúce do migračného toku, tento tok sa nemusí úplne rozvinúť. Preto v teórii push a pull faktorov sú limitujúcimi faktormi jednak vzdialenosť, počet obyvateľov a s tým spojená možnosť zamestnania sa a ďalšie faktory v krajine pôvodu a v cieľovej krajine, ako aj počet prekážok a príležitostí, ktoré sa nachádzajú medzi týmito dvoma miestami.

3 Nové teórie migrácie

Nová ekonomika pracovnej migrácie (NELM) berie do úvahy na rozdiel od neoklasických teórií migrácie okrem trhu práce aj iné trhy a ich podmienky, ktoré vplyvajú na rozhodnutie jednotlivca migrovať, ako sú kapitálové trhy alebo trhy s poistením v nezamestnanosti. Reaguje tak lepšie na súčasné podmienky migrácie. „*Na migráciu pozerá ako na stratégiu domácnosti minimalizovať risk príjmov rodiny alebo prekonať kapitálové zábrany rodinných produkčných aktivít*“.²⁷ O tom, či sa člen domácnosti stane migrantom nerozhoduje teda on sám ako jednotlivec, ale rozhodnutie je založené na konsenze domácnosti, čo je jedným z ďalších hlavných rozdielov v porovnaní s neoklasickou teóriou migrácie.

---

²⁵ BIANCHI, G. a kol. 2006. *Potreby migrantov na Slovensku. Výskum zameraný na integráciu migrantov na trh práce a do spoločnosti*. Dostupné na internete:

http://www.kvsbk.sav.sk/Potreby_migrantov_na_Slovensku_IOM.pdf. Str. 5

²⁶ KUREKOVA, L. 2011. *Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East- West flows*. Dostupné na: http://cream.conference-services.net/resources/952/2371/pdf/MECSC2011_0139_paper.pdf

²⁷ GLOPP. 2007. *A Brief Overview of Theories of International Migration*. Dostupné na: http://www.glopp.ch/C1/en/multimedia/C1_pdf1.pdf

Nová ekonomika totiž predpokladá, že jednotlivec ako súčasť domácnosti nebude hľadiť iba na maximalizáciu očakávaného príjmu, ale migračné stratégie budú nástrojom manažmentu riziku domácnosti²⁸. Na základe kolektívneho rozhodovania domácností je v rámci teoretických konceptov zaradená NELM medzi teórie skúmajúce mezoúroveň motívov a príčin migrácie.

Na rozdiel od NELM, teória duálneho pracovného trhu ako aj teória svetového systému determinujú príčiny migrácie prostredníctvom existencie vyspelých a rozvojových krajín, s rôznorodou vybavenosťou výrobnými faktormi, pričom migrácia pracovníkov je determinovaná dopytom vyspelých krajín po pracovnej sile, ktorá je lacnejšia ako domáca pracovná sila. To znamená, že obe teórie neanalyzujú rozhodnutie o migrácii z pohľadu jednotlivca alebo komunity, ale z makroekonomického pohľadu krajiny. „*Teória duálneho pracovného trhu (autorom je M. J. Piore) vychádza z predpokladu, že v ekonomike existujú dva sektory – primárny a sekundárny pracovný trh.*“²⁹.

Podľa teórie duálneho trhu existujú totiž iba pull faktory hostiteľskej rozvinutej krajiny, ktoré determinujú migráciu, vychádzajúce zo stálej potreby pracovnej sily rozvinutej ekonomiky. V teórii svetového systému, ktorej predstaviteľom je I. Wallerstein, označujeme krajiny za krajiny jadra a periférie, pričom sa pripúšťa aj existencia semiperiférie. Ďalšou teóriou skúmajúcou príčiny vzniku migrácie je gravitačná teória, ktorá vyjadruje vzťah medzi migráciou a vzdialenosťou krajín, pričom zohľadňuje aj faktor veľkosti populácie. Gravitačná teória sa zaoberá vzájomným vzťahom veľkosti populácií a vzdialeností jednotlivých krajín alebo miest, pričom výsledkom je koeficient priťahovania sa takýchto miest. V súčasnosti *vzdialenosť nie je najdôležitejším a rozhodujúcim* faktorom pri zvažovaní migrácie, hlavne z dôvodu rýchleho technického pokroku a možností komunikácie. Na druhej strane možno na štatistickom obraze EÚ pozorovať, že väčšina migrantov v EÚ pochádzala síce z tretích krajín, ale predovšetkým to boli občania krajín susediacich s EÚ, prípadne zo severnej Afriky, až potom z iných častí Afriky, z Ázie a z Ameriky.

Medzi teórie pretrvávajúcej migrácie patrí teória sietí, ktorá sa zakladá na vytváraní a budovaní infraštruktúry (ekonomickej, sociálnej, personálnej) samotnými migrantmi. Teóriu

---

²⁸BIJAK, J. 2006. Forecasting international migration: selected theories, models, and methods. CEFMR Working Paper. 4/2006. 56 s.

²⁹LIDÁK, J. 2009a. Vývoj teoreticko – metodologických prístupov k skúmaniu medzinárodných migračných procesov. *Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky = actual issues in world economics and politics*. Str. 7

sietí môžeme dať do kontextu s modelom reťazovej migrácie, s ktorým sú úzko prepojené. Sieť sa rozširuje príchodom nových migrantov a uľahčuje ich adaptáciu v novom prostredí, a zároveň sa kladie dôraz na väzby medzi jednotlivými osobami a aj v rámci ostatnej infraštruktúry³⁰. V rámci teórie sietí môžeme hovoriť aj o prepojení s inštitucionálnou teóriou, kde sa hlavný dôraz kladie na už vytvorené inštitúcie v hostiteľskej krajine, umožňujúce inštitucionálne zabezpečenie migrantov.

Vytvárané siete a inštitucionalizujúce sa jednotky nemusia vždy predstavovať iba pozitívny aspekt, hlavne ak zoberieme do úvahy vytváranie sietí prevádzáčov alebo agentov zabezpečujúcich možnosť vycestovať. Napriek využiteľnosti týchto kvázi-inštitucionalizovaných sietí môžu niektoré predstavovať riziko pre migrantov. Na základe kritiky väčšiny intradisciplinárnych teórií sa postupne vytvorila interdisciplinárna teória migračných systémov, sústreďujúca sa na kombináciu a zahrnutie pôsobenia faktorov z rôznych vedných disciplín, aby bolo možné skúmať migráciu komplexne v celej jej podstate, nie je však stále pevne ukotvená.

Teória migračných systémov skúma migračné toky z pohľadu krajiny pôvodu ako aj z pohľadu hostiteľskej krajiny a skúma prepojenia na mikroúrovni (sociálne siete jednotlivcov a domácností) ako aj makroúrovni (vzťahy štátov). V rámci teórie migračných systémov Castles a Miller³¹ uvádzajú model reťazovej migrácie, kde na základe rozširovania sietí a budovania sociálnych infraštruktúr sa mení typológia migrácie (od ekonomickej migrácie k migrácii za účelom zlúčenia rodín) ako aj status migranta (od dočasnej migrácie k trvalej). Teóriu migračných systémov by sme mohli takisto charakterizovať ako kombináciu teórie sietí a teórie svetového systému.

4 Súčasný stav migračných tokov a ich teoretické zdôvodnenie

Podľa World Migration Report 2013³² je najväčšia migrácia z krajín Juhu do krajín Severu³³, napriek tomu v porovnaní migrantov k celkovej populácii daných krajín je relatívne

---

³⁰LIDÁK, J. 2009a. Vývoj teoreticko – metodologických prístupov k skúmaniu medzinárodných migračných procesov. *Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky = actual issues in world economics and politics*. Bratislava : Ekonóm. Roč. 4, č. 1. s. 6-14

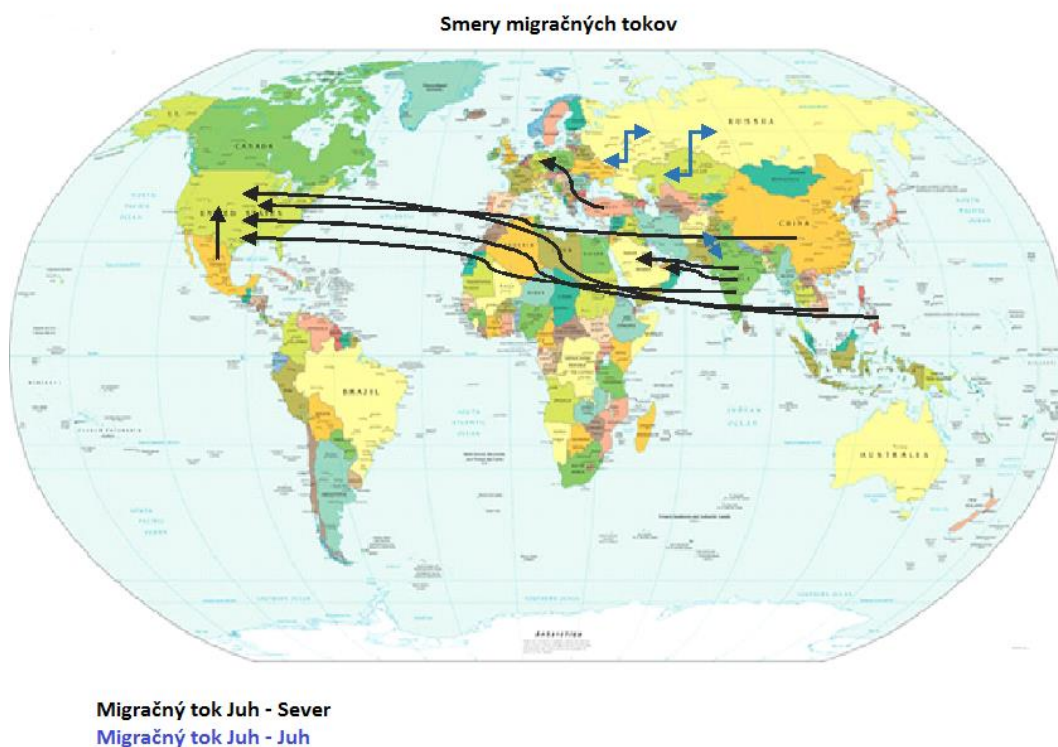
³¹CASTLES, S. - MILLER, M.J. 1993. *The age of migration: international population movements in the modern world*. London: Macmillan. ISBN 03-33534-92-1. 306 s.

³²IOM. *World Migration Report 2013*. 2013. France: Gráficas Alcoy. 215 s.

vyššia tendencia migrovať v krajinách Severu než v krajinách Juhu. Táto relatívna tendencia migrácie z vyspelých krajín nezodpovedá predpokladom väčšiny teórií, ktoré sa zaoberajú migráciou z rozvojových krajín, prípadne menej rozvinutých krajín do rozvinutých krajín. World Migration Report 2013 rozdeľuje migráciu na 4 prúdy a to na migráciu zo Severu na Juh, z Juhu na Sever, v rámci Severu a v rámci Juhu, pričom každý jeden prúd má svoje osobitosti.

Obr. 4 Smery migračných tokov

Zdroj: IOM. World Migration Report 2013. France: Gráficas Alcoy. 2013. 215 s. ISBN 978-92-9068-668-2

Obrázok 4 znázorňuje migračné toky sveta v roku 2011. Medzi najväčšími migračnými tokmi sú nielen toky z krajín Juhu do krajín Severu, ale aj toky v rámci Juhu a tok v rámci Severu (napr. z Nemecka do USA). Aj keď sú toky zo Severu na Juh objemovo najmenšími migračnými tokmi, postupne sa zväčšujú. Pri nich však nejde o dopyt po pracovnej sile, ktorú by determinovali rozvinuté štáty. V rámci tokov z Juhu na Sever je jednoznačným determinantom mzda a životné podmienky. Na migračné toky z Juhu na Sever

³³Pre zjednodušenie používame označenie oblastí krajín podľa výšky HDI na základe troch rôznych štatistík – UN DESA, Svetovej banky a UNDP, ktoré bolo použité vo World Migration Report 2013.

sa vzťahuje väčšina teórií migrácie, ktorá sa zameriava na faktor pracovných podmienok, životnej úrovne a miezd. Príkladom takejto migrácie je migrácia z Filipín, na ktorú je aplikovateľná jednak teória svetového systému, ako aj kumulatívnych príčin, či syntetická teória migrácie. Ústredným aspektom je migrácia za prácou, pričom v tomto prípade sa jedná aj o migrantky ženy. Tu by sme mohli zahrnúť aj aspekt rozhodovania sa nielen jednotlivca, ale domácností. Jedným z ústredných motívov migrovať z krajín Juhu do krajín Severu je však v súčasnosti aj možnosť začlenenia sa do komunít migrantov, ktoré sú v týchto krajinách vytvárané. Príkladom je predovšetkým USA. Preto v prípade migrácie z Vietnamu do USA možno hovoriť o faktoroch vyplývajúcich z teórie migračných systémov. Pri aplikácii teórie NELM je možné hovoriť hlavne o motíve domácností, ktoré v tejto migrácii vidia zdroj zabezpečenia rodiny, pričom by migrácia mala byť iba dočasná s cieľom návratu do krajiny pôvodu po určitom čase nadobudnutia finančných prostriedkov. To dokazuje aj objem remitencií (Obrázok 5), ktoré plynú zo Spojených štátov amerických ako najväčšieho recipienta migrantov s najväčším odlevom remitencií.

Obr. 5 Remitenčné toky

Najväčšie remitenčné toky podľa Svetovej banky v roku 2010

remitenčné toky Juh - Juh
remitenčné toky Sever - Sever
remitenčné toky Sever - Juh

Zdroj: IOM. World Migration Report 2013. France: Gráficas Alcoy. 2013. 215 s. ISBN 978-92-9068-668-2

V tomto prípade je najväčšou motiváciou migrantov ekonomická situácia. Čiastočne možno však vziať do úvahy aj gravitačnú teóriu, nakoľko väčšina tokov smeruje do USA, ktoré sú relatívne najbližšou a hlavne najdostupnejšou krajinou pre migrantov či už z Mexika alebo z Ázie. V prípade Mexika a migrácie do USA je potrebné zobrať do úvahy aj teóriu sietí, čím argumentoval aj Massey³⁴ vo svojej štúdií z roku 1994, kde na základe niekoľkých štúdií regresných modelov prisudzuje určitú dôležitosť neoklasickej teórii a faktorom z nej vyplývajúcich ako faktorom vysvetľujúcim cezhraničnú migráciu z Mexika do USA, nepovažuje ju ale za ultimátnu. Na príklade Japonska a jeho relatívnej blízkosti ku krajinám juhovýchodnej Ázie je možné uviesť fenomén kreovania migračnej politiky, ktorý hrá podstatnú úlohu v neoklasických teóriách ako aj v teórii NELM, pričom niektoré štáty sú ťažšie dostupné pre migrantov (ako je napr. Japonsko).

Aplikácia teórie sietí a motivácie z nej vyplývajúce je viditeľná na výraznej migrácii z Turecka do Nemecka. Nezanedbateľným faktorom je aj pozícia nemeckej ekonomiky, na druhej strane má migrácia z Turecka do Nemecka historické korene v 60-tych rokoch 20. storočia, kedy v rámci potreby pracovnej sily bola uzavretá dohoda medzi Nemeckou spolkovou republikou a Tureckom o „*Gastarbeiteroch*“ („hostujúcich pracovníkoch“). Nakoľko sa začali v tom čase vytvárať siete a infraštruktúra potrebná pre migráciu tureckých pracovníkov, v súčasnosti je aj za účelom zlúčenia rodiny, za účelom štúdia alebo práce z dôvodu už etablovaných sociálnych štruktúr, ktoré možno využívať, najperspektívnejšie migrovať z Turecka do Nemecka.

Migrácia v rámci Severu sa orientuje hlavne na krajiny s podobnou kultúrnou štruktúrou a jazykovým vybavením (zo Spojeného kráľovstva do Austrálie a USA a z Kanady do USA), pričom sa jedná o zlepšenie ekonomického a sociálneho zázemia s perspektívou návratu. V prípade migrácie medzi krajinami Juhu je možné uvažovať o teórii neoklasickej teórii migrácie, pričom ide o cirkulárnu migráciu, resp. dočasnú migráciu. Príkladom je migrácia medzi Ukrajinou a Ruskom ako aj Kazachstanom a Ruskom, či migrácia medzi Indiou a Bangladéšom alebo Pakistanom a Indiou.

---

³⁴MASSEY S. D. a kol. 1994. An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case. *Population and Development Review*. s. 699-751

Záver

Migrácia je komplexný fenomén a nejednotnosť jej poňatia a skúmania sa prejavuje v rôznych aspektoch od nejednotnosti definícií cez rôznorodosť teórií až po nejednotnosť kategorizácie jednotlivých teórií. Neustále sa meniaci charakter migrácie a podmienok, ktoré ju umožňujú, resp. znemožňujú sa odzrkadľujú v rozširovaní migračných teórií reagujúcich na daný stav. V rámci migračných teórií je však problematické akúkoľvek teóriu považovať za prekonanú, nakoľko hlavne v rámci jednotlivých migračných tokov, ktoré sa neustále vyvíjajú a vytvárajú, možno sledovať postupný vývin motivácií, motívov a záujmov jednotlivcov, komunít ako aj krajín.

V článku sme sa snažili o prezentáciu a úpravu kategorizácií jednotlivých teórií, ktoré by boli aplikovateľné na všetky doteraz zverejnené teoretické koncepcie migrácie. Zamerali sme sa na spoločné menovatele migračných teórií, ktorými sú motívy a príčiny migrácie. Na tomto základe je možné definovať dve delenia teoretických konceptov a to na teórie inicializácie migrácie a teórie pretrvávajúcej migrácie a kategórie motívov na mikroúrovni, mezoúrovni a makroúrovni. Jednotlivé kategorizácie sme doplnili o relevantné koncepty na základe ich charakteristík a ďalších štúdií.

Kategorizáciu inicializácie migrácie a pretrvávajúcej migrácie sme doplnili o kategóriu zahŕňajúcu teórie na pomedzí týchto dvoch kategórií. Tretím kategorizačným členením bolo rozdelenie na teórie patriace k jednotlivým vedným odborom, pričom sme vychádzali zo základného rozdelenia podľa Bijaka (2006). Toto rozdelenie sme následne upravili a doplnili podľa aktuálnych potrieb tak, aby sme mohli začleniť väčšinu v súčasnosti používaných teórií. Následne sme v článku uviedli základný prehľad a charakter jednotlivých relevantných migračných teórií, ktoré slúžili ako základ poznatkov v sumarizačnej kapitole o súčasných migračných tokoch. Kapitola sa opierala o nedávno uverejnenú štatistickú správu o migrácii vo svete, vypracovanú Medzinárodnou organizáciou pre migráciu, pričom východiskovým bodom boli mapy migračných a remitenčných tokov vo svete.

V súčasnosti je kvôli rôznorodosť migračných tokov zložité aplikovať len jednu teóriu, z ktorej by sme mohli vychádzať, aj keď smerovanie migračných tokov ukazuje určitú zjednocujúcu tendenciu do budúcnosti.

Použitá literatúra:

- BIANCHI, G. a kol. *Potreby migrantov na Slovensku. Výskum zameraný na integráciu migrantov na trh práce a do spoločnosti*. 2006. Dostupné na:
http://www.kvsbk.sav.sk/Potreby_migrantov_na_Slovensku_IOM.pdf
- BIJAK, J. Forecasting international migration: selected theories, models, and methods. CEFMR Working Paper. 4/2006. ISBN 83-60462-03-8. 56 s.
- CASTLES, S. - MILLER, M.J. 1993. *The age of migration: international population movements in the modern world*. London: Macmillan. ISBN 03-33534-92-1. 306 s.
- CVEK. *Integrácia migrantov na lokálnej úrovni/1*. 2011. Dostupné na:
http://www.cvek.sk/uploaded/files/2011_10_integracna_politika_web.pdf
- DE HAAS, H. *Migration and development. A theoretical perspective*. International Migration Institute. 2008. Dostupné na: <http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/imi-working-papers/WP9%20Migration%20and%20development%20theory%20HdH.pdf>
- DIVINSKÝ, B. *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung. 2005. 216 s. ISBN 80-89149-04-9
- DRBOHLAV, D. – UHEREK, Z. *Reflexe migračných teórií*. 2007. Dostupné na:
<https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>
- EUROSTAT. *Migrants in Europe*. Luxembourg: European Union, 2011. 148 s. ISBN 978 – 92-79-16231
- FASSMANN, H – Musil, E. *Managing Migration and its Effects. SEE – Transnational Actions towards Evidence-based Strategies*. 2013. Dostupné na:
<http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGConceptualPaper.pdf>
- GLOPP. *A Brief Overview of Theories of International Migration*. 2007. Dostupné na:
http://www.glopp.ch/C1/en/multimedia/C1_pdf1.pdf
- HAGEN-ZANKER, J. *Why do people migrate? A review of the theoretical literature*. 2008. Dostupné na: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/28197/>
- HAUSER, P. – DUNCAN, O. *The study of population: an inventory and appraisal*. Chicago: University of Chicago Press, 1959.
- HUDSON, Pat. 2011. *BBC - History - Women's Work*. In: *BBC*. Dostupné na:
http://www.bbc.co.uk/history/british/victorians/womens_work_01.shtml
- IOM. *World Migration Report 2013*. France: Gráficas Alcoy. 2013. 215 s. ISBN 978-92-9068-668-2

- IONTSEV, V.(ed). The World in the Mirror of International Migration. *Scientific Series "International Migration of Population: Russia and the Contemporary World"*. Moskva: MAX Press, 2002. Vol. 10. 416 s. ISBN 5–317–00785–2
- KUREKOVA, L. *Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East- West flows*. 2011. Dostupné na: http://cream.conference-services.net/resources/952/2371/pdf/MECSC2011_0139_paper.pdf
- LIDÁK, J. 2009a. Vývoj teoreticko – metodologických prístupov k skúmaniu medzinárodných migračných procesov. *Almanach : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky = actual issues in world economics and politics*. Bratislava : Ekonóm. Roč. 4, č. 1. s. 6-14
- LIDÁK, J. 2009b. Novodobé teoreticko-metodologické modely skúmania medzinárodnej migrácie. *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky = actual issues in world economics and politics*. Bratislava: Ekonóm. Roč. 4, č. 2. s. 5-14
- MASSEY S. D. a kol. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 1993. Vol. 19, No. 3, s. 431 – 466
- MASSEY S. D. a kol. An Evaluation of International Migration Theory: The North American Case. *Population and Development Review*. 1994. Vol. 20, No. 4 s. 699-751
- SKELDON, R. – KING, R. 2010. 'Mind the Gap' Integrating Approaches to Internal and International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 36, No. 10, s. 1619-1646
- ŠTEFANČÍK, R. Ekonomické a sociálne príčiny medzinárodnej migrácie v teoretickej reflexii. *Slovenská politologická revue*. 2010. Roč. X, číslo 4, s. 51 - 72
- RAVENSTEIN, E. On the Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*. 1885. Vol. 48, No. 2 (Jun., 1885), s. 167 – 235
- ZELINSKY, W. The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*. 1971. Vol. 61, No. 2 (Apr., 1971), s. 219-249
- WOLPERT, J. 1965. Behavioral aspects of the decision to migrate. *Papers and proceedings of the Regional Science Association*. s. 159 -199

Informácie o autorovi

Ing. Nina Galanská

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

nina.galanska@euba.sk

Pojednanie o globálnom probléme pandémie AIDS

Radoslav Ivančík – Rastislav Kazanský

Abstrakt

Väčšina zo súčasných globálnych problémov ľudstva má korene v ekonomickej dimenzii, resp. vychádza zo svetovej ekonomiky a spätne ju bezprostredne ovplyvňuje. Súčasne generuje nové alebo prehľbuje či modifikuje už známe problémy. Svet čelil alebo stále čelí viacerým krízam – finančnej, hospodárskej, dlhovej, úverovej alebo kríze spotreby, ktoré majú najmä ekonomický rozmer. Rovnako tak čelí problémom chudoby, nerovnosti, nerovnomernosti alebo vysokej zadlženosti. Okrem ekonomických globálnych problémov však musí riešiť aj ostatné globálne problémy, a to najmä sociálne, ale aj environmentálne a bezpečnostné. Pandémia AIDS patrí medzi najvážnejšie z nich.

Kľúčové slová: Globálne problémy ľudstva, globalizácia, pandémia AIDS, vírus HIV.

JEL Klasifikácia: F63, I39, O10

Abstract

Most of contemporary global problems of human society have their roots in an economic dimension, respectively, follows from world economy, and retrospectively influence it. Simultaneously, it generates new, or deepens and modifies already known problems. The world has faced and still faces many crises – financial, economic, debt, credit or crisis of consumption, which have mainly economic dimension. However; at the same time, the world is confronted by problems of poverty, inequality, irregularity or high indebtedness. It means that human society has to solve except of economic problems also other global problems – environmental, security, and mainly social problems. Pandemic of AIDS belongs to one of the most serious global problems.

Key words: Global problems of human society, globalization, pandemic of AIDS, HIV virus.

JEL Classification: F63, I39, O10

Úvod

Aktuálny vývoj ľudskej civilizácie je na jednej strane veľmi dynamický a progresívny, ale na druhej strane aj veľmi nerovnomerný, nestabilný, stále ťažšie predvídateľný a zároveň

ovplyvnený množstvom problémov, ktoré s prehlbujúcou sa globalizáciou v čoraz väčšom rozsahu ohrozujú jej rozvoj. V prípade ich neriešenia či neprijímania potrebných opatrení môžu dokonca ohroziť celú jej existenciu.

Vplyvom prudko sa rozvíjajúcich globalizačných procesov, intenzívnej liberalizácie, rastúcej vzájomnej previazanosti (ale aj závislosti), a zároveň pokračujúceho „zmenšovania vzdialeností“ a „zrýchľovania času“ postupne stále viac problémov presahuje národnú, regionálnu, či kontinentálnu úroveň a negatívne vplýva na celú ľudskú populáciu. Stávajú sa tak globálnymi problémami ľudstva.

Jeden z najväznejších z nich, ktorý negatívne ovplyvňuje sociálno-ekonomický rozvoj ľudskej spoločnosti predstavuje pandémia¹ AIDS. História ľudstva je síce poznačená viacerými pandémiami (napríklad čierneho moru, španielskej, ázijskej chrípky alebo hongkonskej chrípky, atď.), ktoré priniesli smrť miliónom ľudí na celom svete, avšak v súčasnosti najväznejšou a najaktuálnejšou je práve pandémia AIDS.

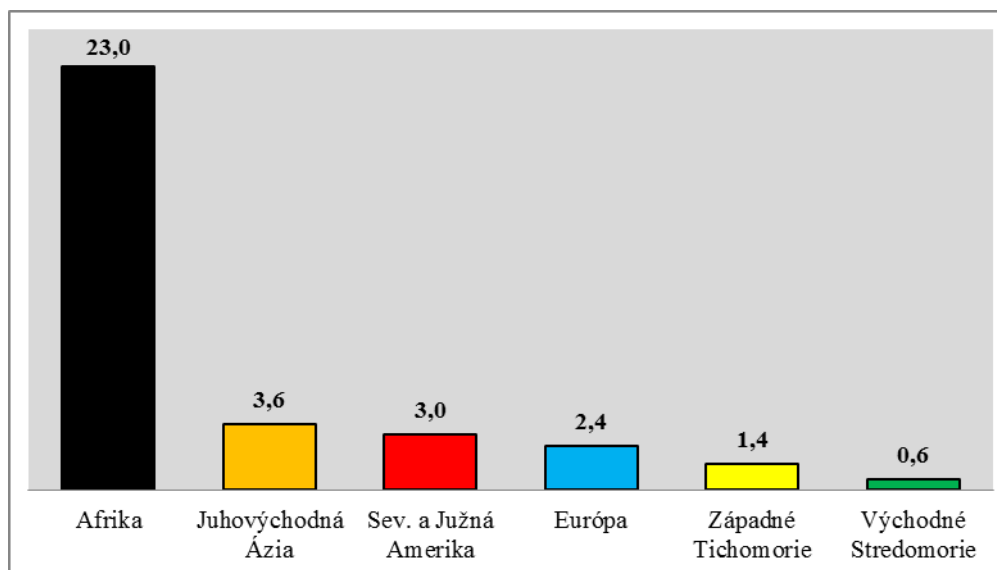
Vymedzenie globálneho problému pandémie AIDS

AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) čiže syndróm získanej imunitnej nedostatočnosti je infekčná choroba vírusového pôvodu, ktorá je charakteristická postupným oslabovaním imunitného systému, čím sa znižuje obranyschopnosť organizmu voči ochoreniam. Pôvodcom choroby sú dva kmene vírusu HIV (Human Immunodeficiency Virus), čiže ľudskej imunitnej nedostatočnosti, ktorý spôsobuje deštrukciu imunitného systému napadnutého organizmu tým, že napadá v organizme určitú skupinu bielych krviniek – T lymfocytov, v ktorých sa množí, neskôr ich zabíja a znižuje tak ich počet v tele napadnutého človeka. Výrazný pokles počtu bielych krviniek, ktoré hrajú dôležitú úlohu v obranyschopnosti ľudského organizmu, vedie následne k zlyhávaniu imunity a rozvíja sa v ochorenie AIDS. Tým, že je imunitný systém slabší, človek ľahšie podľahne iným ochoreniam, baktériám a vírusom.

---

¹Pandémia je epidémia (častý výskyt toho istého onemocnenia medzi obyvateľstvom väčšieho alebo menšieho teritória, napr. chrípkové epidémie, resp. výskyt určitého onemocnenia s vysokou incidenciou) extrémne veľkého rozsahu, zahŕňajúca väčšinu sveta, ktorá sa rozširuje na geograficky rozsiahlom území, medzi kontinentmi a aj celosvetovo v určitom časovom období.

Graf 1 Prehľad počtu ľudí s vírusom HIV v roku 2012 (v mil.)

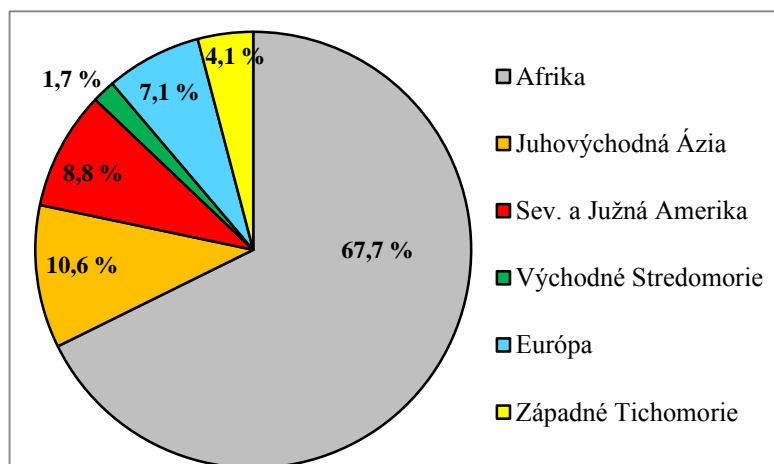
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov WHO – Global Health Observatory Data Repository, 2013

Na základe súhrnnej správy UNAIDS² z roku 2012³ sa odhaduje, že na svete žije asi 34 miliónov ľudí s vírusom HIV (graf 1). Z toho 67,7 % žije na africkom kontinente, kde AIDS predstavuje najrozsiahljšiu pandémiu v novodobých dejinách. Pritom väčšina ľudí žijúcich s vírusom HIV v Afrike sú ženy. Z ostatných regiónov (podľa prerozdelenia WHO), najviac ľudí postihnutých ochorením AIDS žije v Juhovýchodnej Ázii a v Amerike. Naopak, najmenej ich žije vo Východnom Stredomorí (graf 2). V Európe žilo v roku 2012 asi 2,3 milióna osôb s vírusom HIV. Z toho na Slovensku 343 osôb, z ktorých bolo 290 mužov a 53 žien. Klinické príznaky AIDS sa vyvinuli u 57 ľudí. Väčšina infekcií HIV v SR bola zaznamenaná v skupine mužov majúcich sex s mužmi.

²UNAIDS (Joint United Nations Programme on HIV/AIDS) – Spoločný program Organizácie spojených národov pre HIV/AIDS.

³UNAIDS. 2012. *Global Report 2012*. Geneva : United Nations, 2012. 110 s. ISBN 978-92-9173-996-7.

Graf 2 Prehľad počtu ľudí s vírusom HIV v roku 2012 (v mil.)

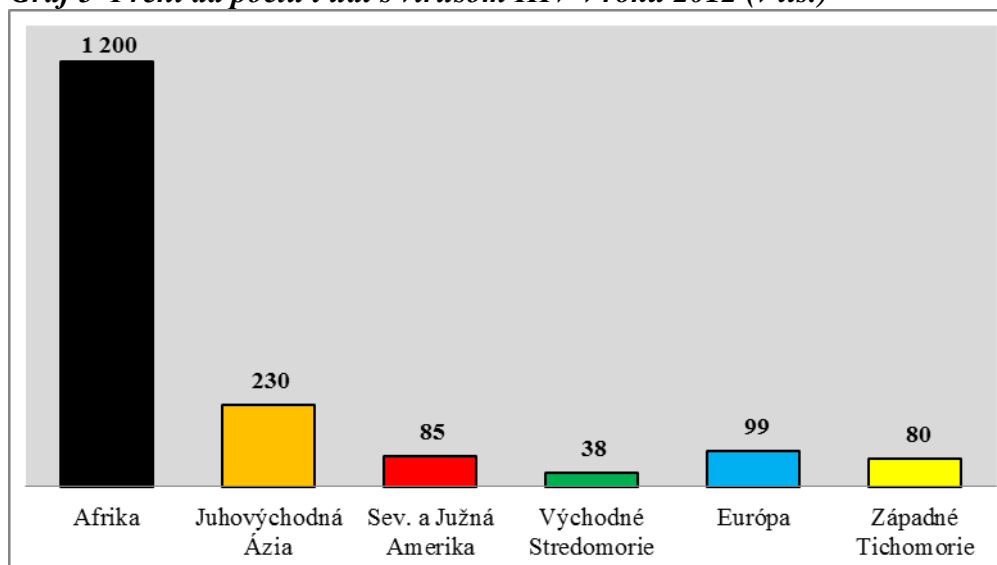

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov WHO – Global Health Observatory Data Repository, 2013

Na základe vyššie uvedenej správy v roku 2012 z asi 34 miliónov postihnutých osôb dostávalo liečbu len 8 miliónov osôb, na AIDS zomrelo 1,7 milióna ľudí a objavilo sa 2,5 milióna nových prípadov. Počet nových prípadov rýchlo rastie najmä v Číne, Indonézií, Keni, Rusku, Ukrajine, Vietname, ale tiež vo Veľkej Británii a Nemecku. Z krajín subsaharskej Afriky patria medzi najviac postihnuté hlavne Juhoafrická republika (cca 5,6 mil.), Nigéria (cca 3 mil.), Tanzánia (cca 1,6 mil.), Keňa (cca 1,6 mil.), Mozambik (cca 1,4 mil.), Uganda (cca 1,4 mil.) a Zambia (cca 1 mil.).⁴

Z dosiaľ zdokumentovaných zhruba 20 miliónov obetí AIDS až 85 % pochádzalo zo subsaharskej časti Afriky a z asi 1,7 milióna obetí v roku 2012 až 70 % pochádzalo z tohto regiónu. Druhý najväčší počet obetí pochádzal z Juhovýchodnej Ázie a najmenší z východného Stredomoria (graf 3).

⁴UNAIDS. 2012. *Global Report 2012*. Geneva : United Nations, 2012. 110 s. ISBN 978-92-9173-996-7.

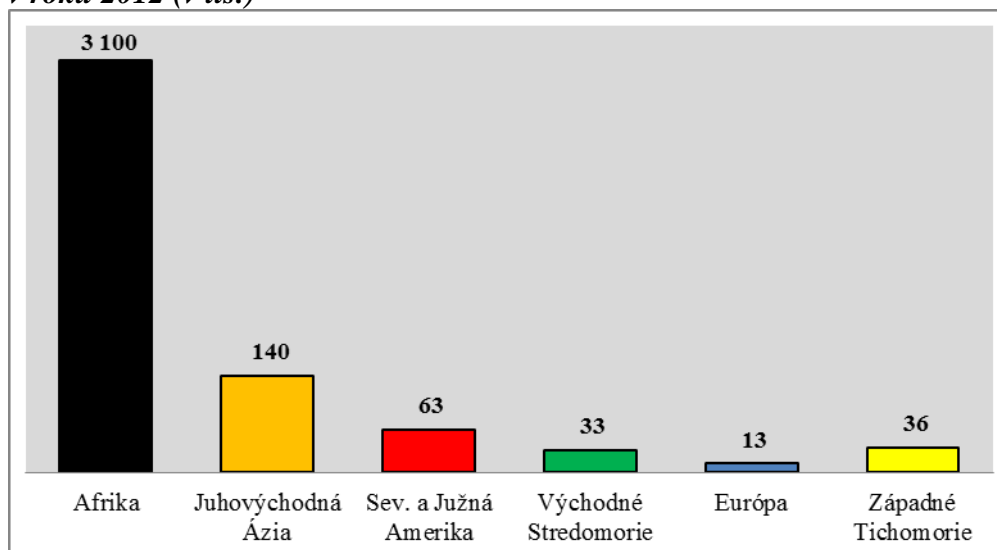
Graf 3 Prehľad počtu ľudí s vírusom HIV v roku 2012 (v tis.)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov WHO – Global Health Observatory Data Repository, 2013

Problémom AIDS je, že niektorí vodcovia v rozvojových krajinách ani neskrývajú svoj nezáujem o túto chorobu. Tvrdia, že je to dar od boha, ktorý spomaľuje populačnú explóziu a postupne zredukuje niektoré etnické a kmeňové problémy tak, že postihnuté kmene alebo etniká budú jednoducho vymierať. Prevenciu a osvetu okrem toho brzdia najmä primitívne kmeňové štruktúry a lokálne africké náboženstvá. Náboženská rétorika v tomto prípade absolútne neodráža medicínsky a vedecký pokrok a dôsledky sú otrasné. Ako príklad možno uviesť poveru, podľa ktorej sa nakazený muž vylieči iba pohlavným stykom s pannou. Vďaka takýmto poverám potom dochádza k brutálnemu znásilňovaniu mladučkových dievčat, ktoré sa obvykle takýmto spôsobom nakazia a na svet privedú ďalšie HIV pozitívne dieťa.⁵

⁵JENÍČEK, V. – FOLTÝN, J. 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha : C.H. Beck, 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4.

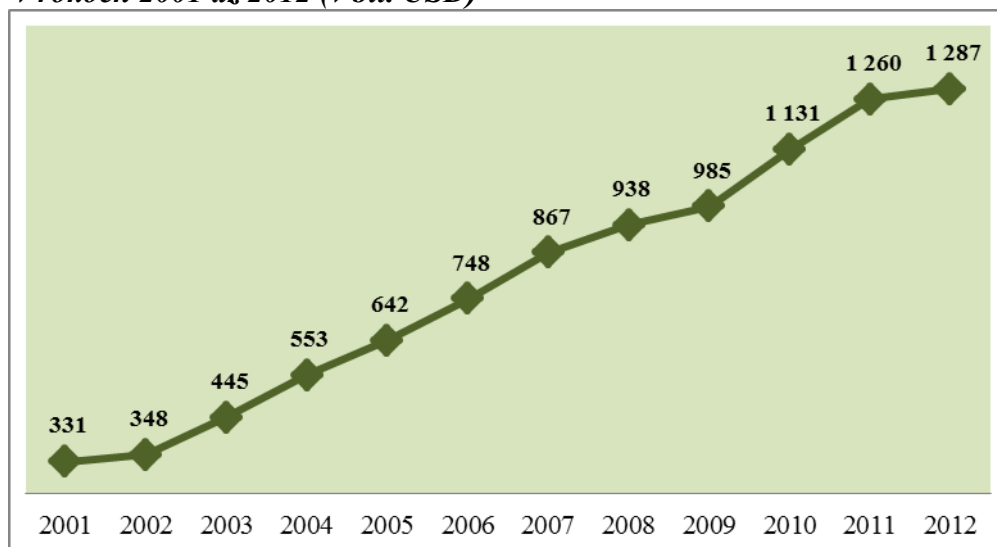
Graf 4 Prehľad počtu detí do 15 rokov s vírusom HIV v roku 2012 (v tis.)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov WHO – Global Health Observatory Data Repository, 2013

Aj to je jedna z príčin toho, prečo jednu desatinu osôb postihnutých vírusom HIV tvoria deti do 15 rokov. Samozrejme, najviac postihnutých detí žije v africkom regióne, až 91,6 %, potom v juhovýchodnej Ázii (cca 4,1 %) a v Severnej a Južnej Amerike (cca 1,9 %). V ostatných regiónoch je situácia priaznivejšia, nakoľko v nich žije spolu „len“ 2,4 % nakazených detí (graf 4). Najpriaznivejšia situácia v tejto oblasti je vďaka vysokej úrovni medicínskej starostlivosti v Európe.

Graf 5 Prehľad vývoja rastu HDP v krajinách subsaharskej Afriky v rokoch 2001 až 2012 (v bil. USD)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov World Bank – Global Data Indicators, 2013

V prípade postihnutých, ako dospelých, tak i detí, však nejde len o nepredstaviteľnú tragédiu obrovského množstva jednotlivcov a ich rodín. Pandémia AIDS sa radí medzi globálne problémy ľudstva aj preto, že táto situácia má výrazný negatívny vplyv na celý sociálno-ekonomický rozvoj spoločnosti a súčasne predstavuje bezpečnostnú hrozbu pre spoločnosť.

Pandémia AIDS okrem toho, že prehĺbuje niektoré sociálne problémy, zároveň ohrozuje najmä ekonomický pokrok, ktorý rozvojový svet dosiahol v posledných rokoch (napríklad významný rast HDP v krajinách subsaharskej Afriky – graf 5). A i keď transformácia ekonomického rastu do rastu životnej úrovne zatiaľ nedosahuje požadovanú efektívnosť a želanú úroveň, neriešenie problémov spojených s AIDS môže vážne ohroziť dosiahnuté čiastkové úspechy.

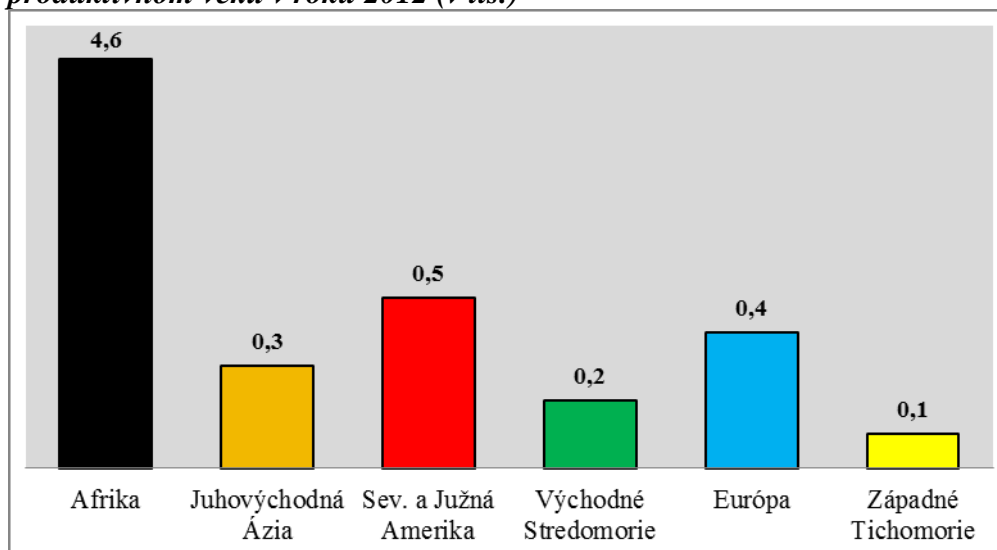
Ekonomický pokrok rozvojových krajín by mohol byť ešte vyšší keby ekonomické straty spôsobené zníženou produktivitou práce a práceneschopnosťou z dôvodu AIDS nedosahovali cca 0,5 až 1 % HDP ročne ako priamy dôsledok ochorenia. AIDS totiž postihuje väčšinu ľudí v ekonomicky produktívnom veku od 15 do 49 rokov. Celosvetovo až 0,8 % ľudí v tomto veku je infikovaných vírusom HIV. Na základe vyššie uvedených informácií a predchádzajúcich grafov nie je žiadnym prekvapením, že najviac ich žije na africkom kontinente (graf 6).

Jedným z negatívnych dôsledkov AIDS je teda ohrozenie dostatku pracovných síl, čo sa najvýraznejšie nepriaznivo prejavuje v rozvojových krajinách hlavne na vidieku, kde je schopnosť obživy závislá na počte pracovných síl. Výpadok jedného člena domácnosti sa preto negatívne prejaví napríklad na výmere obrobenej pôdy, opatreného dobytku, množstve dopestovaných plodín a pod. V prípade úmrtia člena rodiny z dôvodu AIDS je nedostatok pracovnej sily trvalý.⁶

---

⁶JENÍČEK, V. – FOLTÝN, J. 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha : C.H. Beck, 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4.

Graf 6 Prehľad počtu ľudí s vírusom HIV v ekonomicky produktívnom veku v roku 2012 (v tis.)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov WHO – Global Health Observatory Data Repository, 2013

AIDS likviduje nielen pracovnú silu, ale i tých, ktorí sa starajú o postihnutých, mladých i starých, a pritom ničí samotnú štruktúru spoločnosti. Výdavky na zdravotnú starostlivosť sú nedostatočné a ešte aj z nich odčerpáva AIDS prostriedky na zaistenie ostatných zdravotných potrieb. V niektorých krajinách subsaharskej Afriky výdavky spojené s AIDS „zhltnú“ polovicu z celkového rozpočtu na zdravotníctvo. Je viac ako isté, že finančné prostriedky vydávané na riešenie problému AIDS ani zďaleka nepokrývajú náklady, resp. skutočné potreby v boji s touto zákernou chorobou (z celkového počtu postihnutých osôb len asi 31 % bola poskytnutá aspoň základná terapia). Na to, aby bolo možné zaistiť realizáciu súboru aspoň základných opatrení v boji proti AIDS by bola potrebná čiastka na úrovni 1 miliardy USD, v skutočnosti je však dispozícii len asi jedna pätina tejto sumy.

AIDS tiež prehlbuje chudobu a spôsobuje hlad. Opačne to platí tiež, pretože hlad urýchľuje šírenie vírusu HIV a priebeh ochorenia. Hladujúci ľudia sú nútení využívať riskantnejšie možnosti na prežitie. Mnoho z nich sa presúva do mestských aglomerácií, kde žijú v slamochoch. V nich sa jednak pohybuje vysoký počet infikovaných ľudí a jednak jedným z mála zdrojov obživy je prostitúcia, ku ktorej sa zo zúfalstva uchýľuje časť ženskej populácie.

Osoby, ktoré sú infikované vírusom HIV, sú z dôvodu hladu a tiež podvýživy náchylnejší na ďalšie, sprievodné infekcie, čo vedie ďalšiemu rozvinutiu choroby. Organizmus postihnutých ľudí horšie vstrebáva živiny a látky potrebné pre zdravší život, nakazené osoby strácajú chuť do jedla, čoho výsledkom postupná hypotrofia svalstva, tkaniva

a vnútorných orgánov. Ľudia s vírusom HIV totiž potrebujú prijímať podstatne viac potravy kvôli boju s chorobou, nahradeniu úbytku váhy a predĺženiu svojho aktívneho života.

Záver

Primárnym cieľom svetovej civilizácie v rámci riešenia globálneho problému pandémie AIDS by malo byť zaistenie prevencie, podporných služieb, poradenstva a vzdelávania v tejto oblasti, a adekvátnej liečby pre ľudí s vírusom HIV prostredníctvom účinnej, ale podľa možnosti finančne dostupnej terapie, ktorej realizáciu budú môcť zabezpečiť na svojom teritóriu aj rozvojové krajiny. Ide predovšetkým o zabránenie prenosu infekcie z matky na dieťa a boj proti sekundárnym infekciám, napríklad tuberkulóze.

Úspešnú realizáciu opatrení na splnenie tohto cieľa, ako aj riešenie ďalších parciálnych problémov spojených s AIDS však možno dosiahnuť len spojeným úsilím celého medzinárodného spoločenstva, predovšetkým spoluprácou vlád, medzinárodných organizácií i vedeckých a finančných inštitúcií. Príkladom takejto spolupráce je už vyššie uvedený Spoločný program OSN v boji s AIDS – UNAIDS, ktorý sa so svojimi partnermi a sponzormi práve v rámci takejto spolupráce snaží riešiť problémy spojené s AIDS, najmä zlepšiť zdravotnú starostlivosť o postihnutých, urýchliť vývoj nových liekov a vakcín a zaistiť ich testovanie v súlade so všetkými vedeckými i etickými princípmi.

Prísľubom do budúcnosti sú čiastkové úspechy, ktoré sa podarilo dosiahnuť v boji AIDS v predchádzajúcich rokoch, napríklad:

- v krajinách, kde sa epidémia AIDS vyskytuje v najväčších mierach (Keňa, Rwanda, Uganda, Zambia, Zimbabwe) bol zaznamenaný významný pokrok v oblasti prevencie novovzniknutých infekcií, pričom počet novovzniknutých infekcií postupne klesá;
- z celkového počtu novovzniknutých prípadov infekcie HIV klesá počet infikovaných mladých ľudí pod 15 rokov;
- taktiež klesá počet ľudí, ktorí umierajú na AIDS;
- postupne sa znižuje percento mladých ľudí, ktorí majú sex pred 15. rokom života;

- postupne sa zvyšuje percento tehotných žien žijúcich s HIV, ktoré dostávajú antiretrovirálnu liečbu.⁷

Napriek týmto pozitívnym informáciám pandémie AIDS nie je zažehnaná v žiadnej krajine na svete a AIDS aj naďalej predstavuje vážny globálny problém ľudstva, v riešení ktorého nie je možné poľaviť.

Použitá literatúra:

BECK, U. 2000. *What is globalization?* München : Polity, 2000. 192 s. ISBN 978-0-74562-125-8.

JENÍČEK, V. – FOLTÝN, J. 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech.* Praha : C.H. Beck, 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4.

McCANN, G. – McCLOSKEY, S. 2011. *Od lokálneho ku globálnemu: Kľúčové problémy rozvojových štúdií.* Bratislava : Nadácia Pontis, 2011. 232 s. ISBN 978-80-968229-3-4.

MEZŘICKÝ, V. 2006. *Globalizace a globální problémy.* Praha : Univerzita Karlova v Prahe. 2006. 312 s. ISBN 80-87076-01-X.

NORBERG, J. 2006. *Globalizace.* Praha : Alfa Publishing. 2006. 201 s. ISBN 80-86851-32-X.

NOVÁČEK, P. 2011. Rozvojové země v době globalizace. In Mezřický, V.: *Perspektivy globalizace.* Praha : Portál, 2011. 232 s. ISBN 978-80-7367-846-3.

OECD. 2011. *DAC Members' Net Official Development Assistance.* Dostupné na: www.oecd.org

SEN, A. 1999. *Development as Freedom.* Oxford : Oxford University Press, 1999. 384 s. ISBN 978-0-38572-027-4.

ŠKVRNDA, F. a kol. 2010. *Medzinárodné politické vzťahy.* Bratislava : Ekonóm. 2010. 230 s. ISBN 978-80-225-2917-1.

UN. 1990. *International Development Strategy for the Fourth United Nations Development Decade.* Dostupné na: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r199.htm>

UN. 2000. *United Nations Millennium Declaration.* Dostupné na: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>

---

⁷Antiretrovirálna liečba síce chorobu nevylieči, ale dokáže eliminovať prepuknutie ochorenia. Spočíva v dennom užívaní liekov, ktoré bojujú proti vírusu HIV tým, že spomaľujú jeho reprodukciu v ľudskom organizme.

UN. 2013. *Human Development Reports – Human Development Index*. Dostupné na: <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>

UNAIDS. 2012. *Global Report 2012*. Geneva : United Nations, 2012. 110 s. ISBN 978-92-9173-996-7.

UNCTAD. 2011. *Handbook of Statistics 2011*. New York and Geneva : United Nations, 2011. 512 s. ISBN 978-92-1-112829-1.

UNCTAD. 2012. *Development and Globalization – Facts and Figures*. Dostupné na: <http://www.unctad.org/dgff/chapter2/2.1.html>

World Bank. 2002. *Powerty Measurement and Analysis*. Dostupné na: http://siteresources.worldbank.org/INTPRS1/Resources/383606-1205334112622/5467_chap1.pdf

World bank. 2007. *Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004*.

Dostupné na:

http://www.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2007/04/16/000016406_20070416104010/Rendered/PDF/wps4211.pdf

World Bank. 2011. *Measuring Powerty*. Dostupné na: <http://web.worldbank.org/WEBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EX>

[TPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20202198~menuPK:435055~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367,00.html](http://web.worldbank.org/WEBSITE/EXTERNAL/TOPICTPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20202198~menuPK:435055~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367,00.html)

Informácie o autoroch

Ing. Radoslav Ivančík, PhD.

Generálny štáb Ozbrojených síl SR

Kutuzovova 8

Bratislava

radoslav.ivancik@gmail.com

doc. PhDr. Rastislav Kazanský, PhD.

Katedra bezpečnostných štúdií

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB

Kuzmányho 1

Banská Bystrica

rastislav.kazansky@umb.sk

Organizovaný zločin v regióne južného Kaukazu

Lucia Borošová

Abstrakt

Z geopolitického hľadiska v kontexte organizovaného zločinu zohrávajú dôležitú úlohu v regióne južného Kaukazu tri nezávislé štáty: Gruzínsko, Arménsko a Azerbajdžan. Charakteristické pre túto oblasť je množstvo konfliktov nielen miestneho, ale aj regionálneho charakteru. Vzhľadom k týmto konfliktom, ktoré v oblasti dlhodobo pretrvávajú, sa štáty patriace do regiónu južného Kaukazu zaraďujú medzi chudobné krajiny sveta a to aj napriek tomu, že disponujú prírodnými zdrojmi. Čo sa týka problematiky organizovaného zločinu, organizované skupiny, ktoré pochádzajú z regiónu južného Kaukazu nemajú výrazné charakteristické črty, avšak, na druhej strane je možné tvrdiť, že v porovnaní so slovanskými organizovanými skupinami sa vyznačujú najmä odlišnosťami kultúrneho charakteru, jedná sa najmä o národné a rodové tradície, ktoré do značnej miery ovplyvňujú štruktúru a intenzitu juhokaukazského zločinu.

Kľúčové slová: Južný Kaukaz, organizovaný zločin, organizované zločinecké skupiny, Ruská federácia, Gruzínsko, Arménsko, Azerbajdžan

JEL Klasifikácia: F 5, H7, N4

Abstract

From the geopolitical point of view, in the context of organized crime, three independent states play an important role in the South Caucasus region: Georgia, Armenia and Azerbaijan. Typical for the region are conflicts of not only local, but also regional nature. Because of these conflicts that persist in the long term, the countries of the South Caucasus region rank among the poor countries of the world, despite the fact that they possess natural resources. On the issue of organized crime, organized groups which come from the South Caucasus region does not have distinctive characteristics, but, on the other hand, it can be argued that, compared to Slavic organized groups, there are particular cultural differences. These are primarily national and ancestral traditions which greatly affect the structure and intensity of the South Caucasus organized crime.

Key words: South Caucasus, organized crime, organized criminal groups, Russian Federation, Georgia, Armenia, Azerbaijan

JEL Classification: F 5, H7, N4

Úvod

Organizovaný zločin, ako jeden z najnebezpečnejších typov zločinu, zasahuje negatívnym spôsobom predovšetkým do ekonomickej, politickej a právnej oblasti spoločenského života. Vyznačuje sa silným, deštruktívnym účinkom v kontexte bezpečnosti štátu a spoločnosti. Tento druh trestnej činnosti nebol dlho predmetom skúmania a v podmienkach Ruskej federácie sa tejto problematike nevenovala veľká pozornosť. Prítomnosť danej problematiky bola uznaná až v dekréte, ktorý bol vydaný počas druhého kongresu ľudovými poslancami ZSSR v roku 1989. Týkal sa posilnenia boja proti organizovanej trestnej činnosti. Vzhľadom k tomu, je potrebné skúmať koncept, funkcie a štruktúru organizovaného zločinu.

1 Metodologické vymedzenie pojmu organizovaný zločin¹

V ruskej kriminológii² sa v súvislosti s organizovaným zločinom používa pojem *skupiny trestnej činnosti* alebo *zločinecké skupiny*, avšak tento pojem je dosť problematický. Skupiny zločincov, ktorí sa dopustili priestupkov ako sú krádeže, vydieranie, pašovanie drog, omamných a psychotropných látok a podobne, bližšie neurčujú stav organizovaného zločinu. Ten sa vyznačuje špecifickými vlastnosťami porušovania zákona, a preto je možné tvrdiť, že oblasť kriminalistiky dostatočne nevyvíja univerzálnu definíciu.³ V oblasti výskumu organizovanej trestnej činnosti je potrebné skúmať fungovanie organizovaného zločinu, ako i komunitu riadených zločincov, podieľajúcich sa na trestnej činnosti. Na základe týchto faktorov je potrebné vytvorenie systému ochrany a kontroly.

---

¹Negatívnym vplyvom tohto sociálneho javu sa venuje množstvo autorov. Napríklad ruský autor vedeckých článkov V. M. Sergejev, ale aj L. Shelley, L. Paolli a iní.

² Veľkým prínosom sú práce ruského sociológa P. Sorokina, ktorý v rámci pravidiel morálky a práva zastáva komparatívny prístup ku skúmaniu organizovanej trestnej činnosti v súvislosti s inými formami deviantného správania. V súčasnosti, si zaslúžia osobitnú pozornosť činnosti odborníkov z ruskej Kriminologickej asociácie ako D. I. Dzijuba, S. V. Dijakov, S. V. Vanyškin, V. V. Astanin, O. S. Ilin a iní. Za pozornosť taktiež stojí skupina sociológov zo Sankt Peterburgu, kde sa V. V. Luneev zaoberá systematickou analýzou trestnej činnosti, A. I. Dolgovoj zaviedol pojem zločinecké skupiny. Vplyvy organizovaného zločinu na národnú bezpečnosť štátu analyzujú vo svojich dielach A. I. Suharev, S. Bondarenko, Y. Boldyrev, I. M. Zhilenko, V. V. Luneev, N. F. Kuznecovoj.

³FINCKENAUER, J., O., VORONIN, J., A. 2001. *The Threat of Russian Organized Crime. Issues in International Crime*. U.S. Department of Justice. ISBN 978-80-7251-252-2

Keďže sa organizovaný zločin prejavuje v spoločnosti, je možné ho pokladať za spoločenský jav.⁴ V prípade, že hovoríme o sociálno-právnom jave, vytvára hrozbu nielen pre vnútornú, ale aj vonkajšiu bezpečnosť štátu. Môžeme ho definovať ako systém sociálnych vzťahov, ktorý sa vyznačuje nelegálnymi ekonomickými aktivitami s cieľom dosiahnuť zisk. Niektorí autori⁵ venujúci sa problematike organizovaného zločinu upriamili pozornosť na ekonomickú podstatu daného sociálneho javu.

Ruská spoločnosť sa už v minulosti vyznačovala nelegálnymi, egoistickými, ekonomickými záujmami organizovaných skupín, čo vytvorilo živnú pôdu pre nárast organizovaného zločinu. Dochádzalo k deštrukcii duchovných hodnôt a k nárastu infantilizmu a nihilizmu. Od roku 1990 sa spomínané negatívne vplyvy značne zvýšili v dôsledku migrácie a prejavili sa v podobe regionálneho separatizmu a etnických konfliktov. Je možné tvrdiť, že štát nevyvíjal vo vzťahu k organizovanému zločinu dostatočné úsilie v kontexte boja a prevencie. Organizovaný zločin sa v súčasnosti prejavuje vo forme organizovaného terorizmu, preto je nevyhnutná potreba štúdia a výskumu organizovaného zločinu v sociológii, politológii, kriminalistike, ekonómii a histórii.

Zo sociologických a kriminalistických výskumov vyplýva rozširovanie a značný nárast organizovaného zločinu v Ruskej federácii. Masívny jav má destabilizujúci vplyv na sociálno-ekonomickú oblasť spoločnosti a predstavuje zároveň reálnu hrozbu pre vnútornú bezpečnosť štátu. Organizovaný zločin môžeme označiť za výsledok vzájomného prepojenia rôznych organizovaných, objektívnych a subjektívnych faktorov. Je súčasťou spoločenského javu, ktorého korene siahajú do spoločnosti a štátu. V súčasnosti, v podmienkach Ruskej federácie, sú dôsledky organizovaného zločinu obzvlášť ohrozujúce, pretože sociálna a ekonomická sféra sú poznačené krízou. Negatívnymi vplyvmi organizovaných zločinov dochádza k oslabovaniu úlohy štátu v sociálno-politických procesoch. Organizovaný zločin svojimi deštruktívnymi vplyvmi znižuje úroveň bezpečnosti jednotlivca a zabezpečenia jeho základných ľudských práv a slobôd.

Jedným z hlavných znakov organizovaného zločinu je konanie niekoľkých osôb, ktoré môžeme označiť za nelegálne. Príznačná je hierarchia, to znamená usporiadanie účastníkov

---

⁴V sociológii sa analýzou organizovaného zločinu v minulosti zaoberal napríklad G. Tarde, ktorý analyzoval sociálne aspekty trestnej činnosti a pokúšal sa ospravedlniť trestný čin. Vysvetľoval ho ako sociálny jav v chápaní všeobecných sociálnych zákonov.

G. Le Bon vo svojej knihe *Psychologie des foules* (1985) opísal mechanizmy a ich psychologické a sociálne aspekty kolektívneho deviantného správania.

⁵Pozri: BECK, U. 2004. Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej moderne. Praha : SLON, 2004. 431 s. ISBN: 80-86429-32-6.

podľa funkcií, súhrn pravidiel a na ich základe stanovená disciplína. Dôležité sú tradície, ktorých sa zločinci pridávajú a sú charakteristické pre ruský kriminálny svet. Moc je pritom sústredená do rúk jednotlivca, prípadne niekoľkých vodcov. Minimálny počet členov organizovanej skupiny je päť a toto číslo sa môže vyšplhať až na niekoľko tisíc. Organizované skupiny sa medzi sebou odlišujú organizáciou, štruktúrou aj zameraním svojej činnosti. Na posúdenie stavu organizovaného zločinu v istom regióne je potrebné poznať jeho úroveň. Tá môže byť vysoká a stojí na čele hierarchicky usporiadanej štruktúry, stredná alebo primitívna. Stav a mieru organizovaného zločinu ovplyvňujú sociálne, geografické, ekonomické a etnické faktory. Ďalším znakom je, že tieto skupiny sú odolné voči iným skupinám, ktoré sa vyznačujú jednoduchšou štruktúrou organizácie.⁶ Tretí znak spočíva v prepracovanej organizačnej štruktúre, ktorá je na vysokej úrovni. Znamená to predovšetkým dvoj alebo viacúrovňové riadenie a svojim konceptom predstavujú mafiu.⁷

Charakteristické prvky pre organizovaný zločin:

- hierarchická štruktúra medzi páchatelmi,
- vymedzenie hraníc pôsobenia,
- úmyselné a plánované správanie vyznačujúce sa kriminálnymi prvkami,
- spolupráca zločineckých organizácií v rozličných odvetviach,
- aktívne šírenie zločineckej ideológie.

2 Organizované skupiny južného Kaukazu

Z geopolitického hľadiska, južný Kaukaz tvoria tri nezávislé štáty, Gruzínsko, Arménsko a Azerbajdžan. Región disponuje prírodnými zdrojmi, avšak je dlhodobo poznačený latentnými konfliktami, ktorých intenzita sa mení. Vznikom Ruskej federácie zakaukazské republiky zaznamenali v ekonomickej oblasti výrazné úpadky. „V roku 1992 HDP Arménska zaznamenal pokles približne 42%, v Gruzínsku bol úpadok výraznejší okolo 45%, kým v Azerbajdžane 23%.“⁸ Neskôr však spomínané krajiny zaznamenali výrazný

---

⁶RUTH, J. 2013. The Russian Mob: Organized Crime in a Fledgling Democracy. [online]. [cit.14.03.2014] Dostupné na internete: <http://www.auburn.edu/~mitrege/FLRU2520/RussianOrganizedCrime.htm>

⁷DUNN, G. 1997. Major Mafia Gangs in Russia. In.: Williams, P. 1997. Russian Organized Crime: The New Threat? London: Frank Cass.

⁸ALEKSANJAN, T. 2009. Nové pohyby v regióne južného Kaukazu, 2009. [online]. [cit.05.03.2014] Dostupné na internete:

hospodársky rozvoj. „V rokoch 1993-2008 najväčšie prírastky zaznamenal Azerbajdžan, keď jeho HDP vďaka rastu cien ropy v roku 2005 vzrástol o 26 %, v roku 2006 – 34 % a v roku 2007 – 25 %.“⁹

Čo sa týka problematiky organizovaného zločinu, organizované skupiny, ktoré pochádzajú z regiónu južného Kaukazu nemajú výrazné charakteristické črty, ale v porovnaní so slovanskými organizovanými skupinami sa vyznačujú najmä odlišnosťami kultúrneho charakteru. Ide o národné a rodové tradície, ktoré do značnej miery ovplyvňujú štruktúru a intenzitu juhokaukazského zločinu. Za hlavnú regionálnu hrozbu je možné považovať etnické konflikty južného Kaukazu, ktoré môžeme charakterizovať ako latentné, čo negatívnym spôsobom ovplyvňuje nadnárodnú kriminalitu. Okrem toho, etnické konflikty viedli k oslabeniu štátnej moci a v nemalej miere sa podieľali aj na vzniku kriminálnych vládnych systémov.

2.1 Arménske organizované skupiny

Vzhľadom k etnicko-politickému konfliktu s hlbokými historickými a kultúrnymi koreňmi, ktorý sa konal na Kaukaze medzi Arménmi a Azerbajdžancami a prerástol do konfliktu o Náhorný Karabach, je možné tvrdiť, že táto skutočnosť prispela k rozvoju a rozmachu organizovaného zločinu v regióne severného Kaukazu. Okrem nelegálneho obchodovania so zbraňami, ktorý v menšej miere pretrváva dodnes, sa organizovaný zločin postupne rozširoval aj do takých oblastí ako je obchodovanie s ropou.

Arménske organizované skupiny, najmä v oblasti Náhorného Karabachu, sa svojou nelegálnou činnosťou zapojili do globálneho obchodovania s drogami. Okrem toho ich finančné zisky pramenia z oblasti vydierania a prostitúcie. Ako už bolo spomínané, najväčší zdroj príjmov predstavoval obchod so zbraňami, kde Arménsko plní funkciu takzvanej tranzitnej krajiny medzi Azerbajdžanom a Tureckom. Špecifikum v oblasti nelegálnej organizovanej činnosti arménskeho zločinu spočíva v ozbrojených lúpežiach automobilového transportu tovaru.

Arménske organizované skupiny pôsobiace v Ruskej federácii, obzvlášť v Moskve, predstavovali už v minulosti bezpečnostnú hrozbu. Najmä od roku 1970 boli aktivity arménskeho organizovaného zločinu rozsiahle. Najväčšia dynamika však bola zaznamenaná

---

http://www.despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1258136733&archive=&start_from=&ucat=4,8,9&
⁹TAMTIEŽ

od roku 1991 do roku 1993, kedy prebiehala vojna banditov a počet členov sa vzhľadom k vysokej miere úmrtnosti rapídne zvyšoval.

Vzhľadom k tomu, že arménska organizovaná skupina sa vyznačuje špecifickými znakmi, je možné označiť ju za *mafiu*. V minulosti organizované skupiny nemali v záujme zaoberať sa politickými záležitosťami, pretože samotný vorovský kódex zakazoval akýkoľvek záujem o veci verejné, v prípade modifikovaných organizovaných skupín dochádza k vzájomnému prepojeniu vzťahov medzi aktérmi organizovaných skupín a poprednými štátnymi predstaviteľmi. V prípade arménskeho organizovaného zločinu sa jedná o prepojenie takýchto vzťahov vo výraznej miere v porovnaní s inými postsovietskymi organizovanými skupinami. Je možné tvrdiť, že takéto vzťahy sú založené na jednej strane na báze lobbingu a na strane druhej, s cieľom dosiahnuť zisk. Je teda možné tvrdiť, že arménsky organizovaný zločin disponuje rozsiahlymi kontaktmi v rámci politickej oblasti, čo umožňuje disponovať istou, v tomto prípade značnou mierou politického vplyvu. Vzhľadom k uvedenému, predstavujú arménske organizované skupiny, v porovnaní s inými postsovietskymi organizovanými skupinami, závažnú hrozbu, a to nielen pre vnútornú bezpečnosť Ruskej federácie.

2.2 Azerbajdžanské organizované skupiny

Aj azerbajdžanský organizovaný zločin tak ako spomínaný arménsky, je možné zaradiť medzi najstaršie. Oblasť nelegálnej činnosti skupín spočíva v obchodovaní s drogami. Z tohto hľadiska je možné tvrdiť, že práve azerbajdžanský organizovaný zločin sa ako jeden z prvých zaoberal pašovaním narkotík, čo vyplýva aj z geografického postavenia Azerbajdžanu. Okrem toho však špecifikum činnosti spočíva aj v tom, že už v minulosti, od roku 1980, sa azerbajdžanské organizované skupiny zameriavali na nelegálny obchod s kvetmi, ovocím a zeleninou. Špecifická oblasť záujmu pretrvala aj po vzniku Ruskej federácie.

Čo sa týka vplyvu azerbajdžanských organizovaných skupín v oblasti Moskvy, v súčasnosti je možné považovať ho za vplyv so slabou intenzitou, čo spôsobili nielen strety záujmov s čečenskými klanmi, ale aj spory medzi kaukazským a slovanskými organizovanými skupinami. Na druhej strane však je možné tvrdiť, že aj vzhľadom k nižšej intenzite svojho vplyvu v Moskve, v porovnaní s minulosťou, si azerbajdžanské skupiny zachovávajú rovnovážnu mieru sugestivity.

2.3 Gruzínske organizované skupiny

Organizovaný zločin v oblasti Gruzínska je možné taktiež považovať za jeden zo silne zakorenených, k čomu prispelo množstvo ozbrojených konfliktov a s tým súvisiace oslabenie štátnych štruktúr. Okrem toho došlo k prerušeniu istých ekonomických väzieb, čo spôsobilo nezamestnanosť a chudobu a hospodárstvo zostalo priamo závislé na dodávkach energií zo zahraničia. Rozpad Sovietskeho zväzu viedol ku kríze v Gruzínsku. Pokles životnej úrovne vyvolal a podnietil vznik a rozmach organizovanej trestnej činnosti.

Vzhľadom na oblasť záujmu gruzínskych organizovaných skupín, nie je možné ju bližšie špecifikovať, nakoľko je rôznorodá. Nelegálna činnosť skupín je zameraná na dosiahnutie zisku, a to prostredníctvom všetkých možných spôsobov. Z minulosti sú však známe lúpežné prepadnutia, vydieranie, riadenie komerčných bánk a nelegálne obchodovanie s automobilmi.

Gruzínske organizované skupiny pôsobia predovšetkým mimo územia Gruzínska, najmä v Moskve, ale v nemalej miere je možné zaznamenať ich vplyv aj v iných oblastiach Ruskej federácie. Vplyv v Moskve má *gruzínskaja mafia*, ktorej činnosť je pomerne rozsiahla zahŕňa takmer všetky oblasti nelegálnej trestnej činnosti. Gruzínskaja mafia sa vyznačuje silnými a z histórie vyplývajúcimi väzbami na krajiny, ktoré sú z geopolitického hľadiska blízke i vzdialené Ruskej federácii. V rámci Ruskej federácie pôsobí gruzínska mafia okrem Moskvy v oblasti Krasnodaru a Stavropolu a Tjumenskej oblasti. Čo sa týka nelegálnej činnosti, známa je napríklad séria ozbrojených lúpeží bánk z roku 2005 v centre Moskvy.

Medzi najvplyvnejšie gruzínske organizované skupiny je možné zaradiť *Kutajskaja* vetvu, ktorá je považovaná za najvplyvnejšiu skupiny v Rusku. Skupina disponuje svojim vplyvom aj v zahraničí, predovšetkým v Spojených štátoch. Okrem *Kutajskaja* je za známu organizovanú skupinu považovaná aj *Tbiliskaja* a *Suchumskaja*.¹⁰

V súčasnosti sa gruzínske organizované skupiny sústreďujú na nelegálnu činnosť, ktorá súvisí so všetkými druhmi finančných podvodov. Oblasť záujmu je sústredená aj na vývoz ropy, dreva a cenných kovov. Aktéri a vodcovia gruzínskych organizovaných skupín sa disponujú väzbami so zločineckými organizáciami v Amerike a západnej Európe – predovšetkým Nemecko, Rakúsko, Belgicko, Holandsko.

---

¹⁰ ŠMÍD, T. 2009. Organizovaný zločin v Ruskej federácii. Brno : Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2009. 236 s. ISBN 978-80-210-4846-1.

3 Boj proti organizovanému zločinu

Organizovaný zločin môžeme považovať za najzávažnejšiu hrozbu vnútornej bezpečnosti, pretože v ruskom prostredí je tento problém chápaný ako všadeprítomný jav. V súčasnosti sa ľudia bežne stretávajú s kriminalizáciou v oblasti ekonomiky a s ňou spojenou problematikou korupcie. Najnovšie výskumné stratégie, ktoré boli vydané s cieľom boja proti organizovanému zločinu, odrážajú rozdiel medzi samotnou Ruskou federáciou a západnými krajinami, najmä v chápaní tejto problematiky. V západnej literatúre, v diskusiách o „ruskej mafii“ sa môžeme stretnúť s rastúcim záujmom o spoluprácu a pomoc pri presadzovaní práva, pretože väčšina článkov je napísaná v oblasti politickej vedy a medzinárodného práva. V európskych podmienkach sa právnym otázkam problematiky boja proti ruskému organizovanému zločinu autori vôbec nezaoberali, až na niektoré výnimky¹¹. Čo sa týka ruskej odbornej literatúry je možné tvrdiť, že neexistuje komplexná analýza iniciatív presadzovania práva v oblasti boja proti organizovanej trestnej činnosti.

Ruská federácia v boji proti organizovanej trestnej činnosti venuje pozornosť vo svojich doktrínalno-právnych a politických dokumentoch typu Národná bezpečnostná koncepcia, vydaná prezidentom Jelcinom a jej novelizovaná podoba z roku 2000 za prezidenta Putina a aktuálna Národná bezpečnostná stratégia Ruskej federácie do roku 2020, vydaná 5. februára 2009 podpísaná výnosom číslo 537 prezidentom Medvedevom.

Národná bezpečnostná koncepcia, ktorá vyšla v roku 1997 definovala národné záujmy v oblasti boja proti trestnej činnosti a korupcii na báze konsolidácie spoločnosti a štátu a spočívala vo vytvorení komplexného právneho systému za účelom zaistenia individuálnej, spoločenskej a národnej bezpečnosti štátu. Definovala zároveň potrebu vytvorenia efektívneho systému opatrení v rámci sociálnej prevencie v boji proti organizovanej trestnej činnosti. Tento boj mal byť taktiež zameraný na prevenciu a potlačanie protiprávnych činov, bez ohľadu na štátne občianstvo, presvedčenie, či náboženstvo, s dôrazom kladúcim sa na bezpečnosť jednotlivca. Ako objektívne faktory, ktoré prispeli k zvyšovaniu trestnej činnosti a problematiky korupcie je možné označiť absenciu sociálnej politiky štátu, ako aj oslabenie vládnej regulácie v oblasti nepostačujúceho právneho rámca v dôsledku reformnej fázy v hospodárskej a vojenskej oblasti.

---

¹¹Danej problematike sa venujú autori ako Galeotti, Kryusmann a Lamm.

Stratégia otvorene hovorí o korupcii vo vláde a potrebe vytvorenia efektívneho systému finančnej kontroly úradníkov a iných zamestnancov verejnej správy za účelom zabrániť šíreniu danej korupčnej problematiky, alebo dosiahnuť jej minimalizáciu až odstránenie.¹² Je možné konštatovať, že Stratégia uznáva potrebu účinného boja proti trestnej činnosti všeobecne, predovšetkým však organizovaného zločinu ako jedného z množstva ohrození národnej bezpečnosti Ruska. V roku 1997 Centrum pre strategické medzinárodné štúdie vydalo správu o ruskom organizovanom zločine, v ktorom hovorí, že v prípade neriešenia danej problematiky sa Rusko dostane do stavu, ktorý je charakteristický trojnásobkom skorumpovaných vládnych byrokratov a v niektorých prípadoch známych podnikateľov, ktorí budú pokračovať v hromadení majetku s podporou korupcie a tak prispievať k zraniteľnosti spoločnosti.¹³

Stratégiu národnej bezpečnosti Ruskej federácie, ktorá bola prijatá v roku 2009, v porovnaní s Národnou bezpečnostnou koncepciou z roku 1997 môžeme označiť za niečo konkrétnejšiu, pretože už nedefinuje organizovanú trestnú činnosť všeobecne, ale konkrétne sa zameriava na jednotlivé zdroje hrozieb národnej bezpečnosti. Hlavné smery štátnej politiky v oblasti zaistovania štátnej a spoločenskej bezpečnosti spočívajú v posilňovaní úlohy štátu, ktorý je vnímaný ako garant individuálnej bezpečnosti. Dôraz je kladený na vylepšovanie právnej regulácie, ktorá vedie k prevencii boja proti korupcii, trestnej činnosti, terorizmu a extrémizmu. Organizovaná trestná činnosť, konkrétne nezákonné šírenie omamných a psychotropných látok, zbraní, munície, trhavín, korupcia a činnosť zločineckých organizácií v iných oblastiach, sú vnímané ako základné hrozby národnej bezpečnosti.¹⁴

Konkrétne problematika organizovaného zločinu je bližšie vymedzená v zákonoch. V roku 1995 došlo k miernemu posunu v oblasti legislatívy. Do popredia sa dostala identifikácia cieľov, plánov, metód, štruktúra a rozsah trestnej činnosti na rozdiel od zamerania sa na odhaľovanie a vyšetrowanie trestného činu. Zmeny prispeli k zvýšeniu počtu riešených problémov a viedli k zaisteniu bezpečnosti spoločnosti a štátu pred ďalšími kriminálnymi útokmi. Napriek tomu nie je možné tvrdiť, že právna regulácia je bezproblémová, aj vzhľadom k tomu, že niektoré návrhy zákonov v boji proti organizovanej

---

¹²Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federeracii. 1997. [online]. [cit. 20.03.2014] Dostupné na internete:<http://www.scrf.gov.ru/documents/1.html>

¹³MARTENS, F. T., ROOSA, S. B., 1997. Zavedenie RICO vo východnej Európe: predvídavosť, alebo nezodpovedné? // Štúdium organizovanej trestnej činnosti: Russian - American Dialogue. Moskva, 1997. s. 195 - .. 223

¹⁴Strategija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federeracii do goda 2020. 2009. [online]. 2009 [cit. 19.03.2014] Dostupné na internete:<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

trestnej činnosti boli vetované a je potrebné zdôrazniť potrebu vytvorenia prepracovanejšej legislatívnej podpory zo strany štátu. Z tohto dôvodu je často politika v oblasti boja proti organizovanej trestnej činnosti mnohými autormi označovaná ako slepá, alebo je definovaná ako štát bez zákona.

V roku 2011 prijala Ruská federácia federálny zákon, ktorý sa týkal prevencie kriminality a upravoval vzťahy medzi štátnymi orgánmi, miestnymi orgánmi, organizáciami a jednotlivcami. V systéme prevencie kriminality tvorí štátna politika súčasť vnútornej politiky Ruskej federácie a predstavuje zároveň súhrn politických, sociálnych, ekonomických, právnych, informačných a inštitucionálnych opatrení. Prezident Ruskej federácie zriadil hlavné smery štátnej politiky v oblasti systému prevencie kriminality, pričom základným právnym systémom v danej oblasti je Ústava Ruskej federácie, zásady a normy medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy Ruskej federácie, normatívno-právne akty na federálnej úrovni a normatívno-právne akty na úrovni miestnych samospráv. Systém prevencie kriminality spočíva v nasledovných cieľoch:

- „zabezpečiť a analyzovať štúdie o príčinách a podmienkach kriminality a súčasne sa zamerať na ich odstránenie, prípadne minimalizáciu,
- zabezpečiť lepšiu kooperáciu a koordináciu subjektov zameraných na prevenciu kriminality,
- zamerať sa na zníženie počtu fyzických osôb ohrozených trestnou činnosťou,
- zabezpečiť sociálnu adaptáciu a rehabilitáciu osôb, ktoré už boli trestne stíhané, alebo uväznené,
- zabezpečiť osobnú a verejnú bezpečnosť pomocou materiálnych, finančných a technických, alebo iných zdrojov,
- zabezpečiť účasť právnych subjektov na prevencii v oblasti kriminality,
- eliminovať počet nevybavených sociálnych a právnych kontrol v oblasti kriminality a tak dosiahnuť značné kvalitatívne a kvantitatívne zmeny.“¹⁵

V oblasti prevencie kriminality a organizovaného zločinu je dôležité klásť dôraz na právny štát, sociálnu spravodlivosť, ochranu základných ľudských práv a slobôd, je potrebný a nevyhnutný vedecký prínos a komplexná koordinácia informácií zo sociálno-ekonomickej

---

¹⁵Strategija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federeracii do goda 2020. 2009. [online]. 2009 [cit. 19.03.2014] Dostupné na internete:<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

oblasti. Boj proti organizovanej trestnej činnosti môže byť efektívny len v prípade, že sa vykonáva na adekvátnom právnom základe. Práve z tohto dôvodu by mal byť vývoj v právnej oblasti úzko prepojený s reformami v politickej, sociálnej a ekonomickej oblasti, ale je potrebné spomenúť aj medzinárodné záväzky Ruskej federácie.

Záver

Organizovaný zločin a jeho ničivé vplyvy na jednotlivé sféry verejného života môžeme označiť ako jeden z najpálčivejších problémov, ktorým sa musí zaoberať ruská spoločnosť. Po zhodnotení legislatívneho rámca je možné tvrdiť, že v súčasnosti, aj napriek niektorým zákonom, neexistuje koherentná stratégia v boji proti organizovanému zločinu. Špecifické opatrenia v prevencii proti organizovanej trestnej činnosti by mali prameniť nielen z posilňovania právnej oblasti, ale aj v blokovaní organizovanej trestnej činnosti na úrovni federálnej, regionálnej a lokálnej. Na základe existujúcich právnych predpisov je možné dospieť k záveru, že právny rámec v boji proti spomínanej problematike nie je postačujúci, pretože je potrebné vytvorenie jednotného a uceleného, komplexného programu, ktorý by adekvátne odrážal aktuálne vedecké poznatky ako aj závažné problémy, ktoré zostávajú nevyriešené¹⁶.

V súčasnosti, Ruská federácia čelí problematike organizovanému zločinu, ktorý je predstavovaný súhrnom aktérov, zapojených do nelegálnych činností, za účelom dosiahnutia nielen finančného zisku, ale aj pôsobenia na ekonomickú oblasť a vytvorenia prekážok vo výkone politických práv a prekážok, týkajúcich sa obmedzenia slobôd jednotlivca, spoločnosti a štátu. Stav a aktuálna intenzita tejto závažnej hrozby sa odrazila v dôsledku sociálnej polarizácie spoločnosti, negatívnych procesov v ekonomike, ako aj v dôsledku zhoršenia interetnických vzťahov. Hrozbu organizovaného zločinu je možné pokladať za dôsledok zvýšenia počtu obyvateľov, ktorí žijú pod hranicou chudoby a eskalácie sociálneho napätia. Absenciu sociálnej politiky, nepostačujúci právny základ, ako aj oslabenie systému štátnej regulácie a kontroly je možné považovať za objektívne faktory aktuálneho stavu organizovaného zločinu v Ruskej federácii.

---

¹⁶Aj samotní ruskí občania sú dôkazom vedomostí o tom, že v oblasti boja proti organizovanej trestnej činnosti existuje v ruských podmienkach deficit v legislatívnej oblasti, pretože v prieskumoch na otázku ako by zabránili neustálemu posilňovaniu organizovaného zločinu odpovedalo až 70% opýtaných, že je nevyhnutné prijať na boj proti trestnej činnosti komplexný zákon.

Použitá literatúra:

- ALEKSANYAN, T. 2009. *Nové pohyby v regióne južného Kaukazu*, 2009. [online]. [cit.05.03.2014] Dostupné na internete: http://www.despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1258136733&archive=&start_from=&ucat=4,8,9&
- BECK, U. 2004. *Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej modernej*. Praha : SLON, 2004. 431 s. ISBN: 80-86429-32-6.
- DUNN, G. 1997. Major Mafia Gangs in Russia. In.: Williams, P. 1997. *Russian Organized Crime: The New Threat?* London: Frank Cass.
- Federal'naja celevaja programma „Kompleksnaje meri protivodejstvija zloupotrebleniju narkotikami i nezakonnoj torgovle čelovečeskimi sušestvami na 2005-2009 godi“*. 2005. [online].[cit. 02.04.2013] Dostupné na internete:http://www.narkotiki.ru/jrussia_5991.html
- FINCKENAUER, J., O., VORONIN, J., A. 2001. *The Threat of Russian Organized Crime. Issues in International Crime*. U.S. Department of Justice. ISBN 978-80-7251-252-2
- FRIEDMAN, R. T. 2000. *Red Mafiya: How the Russian Mob has Invaded America*. Boston: Little, Brown and Company, 2000. s.. 288. ISBN 0-31629474-8
- Koncepcija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federeracii*. 1997. [online]. [cit. 20.03.2014] Dostupné na internete:<http://www.scrf.gov.ru/documents/1.html>
- MARTENS, F. T., ROOSA, S. B., 1997. *Zavedenie RICO vo východnej Európe: predvídavosť, alebo nezodpovedné? / / Štúdium organizovanej trestnej činnosti: Russian - American Dialogue*. Moskva, 1997. s. 195 - .. 223
- RUTH, J. 2013. *The Russian Mob: Organized Crime in a Fledgling Democracy*. [online]. [cit.14.03.2014] Dostupné na internete: <http://www.auburn.edu/~mitregc/FLRU2520/RussianOrganizedCrime.htm>
- Strategija nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federeracii do goda 2020*. 2009. [online]. 2009 [cit. 19.03.2014] Dostupné na internete:<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

Informácie o autorovi:

Lucia Borošová, PhDr., PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

lucia.borosova@euba.sk

Postavenie a perspektívy USD a CNY vo svetovej ekonomike

Silvia Draková

Abstrakt

Cieľom predkladaného príspevku je objasniť, ako sa od začiatku 21. storočia mení postavenie amerického dolára a čínskeho jüanu vo svetovej ekonomike, a to aj v dôsledku prehlbovania globálnych ekonomických nerovnováh, a načrtnúť perspektívy nahradenia USD v pozícii svetovej rezervnej meny jüanom. V prvej časti príspevku je analyzované súčasné postavenie oboch mien vo svetovej ekonomike, druhá časť je venovaná náčrtu perspektív jüanu ako svetovej rezervnej meny. Záverom príspevku je zhodnotenie, že v blízkej budúcnosti CNY s najväčšou pravdepodobnosťou nenadobudne postavenie svetovej rezervnej meny.

Kľúčové slová: USD, CNY, medzinárodné platby, devízový obrat, rezervná mena

JEL Klasifikácia: F30, F31, O24

Abstract

The aim of this paper is to clarify how the position of the U.S. Dollar and the position of the Chinese Yuan in the world economy have changed since the beginning of the 21st century - as a result of global imbalances, and to outline Yuan's prospects as a global reserve currency. The first part analyses the current position of both currencies in the world economy, the second part outlines mentioned prospects. The conclusion of this paper is the rejection of the probability that Yuan will rise as a dominant reserve currency in the nearest future.

Key words: USD, CNY, international payments, foreign exchange turnover, reserve currency

JEL Classification: F30, F31, O24

Úvod

Za jeden z hlavných faktorov ovplyvňujúcich postavenie mien vo svetovej ekonomike možno od začiatku 21. storočia považovať prehlbovanie globálnych ekonomických nerovnováh, resp. nerovnováh medzi deficitmi a prebytkami na bežných účtoch platobných bilancií štátov a ich zoskupení. Enormné a dlhodobé prebytky na bežných účtoch vytvárajú tlaky na zhodnocovanie domácich mien, naopak, štáty zaznamenávajúce výrazné a dlhodobé

deficity na bežnom účte musia čeliť tlakom na ich znehodnocovanie. Meniaca sa hodnota viacerých mien následne rozhodujúcim spôsobom ovplyvňuje fungovanie svetovej ekonomiky.

Cieľom predkladaného príspevku je objasniť, ako sa mení od začiatku 21. storočia postavenie amerického dolára a čínskeho jüanu vo svetovej ekonomike, a to práve v kontexte prehlbovania globálnych ekonomických nerovnováh. Výber mien pre potreby analýzy reflektuje skutočnosť, že deficit na bežnom účte USA dosahujú už viac ako dekádu najvyššiu hodnotu spomedzi štátov sveta a Čína patrí patria medzi štáty s najvyššími zaznamenanými prebytkami na bežnom účte. Medzi vývojom hodnoty ich mien a vývojom svetovej ekonomiky pritom existuje veľmi silná závislosť. Ambíciou príspevku je tiež načrtnúť perspektívy nahradenia USD v pozícii svetovej rezervnej meny čínskym jüanom.

1 Postavenie USD vo svetovej ekonomike od začiatku 21. storočia

V súvislosti s prehlbovaním globálnych ekonomických nerovnováh sa väčšinu obdobia od začiatku 21. storočia reálny efektívny výmenný kurz amerického dolára (USD) postupne znehodnocoval (viď graf č. 1), a to konkrétne od roku 2002 a okrem rokov 2009, 2012 a 2013 (dôsledkom vypuknutia krízy). Väčšinu 90. rokov 20. storočia sa zhodnocoval.

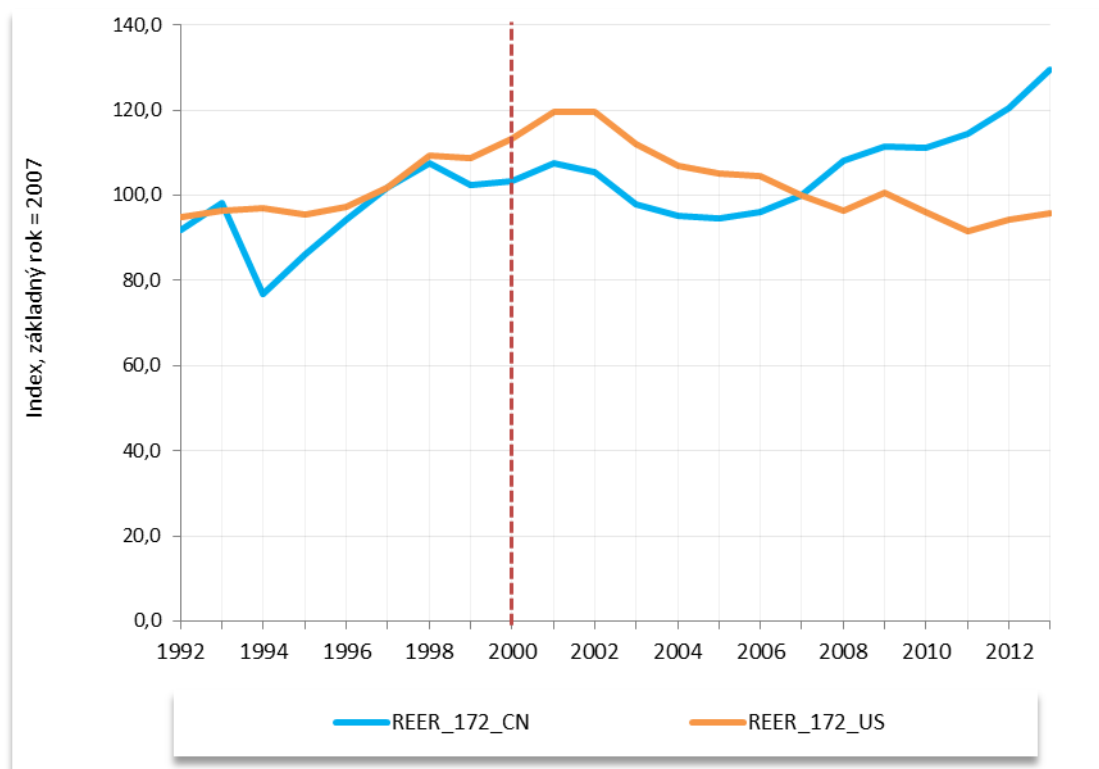
V grafe č. 1 je pritom reálny efektívny výmenný kurz (REER) vyjadrený ako index so základným rokom 2007. Vo všeobecnosti predstavuje REER súčin nominálneho menového kurzu a pomeru zahraničnej a domácej cenovej hladiny. Údaje v príspevku sú počítané vzhľadom na 172 vybraných obchodných partnerov (štátov) a využitím indexu spotrebiteľských cien (CPI). V stručnosti ešte možno pripomenúť, že vývoj REER umožňuje hodnotiť *konkurencieschopnosť* domácich výrobcov voči zahraničiu pri zohľadnení vývoja inflácie. Ak REER rastie, zhodnocuje sa domáca mena, zdražujú vývozy a zvyšuje deficit/klesá prebytok na bežnom účte. Ak naopak REER klesá, znehodnocuje sa domáca mena, zlacňujú vývozy a klesá deficit/rastie prebytok na bežnom účte.

K znehodnocovaniu REER USD dochádza z celého komplexu navzájom úzko previazaných príčiny. V najširšom slova zmysle možno toto znehodnocovanie považovať predovšetkým za dôsledok globálnej ponuky dolára, resp. jeho nadmerného množstva v obehu vo svetovej ekonomike, a to najmä následkom uvoľnenej, expanzívnej americkej monetárnej politiky po roku 2000, nižších úrokových mier v USA ako vo väčšine ostatných rozvinutých

krajín, čo „fakticky znamená nižší výnos z finančných aktív denominovaných v dolároch, a tým aj nízky dopyt po nich“¹ (preto kapitál v USD začal smerovať do krajín ponúkajúcich vyšší výnos), a domácej inflácie. Prispeli k nemu tiež čiastočne rastúca miera nezamestnanosti v USA, vývoj očakávaní a dôvery investorov, celková americká ekonomická výkonnosť, či vývoj cien ropy na svetových trhoch.

Graf 1 Vývoj REER amerického dolára a čínskeho jüanu

Zdroj: BRUEGEL,² Pozn.: CN = CNY, RU = RUB, US = USD

Dôsledky oslabovania postavenia USD vo svetovej ekonomike pritom môžu byť mimoriadne vážne. Daná situácia má negatívny vplyv na:

- *vývoj cien komodít na svetových trhoch* - keďže komodity sú na nich spravidla oceňované v USD;

¹TIRUNEH, M. W. 2009. Niektoré aspekty transformácie svetovej ekonomiky a rizika jej ďalšieho vývoja. In *Acta Oeconomica Pragensiana*. ISSN 0572-3043, 2009, č. 6, s. 10

²BRUEGEL. 2014. *Real effective exchange rates for 178 countries* [online]. [cit. 23.5.2014]. Dostupné na: <<http://www.bruegel.org/datasets/real-effective-exchange-rates-for-178-countries-a-new-database/>>.

- *kúpyschopnosť devízových rezerv naakumulovaných štátmi* - keďže USD je v súčasnosti hlavnou svetovou rezervnou menou; štátom s najvyššími naakumulovanými devízovými rezervami na svete je pritom od roku 2006 Čína, ktorej devízové rezervy predstavovali v roku 2012 29% svetových devízových rezerv (3,3 bil. USD).³ Oficiálne informácie o ich skladbe k dispozícii nie sú, no zastupiteľský úrad ČR v Číne uvádza, že v januári 2013 vlastnila americké štátne obligácie v hodnote 1 264,5 mld. USD, teda vlastnila takmer 23% dlhu USA (čo predstavovalo približne 38% celkových čínskych devízových rezerv). Je najväčším zahraničným americkým veriteľom. A hoci v posledných rokoch výraznejšie zvyšuje podiel zlata v rezervách, v súčasnosti tento tvorí približne len ich 1,6% (1 054,1 tony zlata).⁴
- či napr. na *kúpyschopnosť zahraničných firiem* v prípade posilňovania meny ich krajiny.

V konečnom dôsledku by mohla takáto situácia vyústiť do spomalenia ekonomického rastu alebo prepuknutia recesie v USA i v celej svetovej ekonomike. No na druhej strane, znehodnocovanie USD pôsobí na zmierňovanie amerického obchodného deficitu a zahraničného dlhu.

Aj napriek oslabovaniu svojej pozície však ostáva v súčasnosti americký dolár vo svetovej ekonomike dominantnou menou z hľadiska realizácie operácií v oblasti medzinárodného obchodu či tokov kapitálu, navyše mnohé krajiny naň majú naviazané výmenné kurzy svojich mien, čo ich motivuje udržiavať voči nemu stabilnú hodnotu svojej meny. Ako uvádza konkrétne L.S. Goldberg, v roku 2010 malo napr. systém pevného menového kurzu naviazaného na USD 90 štátov (v roku 1995 to bolo 82), systém menového kurzu s riadenou pohyblivosťou s USD ako referenčnou menou malo 9 štátov a 8 štátov malo dolarizovaný alebo pevný systém kurzu riadený menovou radou (spolu 207 štátov).⁵

Podiel doláru na celosvetovom devízovom obrate predstavoval v roku 2010 84,9%, čo síce potvrdzuje jeho dominanciu v porovnaní s ostatnými menami, no na druhej strane, tiež oslabovanie jeho pozície, keďže ešte v roku 2001 dosahoval jeho podiel hodnotu 90,3%.

---

³UNCTAD. 2014. *UNCTAD STATS* [online]. [cit. 6.1.2014]. Dostupné na: <<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.

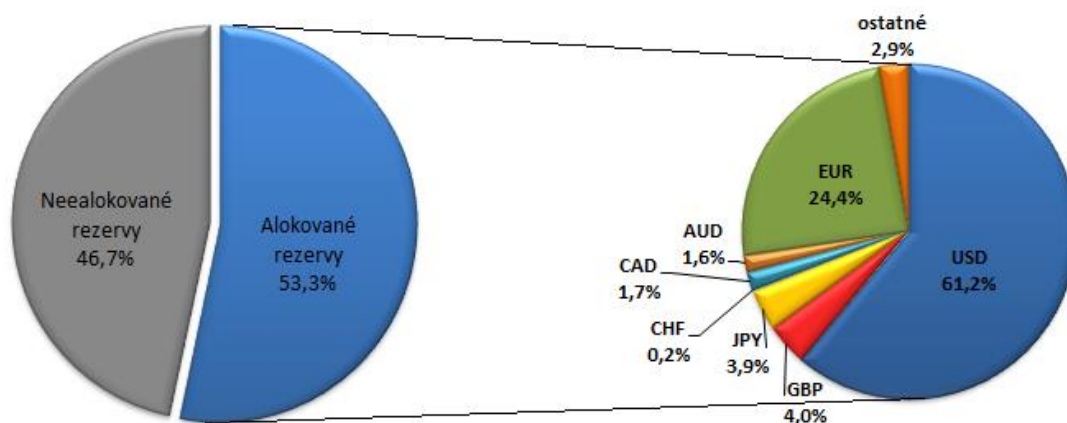
⁴ZASTUPITEĽSKÝ ÚRAD ČR V PEKINGU. 2013. *Souhrnná teritoriální informace Čína* [online]. [cit. 3.3.2014]. 2013. s. 48 – 49. Dostupné na internete: <<http://www.businessinfo.cz/cs/zahranicni-obchod-eu/teritorialni-informace-zeme/cina.html>>.

⁵GOLDBERG, L. S. 2011. *The International Role of the Dollar: Does It Matter if This Changes?* [online]. [cit. 2.6.2014]. New York: Federal Reserve Bank of New York, 2011. s. 25. Dostupné na internete: <http://www.newyorkfed.org/research/staff_reports/sr522.pdf>.

Podiel eura vzrástol z 37,6% v roku 2001 na 39,1% v roku 2010, podiel mien rýchlo sa rozvíjajúcich rozvojových štátov vzrástol v rozmedzí rok 1995 - 2010 z 8,5% na 19,1%.⁶

A napokon, USD je v súčasnosti aj hlavnou svetovou rezervnou menou. V 4. kvartáli roku 2013 sa na svetových alokovaných devízových rezervách podieľal 61,2%-ami (v roku 2000 to bolo až 71,1%), zatiaľ čo podiel eura dosahoval 24,4% a britskej libry 4,0%. Podiel ostatných vybraných mien na alokovaných devízových rezervách je znázornený v grafe č. 2.⁷

Graf č. 2: Podiel mien na devízových rezervách v 4. kvartáli 2013

Zdroj: IMF. 2013. *Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER)*. Pozn.: USD = americký dolár, EUR = euro, GBP = libra šterlingov, AUD = austrálsky dolár, CAD = kanadský dolár, JPY = japonský jen, CHF = švajčiarsky frank

2 Postavenie CNY vo svetovej ekonomike od začiatku 21. storočia

Ako ďalej vyplýva z grafu č. 1, reálny efektívny výmenný kurz čínskeho juanu (CNY) sa zhodnocoval väčšinu 90. rokov 20. storočia. V rozmedzí rokov 2001 – 2005 sa však výraznejšie znehodnocoval a od roku 2006 sa opätovne postupne zhodnocuje.

Jeho znehodnocovania v prvej polovici prvej dekády 21. storočia bolo podmienené niekoľkými faktormi. V prvom rade, po ázijskej kríze a investičnom boome z druhej polovice 90. rokov, došlo v Číne k zmene uplatňovanej hospodárskej politiky. Intenzívnejšie sa sústredila – v snahe predchádzať v budúcnosti problémom obdobným tým, ktoré spôsobila

⁶Súčet podielu jednotlivých mien na celosvetovom devízovom obrate prekračuje 100%, keďže ide o dvojsmerné toky s maximom 200%. Tamtiež, s. 26

⁷IMF. 2013. *Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER)* [online]. [cit. 2.6.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.imf.org/External/np/sta/cofer/eng/index.htm>>.

kríza v susedných krajinách – na zvyšovanie vlastnej exportnej výkonnosti, aj prostredníctvom udržiavania menového kurzu jüanu v žiaducom rozmedzí (podhodnoteného voči USD), udržiavaním nízkych úrokových mier, podporou prílevu exportne orientovaných PZI či poskytovaním daňových úľav; a obmedzovanie vládnych výdavkov (rozpočtový deficit postupne až do roku 2007 klesal, v danom roku bol dokonca zaznamenaný jeho prebytok).

V súčasnosti je kurz čínskeho jüanu stále centrálné riadený a nie je plne voľne konvertibilný, čo možno považovať za najvýznamnejšie prekážky jeho širšieho využívania ako najdôležitejšej medzinárodnej meny (namiesto USD). Dochádza však postupne k jeho internacionalizácii (obzvlášť od vypuknutia globálnej finančnej a hospodárskej krízy) – i keď tá nie je zakotvená v žiadnom oficiálnom dokumente. Ako upozorňuje A. Kroeber, záujem internacionalizovať jüan je spomenutý napríklad v aktuálne implementovanom v 12. päťročnom pláne čínskej vlády, avšak len ako veľmi všeobecný cieľ zvyšovať flexibilitu jeho výmenného kurzu a zaviesť jeho plnú konvertibilitu (bez uvedenia časového rámca). Navyše, aj oficiálne vyjadrenia k programu internacionalizácie ostávajú veľmi neurčité.⁸

V každom prípade, zavedenie voľného floatingu jüanu by okrem iného poodhalilo jeho skutočný REER, ovplyvnilo exportnú výkonnosť Číny aj jej bežný účet. Zároveň by urýchlilo proces celkovej domácej finančnej liberalizácie, zabezpečilo dostatočnú likviditu pre čínskych dovozcov a vývozcov a zmiernilo ekonomickú závislosť meny a krajiny na vývoji USD.

Po období rokov 1997 – 2005, keď bol čínsky jüan pevne naviazaný na USD, bola v roku 2005 zavedená jeho riadená pohyblivosť. Rozmedzie jeho fluktuácie bolo následne niekoľkokrát upravované, v roku 2013 bolo voči USD rozšírené na $\pm 2\%$ (voči iným menám je však stanovené širšie). Avšak napriek tomu, že sa postupne jeho nominálny výmenný kurz voči USD zhodnocuje, vďaka intervenciám centrálnej banky ostáva stále značne podhodnotený. K jeho ďalšiemu výraznému zhodnocovaniu by pritom viedol obzvlášť pokles nákupov amerických dlhopisov či pozastavenie akumulácie devízových rezerv. No na druhej strane, Čína v posledných rokoch prijala viacero opatrení, ktoré menu otvárajú svetu a posilňujú jej postavenie vo svetovej ekonomike. Uvádžame vybrané z nich.

V roku 2007 bola uskutočnená prvá emisia dlhopisov v jüane mimo Číny, tzv. *dim sum* dlhopisov, a to v Hong Kongu v hodnote 5 mld. CNY, po ktorej nasledovali ďalšie

---

⁸KROEBER, A. 2013. *China's Global Currency: Lever for Financial Reform* [online]. [cit. 2.6.2014]. s. 19. Dostupné na internete: <<http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2013/04/china%20global%20currency%20financial%20reform%20kroeber/china%20global%20currency%20financial%20reform%20kroeber.pdf>>.

emisie (aj na európskom trhu).⁹ Od roku 2008 začala čínska vláda uzatvárať bilaterálne swapové linky (dočasné vzájomné menové dohody). Swapovú linku uzavrela s viacerými ázijskými (Južná Kórea, Singapur, Malajzia, Indonézia, Mongolsko a pod.) a európskymi krajinami (Ukrajina, Spojené kráľovstvo, Albánsko, Maďarsko, Island, Bielorusko), tiež s Európskou centrálnou bankou (ECB), Spojenými arabskými emirátmi, Austráliou, Tureckom či Brazíliou (spolu ich bolo začiatkom roku 2014 dvadsaťdva). Napríklad swapová dohoda s ECB bola uzavretá v roku 2013 na 3 roky v hodnote 45 mld. EUR (resp. 350 mld. CNY alebo 60,8 mld. USD).¹⁰

V roku 2009 vytvorila Čína úvodný program zúčtovania cezhraničných obchodných transakcií medzi čínskymi firmami v domácej mene, od roku 2010 uzatvorila priame obchodné linky s Ruskom, Japonskom či Austráliou, v roku 2012 uzavrela s ostatnými štátmi BRICS s cieľom znižovať transakčné náklady a podporovať rozvoj vzájomného obchodu *Rámcovú dohodu o rozšírení úverových možností v lokálnych menách* a *Multilaterálnu dohodu o možnosti potvrdenia akreditívu*. V roku 2012 ďalej napríklad:

- výraznejšie podporuje prístup k prostriedkom v jüanoch;
- zaviedla voľnú konvertibilitu meny pre dovozcov a vývozcov, čo by malo zefektívniť formality v zahraničnom obchode;
- pristúpila k intenzívnejšej liberalizácii prílevu zahraničných investícií do ekonomiky (navyšuje kvóty na ne);
- pristúpila ku konvergencii úrokových mier na onshore a offshore trhu, na ktorých súčasne začala podporovať vyrovnania a zúčtovania transakcií – ohlásila napr. záujem vytvoriť nový zúčtovací systém CIPS (*China International Payments System*), ktorý by mal byť tvorený 16 hodín denne. Najväčšími clearingovými offshore centrami jüanu sú pritom v súčasnosti Singapur, Hong Kong, Londýn.¹¹

Vo februári 2014 už bol jüan radený medzi desať svetových mien najviac využívaných na medzinárodné platby. Konkrétne sa umiestnil na siedmom mieste s 1,39% podielom celkových plátbách (v januári 2012 to bolo 20. miesto, v januári 2013 13. miesto a podiel 0,63%). Približne 73% z toho bolo realizovaných na trhu Hong Kongu, veľký podiel tiež

---

⁹KUREJOVÁ, I. 2014. Liberalizácia čínskeho jüanu. In *BIATEC*. ISSN 1335-0900, roč. 22, č. 1, s. 19 - 20

¹⁰REUTERS. 2013. *China signs second-biggest swap line with ECB* [online]. [cit. 2.6.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2013/10/10/us-ecb-china-swap-idUSBRE9990A220131010>>.

¹¹KUREJOVÁ, I. 2014. Liberalizácia čínskeho jüanu. In *BIATEC*. ISSN 1335-0900, roč. 22, č. 1, s. 20 - 21

v Spojenom kráľovstve, Singapore, Taiwane a USA. Začiatkom roku 2014 bolo pritom až takmer 39% medzinárodných platieb realizovaných v USD a 33,5% v eurách.¹²

Avšak, napriek tomu, že čínsky jüan je radený medzi desať najviac využívaných mien na medzinárodné platby, v pomere k veľkosti čínskej ekonomiky (podiel Číny na svetovom HDP presahuje 11% a na svetovom exporte 10%) možno považovať jeho využívanie vo svetovej ekonomike stále za nízke. Rovnako sa nepodieľa významným spôsobom na tvorbe svetových devízových rezerv, jednotlivé krajiny stále uprednostňujú v rozhodujúcej miere ich držbu v USD, eurách, britskej libe alebo japonskom jene, prípadne v zlate.

3 Perspektívy čínskeho jüanu ako svetovej rezervnej meny

V súvislosti s už uvedeným a možnými dôsledkami ďalšieho oslabovania USD vo svetovej ekonomike vystupuje do popredia otázka možnosti jeho nahradenia v pozícii svetovej rezervnej meny inými menami. Aby sa pritom mena mohla stať hlavnou rezervnou menou musí spĺňať minimálne niekoľko základných podmienok: *mať stabilnú hodnotu, byť plne konvertibilná a voľne obchodovateľná a patriť „štátu/štátom“ zohrávajúcim vo svetovej ekonomike dôležitú/centrálnu úlohu*, a to z hľadiska produkcie, obchodu i financií.¹³

Pred prvou svetovou vojnou bola takouto menou britská libra, po skončení 2. svetovej vojny ju však v súvislosti s posilňovaním postavenia USA vo svetovej ekonomike nahradil americký dolár. Jeho pozíciu má v budúcnosti potenciál ohroziť euro či SDR, diskutuje sa taktiež o potenciáli britskej libry, japonského jenu, čínskeho jüanu či ruského rubľa.

Postupný trend internacionalizácie čínskeho jüanu v posledných dekádach naznačuje, že jeho postavenie vo svetovej ekonomike sa bude aj v nasledujúcich rokoch pravdepodobne posilňovať. No len ťažko možno očakávať, že by sa v bližšej budúcnosti stal hlavnou svetovou rezervnou menou namiesto USD. V prvom rade, stále nespĺňa skôr uvedené požiadavky na takéto postavenie. Nie je ani voľne konvertibilný, ani obchodovateľný. Ďalej by musela mať Čína vysoko likvidné dlhopisové trhy, čo zatiaľ – na rozdiel od USA – nemá. Okrem toho majú mnohé krajiny na USD naviazané výmenné kurzy svojich mien a väčšinu

---

¹²SWIFT. 2014. *Chinese Renminbi Overtakes the Swiss Franc as a World Payments Currency* [online]. [cit. 1.6.2014], s. 1. Dostupné: <http://www.swift.com/assets/swift_com/documents/products_services/RMB_tracker_February2014_final_sdc.pdf>.

¹³REINERT, K. A. a kol. 2009. *Encyclopedia of the World Economy*. Oxford: Princeton University Press, 2009, s. 968

devízových rezerv tvorenú práve USD, v USD sú tiež spravidla oceňované komodity, s ktorými sa na svetových trhoch obchoduje (aj keď rastie napr. obchod s ropou v rubľoch).

Navyše, pozícia svetovej rezervnej meny sa spája so značnými nevýhodami, ktorým by pri svojom ďalšom rozvoji, bez ohľadu na spokojnosť s USD ako svetovou rezervnou menou a deklaroványm snahám o znižovanie jeho významu, chcela Čína sotva čeliť. Takéto postavenie pre krajinu vlastniacu hlavnú svetovú rezervnú menu síce znamená zvyšovanie likvidity dlhových nástrojov, rozvoj finančných trhov, vyšší príjem z razobného alebo vyššiu prestíž. Na druhej strane však tiež, že veľký objem jej meny je v držbe zahraničia a mena je voľne obchodovateľná. Takáto pozícia vytvára ďalej tlaky na prehlbovanie deficitov na bežnom účte krajiny, fiškálnych deficitov či obmedzovanie účinnosti domácej monetárnej politiky.

Krajina, ktorej domáca mena plní súčasne funkciu svetovej rezervnej meny, musí čeliť tzv. Triffinovej dileme, dileme medzi napĺňaním protichodných domácich a medzinárodných cieľov a požiadaviek. Zahraničie musí zásobovať vlastnou menou aj za cenu obchodných deficitov, resp. deficitov na bežnom účte.

Záver

Záverom predkladaného príspevku možno zhodnotiť, že hoci vo svetovej ekonomike dochádza v rámci aktuálnej fázy jej globalizácie k postupnému oslabovaniu pozície amerického dolára, obzvlášť od vypuknutia globálnej finančnej a hospodárskej krízy, ten ostáva dominantnou menou z hľadiska realizácie operácií v oblasti medzinárodného obchodu a tokov kapitálu aj hlavnou svetovou rezervnou menou. Pravdepodobnosť, že by došlo k jeho nahradeniu v tejto pozícii čínskym jüanom, pritom ostáva v najbližších dekádach pomerne nízka, a to aj napriek postupnej internacionalizácii a liberalizácii jüanu.

Použitá literatúra:

BRUEGEL. 2014. *Real effective exchange rates for 178 countries* [online]. Dostupné na: <<http://www.bruegel.org/datasets/real-effective-exchange-rates-for-178-countries-a-new-database/>>.

- GOLDBERG, L. S. 2011. *The International Role of the Dollar: Does It Matter if This Changes?* [online]. New York: Federal Reserve Bank of New York, 2011. 26 s. Dostupné na internete: <http://www.newyorkfed.org/research/staff_reports/sr522.pdf>.
- IMF. 2013. *Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER)* [online]. Dostupné na: <<http://www.imf.org/External/np/sta/cofer/eng/index.htm>>.
- KROEBER, A. 2013. *China's Global Currency: Lever for Financial Reform* [online]. [cit. 2.6.2014]. 68 s. Dostupné na: <<http://goo.gl/6I7rQF>>.
- KUREJOVÁ, I. 2014. Liberalizácia čínskeho jüanu. In *BIATEC*. ISSN 1335-0900, roč. 22, č. 1, s. 18 – 21.
- REINERT, K. A. a kol. 2009. *Encyclopedia of the World Economy*. Oxford: Princeton University Press, 2009, 1246 s. ISBN 978-0-691-12812-2.
- REUTERS. 2013. *China signs second-biggest swap line with ECB* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2013/10/10/us-ecb-china-swap-idUSBRE9990A220131010>>.
- SWIFT. 2014. *Chinese Renminbi Overtakes the Swiss Franc as a World Payments Currency* [online]. 3s. Dostupné: <http://www.swift.com/assets/swift_com/documents/products_services/RMB_tracker_February2014_final_sdc.pdf>.
- TIRUNEH, M. W. 2009. Niektoré aspekty transformácie svetovej ekonomiky a rizika jej ďalšieho vývoja. In *Acta Oeconomica Pragensiana*. ISSN 0572-3043, 2009, č. 6, s. 3 – 26.
- UNCTAD. 2014. *UNCTAD STATS* [online]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.
- ZASTUPITEĽSKÝ ÚŘAD ČR V PEKINGU. 2013. *Souhrnná teritoriální informace Čína* [online]. 2013. 122 s. Dostupné na: <<http://www.businessinfo.cz/cs/zahranicni-obchod-eu/teritorialni-informace-zeme/cina.html>>.

Informácie o autorovi

Ing. Silvia Draková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

silvia.drakova@euba.sk

Postoj Dánska a jeho autonómnych území k európskej integrácii

Simona Chuguryan

Abstrakt

Napriek istej integrite severského regiónu, postoj severských štátov k Európskej únii a členstvu v nej je diametrálne odlišný. Tieto rozdiely sú badateľné aj v rámci jedného štátneho celku – Dánskeho kráľovstva, na čele so spoločným monarchom – Margarétou II.. Ide o špecifický prípad, keď kontinentálne Dánsko a jeho autonómne územia Faerské ostrovy a Grónsko vykazujú odlišný vzťah k európskej integrácii.

Kľúčové slová: európska integrácia, Dánske kráľovstvo, Faerské ostrovy, Grónsko, Európska únia

JEL Klasifikácia: F51, N40

Abstract

Despite partial integrity of the Nordic region, the position of the Nordic countries in the European Union and their EU membership is obviously different. These differences are visible also at the national level – in The Kingdom of Denmark, led by common monarch - Margrethe II. This is a specific case. Continental Denmark and it's autonomous territories Greenland and the Faroe Islands have different relationship to the european integration.

Key words: European integration, the Kingdom of Denmark, the Faroe Islands, Greenland, the European Union

JEL Clasification: F51, N40

Úvod

Severná Európa je považovaná za osobitú a zároveň jedinečnú časť Európy. Napriek tomu, že z geografického hľadiska je súčasťou európskeho kontinentu, vyznačuje sa vysokou mierou spolupatričnosti a regionálnej integrity práve so severnou časťou Európy, čo ju predurčuje k istej samostatnosti a nezávislosti na starom kontinente.

Jednotlivé štáty severského regiónu¹ sa vzájomne interferujú a vytvárajú jedinečnú entitu typickú pre danú oblasť v geopolitickom priestore niekedy nazývanom „Nordic“-severský. K vzájomnej previazanosti prispieva aj dlhodobá severská spolupráca v rámci severských integračných zoskupení, akými sú Severská rada (1952) a Severská rada ministrov (1971).

Istú mieru vzájomnej integrácie a kooperácie je možné považovať pre severské štáty za identickú. Samotní severania si uvedomujú jej dôležitosť pre vlastný rozvoj, ako aj napredovanie celej oblasti.

Prístup severských štátov a ich jednotlivých integrálnych častí k Európskej únii je od zvyšku Európy odlišný a v mnohých smeroch špecifický. Postoj jednotlivých štátov k integrácii do európskych a transatlantických bezpečnostných a hospodárskych štruktúr je rôzny. Z tohto pohľadu predstavuje sever Európy naozaj heterogénne teritórium. V celom regióne stále pretrváva opatrnosť k integrácii a prejavuje sa úsilie zachovať si čo najvyššiu mieru nezávislosti, ako prejav vlastnej suverenity. Z uvedeného dôvodu je postoj severských štátov k európskej integrácii často označovaný za euroskeptický. V článku sa zameriame na Dánske kráľovstvo a jeho pridružené územia, ktorými je Grónsko a Faerské ostrovy.

1 Vymedzenie problému

Cieľom je vymedziť špecifické postavenie jednej z krajín severského regiónu - Dánskeho kráľovstva, k Európskej únii. Snahou je poukázať na rozdielny prístup severských krajín k procesu európskej integrácie na príklade Dánskeho kráľovstva. Vzťah kontinentálneho Dánska a jeho autonómnych území – Grónska a Faerských ostrovov k Európskej únii je diametrálne odlišný.

Budeme vychádzať z teórie Petra Kopeckého a Cusa Mudda, ktorí vytvorili typológiu štyroch základných postojov k európskej integrácii. Na jej základe zadelíme jednotlivé časti Dánskeho kráľovstva do príslušných skupín. Následne determinujeme jednotlivé faktory, ktoré majú vo väčšej či menšej miere vplyv na typický severský postoj k európskej integrácii.

Rovnako sa pokúsime na základe historicko-politického vývoja o vymedzenie príčin, ktoré možno považovať za hlavné snahy Dánska na zachovanie výnimiek, respektíve jeho

---

¹Štátmi severského regiónu v našom ponímaní sú Dánsko, Švédsko, Nórsko, Fínsko a Island a rovnako aj autonómne územia – Faerské ostrovy, Grónsko a Alandské ostrovy.

špecifického postavenia v procese európskej integrácie. Účelom nie je podrobne analyzovať históriu a vzťahy Dánskeho kráľovstva s ES/EÚ², tieto skutočnosti budú slúžiť len na lepšie pochopenie a objasnenie postoja „severanov“ k európskej integrácii.

V závere sa zamyslíme nad vzťahom autonómnych území k európskej integrácii a prípadnou možnosťou vstupu Grónska a Faerských ostrovov do Európskej únie v budúcnosti. Poukážeme na závislosť autonómie a európskej integrácie.

2 Riešenie problému

2.1 Európska integrácia a postoj „Severanov“ k nej

Už od zrodenia európskej integrácie sa politické elity rôznych štátov začali vyjadrovať k tomuto procesu. Ich profilácia na základe podpory alebo odmietania európskej integrácie sa ešte posilnila po prijatí tzv. Maastrichtskej zmluvy³, keď sa integrácia začala posilňovať na politickej úrovni.

Žiaden zo severských štátov nepatrí k zakladajúcim štátom Európskeho hospodárskeho spoločenstva. V súčasnosti tieto štáty vykazujú výraznú divergenciu k európskej integrácii. Zdieľajú status členov, nečlenov i pozíciu kandidátskeho štátu. Napriek jednote severského regiónu je postoj politických elít, ako aj obyvateľov jednotlivých častí regiónu k európskej integrácii rôzny, o čom svedčia aj výsledky referendum o prípadnom vstupe do Európskej únie.

Všetky severské štáty v minulosti patrili, alebo stále patria medzi „váhavých Európanov.“ Spoločnosť, respektíve voliči severských krajín sú v tejto otázke rozdelení.⁴

Debata o európskej integrácii má v Dánsku, ako aj v jeho pridružených územiach dlhodobú tradíciu. Postoj k tejto problematike je prevažne negatívny, badať značný skepticizmus, i keď v poslednom období sa začínajú objavovať aj pozitívnejšie trendy.

Pozitívne postoje sú ovplyvnené viac pragmatizmom ako ideovým zázemím. Medzi hlavné argumenty odporcov vstupu patria hlavne otázky týkajúce sa národnej identity,

---

²ES/EÚ - V rámci lepšej prehľadnosti práce budeme niekedy používať uvedené skratky, kde ES znamená Európske spoločenstvo a EÚ Európska únia.

³Zmluva o EÚ prijatá v Maastrichte.

⁴BURCLÍK, M., HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. 2011. *Skandinávie. Proměny politiky v severských zemích*. Praha: Wolters Kluwer 2011, s. 226.

poľnohospodárstva a rybolovu, naopak zástancovia argumentujú možnou stratou konkurencieschopnosti a izoláciou.

2. 2 Teoretické vymedzenie európskej integrácie a euroskepticizmu

V dnešnom svete sú integračné procesy omnoho intenzívnejšie, rozsiahlejšie a dynamickejšie. Integrácia naberá nové rozmery, ktoré sa prejavujú podporou silnejúcich tendencií v integračnej oblasti. Za posledné obdobie došlo k zmene ponímania európskej integrácie, ako aj k transformácii identity samotných aktérov a následne k premene záujmov aktérov.⁵

Oskar Krejčí vymedzuje pojem integrácia nasledovne „ide o spojovanie štátov a iných politických jednotiek do jedného nového politického celku s centrálnou mocou či autoritou. Proces či výsledok úsilia vytvoriť novú nadštátnu inštitúciu, ktorá bude nadriadená pôvodným národným štátom.“⁶

Každý zo subjektov, ktorý sa snaží stať členom Európskej únie, má svoje vlastné dôvody a pohnútky, ktoré ovplyvňujú jeho celkový postoj k integrácii, ako aj komplexnú reláciu vzájomných vzťahov.

Ako teoretický základ pre naše potreby nám poslúži typológia Petra Kopeckého a Cusa Mudda, na základe ktorej vymedzíme postoj jednotlivých častí Dánskeho kráľovstva k európskej integrácii. Pri stanovení typológie vyššie uvádzaní autori vychádzali z predpokladu odovzdania suverenity z národného štátu smerom k nadnárodným inštitúciám, pričom zámerom je zabrániť budúcemu prechodu ďalších druhov kompetencií na nadnárodné štruktúry. Ich typológia pozostáva zo štyroch rôznych druhov postojov k európskej integrácii, a to:

1. euroentuziasti – podporujú samotnú európsku integráciu a rovnako tak, aj existujúcu trajektóriu jej vývoja.
2. europragmatici – podporujú európsku integráciu, ale odmietajú jej súčasný vývoj v podobe EÚ.
3. euroskeptici – vyjadrujú kladný postoj k EÚ, ale európska integrácia je nimi odmietaná.

---

⁵Porovnaj: ČECH, L. 2011.. Globalization and its influence on international political relations basic features of international political relations in the environment of a postmodern society of the globalizing world. In Globalisation dimensions & impacts : global studies series Vol. 1. - London : IJOPEC publication, 2011, s. 32.

⁶KREJČÍ, O. 1997. *Mezinárodní politika*. Praha: Vivtoria Publishing. s. 467.

4. euroodmietači – predstavujú odmietavý postoj k obom skúmaným rovinám.⁷

Vychádzajúc z danej typológie v čase počiatkových procesov a snáh o začlenenie sa do spoločenstva Dáni vykazovali vyššiu mieru podpory smerom k európskej integrácii, ako aj k samotnému Európskemu spoločenstvu. Dôvodom boli predovšetkým proklamované ekonomické výhody, ktoré viedli ku všeobecnému súhlasu s členstvom. Na základe uvedeného by sme v danom období kontinentálne Dánsko priradili ku skupine euroentuziastov, ktorí podporovali členstvo, ako aj samotné spoločenstvo. Tento stav netrval dlho.

Ich postoj začal byť neskôr odmeranejší, čoho dôkazom bolo aj odmietnutie Zmluvy o EÚ v roku 1992 a následné prijatie výnimiek z politik Únie.

„Dánsko, ktorého obyvatelia euro ako menu v referendách odmietli, nepatrí medzi členov eurozóny a podobne ako Veľká Británia nemá ani do budúca podmienku euro ako svoju menu prijať“⁸ Dánov v súčasnosti radíme skôr do skupiny europragmatikov, ktorí podporujú európsku integráciu, ale smerovanie EÚ, tak ako je nastavené dnes, nepovažujú za dobré. Vedúci predstaviteľ Dánskej ľudovej strany⁹ Morten Messerschmidt, vyjadril vzťah k Európskej únii nasledovne: „Chceme tak veľký vplyv, ako sa len dá, aby bolo možné Európu potiahnuť iným smerom.“¹⁰

V čase vstupu Dánska do Európskeho spoločenstva bol postoj pridružených ostrovných území Grónska a Faerských ostrovov k európskej integrácii odmietavý, čo obyvatelia Faerských ostrovov vyjadrili nevstúpením a obyvatelia Grónska negatívnym výsledkom referenda o otázke vstupu do Spoločenstva, ktoré sa konalo na ostrove. V tomto období,¹¹ obe časti Dánskeho kráľovstva by mohli byť zaradené skôr do skupiny euroskeptikov, kedy obe územia vykazovali záporné stanovisko k integrácii, ale vzťah k Spoločenstvu ako takému bol u oboch pozitívny. Ich vzájomné vzťahy s Európskym

---

⁷KOPECKÝ, P., MUDDE, C. 2002. The two sides of euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe. In: European union politics, september 2002, Vol. 3, s. 303.

⁸KUCHARČÍK, R. 2012. Európska únia na prahu dánskeho predsedníctva. In Siločariy : odborný mesačník o ekonomike a politike. Bratislava : Slovenská ekonomická spoločnosť - Nezávislé združenie ekonómov Slovenska, Roč. 10, č. 1. január 2012, s. 4.

⁹Dánska ľudová strana - ide o krajne pravicovú politickú stranu.

¹⁰ALEXANDER, H. 2014. *EU election 2014: Danish eurosceptic People's Party wins - and calls for alliance with Cameron.* In: The Telegraph. 26 May 2014. [Online.], [citované 01. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/denmark/10856160/EU-election-2014-Danish-eurosceptic-Peoples-Party-wins-and-calls-for-alliance-with-Cameron.html>

¹¹V čase vstupu Dánska do Európskeho spoločenstva.

spoločenstvom (dnešná Európska únia) boli upravené na základe bilaterálnych dohôd, ktoré sú dodnes v platnosti.

Faerské ostrovy podpísali v roku 1977 bilaterálnu Dohodu o rybolove, ktorá bola obnovená a opätovne podpísaná 13. marca 2014.¹²

Napriek tomu, že Grónsko je jediným územím, ktoré opustilo Európske spoločenstvo¹³, aj v súčasnosti sú jeho vzťahy s EÚ upravené špeciálnymi dohodami hlavne v oblasti rybolovu. Zároveň, patrí do skupiny zámorských krajín a teritórií (*Overseas Countries and Territories, OCT*) pridružených k Únii.¹⁴

S ohľadom na vytvorenú typológiu možno v súčasnosti obe autonómne územia Dánskeho kráľovstva zaradiť do druhej skupiny tzv. europragmatikov. Naše tvrdenie potvrdzuje fakt, že tak Grónsko ako aj Faerské ostrovy, napriek tomu, že nie sú členmi Spoločenstva intenzívne spolupracujú s Európskou úniou, ktorá je pre nich významným obchodným partnerom.

2. 3 Európska integrácia z pohľadu Dánskeho kráľovstva ako jedného štátneho celku

Zaujímavosťou je, že tri časti toho istého štátneho celku vykazujú nerovnaké relácie vzťahov k Európskej únii. Rozdielny je aj ich status a vzájomné väzby s Úniou. Postavenie jednotlivých integrálnych území tvoriacich Dánske kráľovstvo je obdobne rozmanité.

Faerské ostrovy vykazujú vysokú mieru autonómie, ktorou disponujú už od roku 1948, čo predurčilo aj ich smerovanie vzťahov s Európskou úniou. Faerské ostrovy nie sú členom Únie.

Grónsko je rovnako, ako Faerské ostrovy integrálnou súčasťou Dánska so zreteľne nižšou mierou autonómie a evidentne väčšou závislosťou na Dánsku hlavne v ekonomickej rovine. Do Európskeho spoločenstva vstúpilo ako súčasť Dánskeho kráľovstva v roku 1973. Neskôr po získaní autonómie vystúpilo zo Spoločenstva, čím vytvorilo dovtedy neexistujúci precedens. V súčasnosti nie je členom Európskej únie, ale požíva status zámorských území.¹⁵

---

¹²Ministry of fisheries: The Faroe Islands and the European Union sign bilateral Fisheries Agreement. [Online.], [citované 11. 06. 2014]. Dostupné na internete:

<http://www.fisk.fo/Default.aspx?ID=2396&M=News&PID=6411&NewsID=5600>

¹³Grónsko vystúpilo s Európskeho spoločenstva 1. februára 1985.

¹⁴Rozhodnutie Rady EÚ č. 2001/822/ES z 27. novembra 2001 o pridružení zámorských krajín a území k Európskemu spoločenstvu. Európska únia. [Online.], [citované 12. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:52007PC0011>

¹⁵Súčasťou EÚ je 21 zámorských krajín a území ústavne spadajú pod štyri členské štáty EÚ – Dánsko, Francúzsko, Holandsko a Spojené kráľovstvo. Tieto krajiny nie sú súčasťou územia EÚ, napriek tomu, že im bolo udelené partnerské postavenie.

Kontinentálne Dánsko je členským štátom Európskej únie od roku 1973. Jeho pozícia je jedinečná vzhľadom na štyri výnimky v oblasti občianstva, menovej únie, obrany a justície i vnútorných záležitostí, ktoré jej boli priznané po schválení Európskou radou a následne schválené v dánskom referende v roku 1992.

Tabuľka č. 1: Status Grónska a Faerských ostrovov a ich vzťah k Európskej únii

Časti Dánskeho kráľovstva	Formálny status	Status vo vzťahu k EÚ
Grónsko	v roku 1979 prijatý tzv. Home Rule Act, rozšírený v roku 2009	vystúpilo v roku 1985, v súčasnosti patrí do OCT (zámorské krajiny a teritória) pridružené k EÚ
Faerské ostrovy	od roku 1948 disponujú výraznou mierou autonómie	nie je členom
Kontinentálne Dánsko	integrálna súčasť Dánskeho kráľovstva	je členom od roku 1973

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka č. 1 sumarizuje vzájomnú závislosť vzťahov medzi Dánskom a jeho autonómnymi oblasťami, ako aj Európskou úniou.

Na príklade Dánska a jeho pridružených území poukazujeme na heterogenitu vzťahov medzi jednotlivými časťami severského regiónu a Európskou úniou. Zároveň možno uviesť, že ich vzájomné vzťahy vykazujú rôznu mieru intenzity a rovnako sú diferencované, aj oblastiach ich vzájomnej kooperácie.

3 Dánsko, Faerské ostrovy, Grónsko a ich rozdielny postoj k európskej integrácii

3.1 Dánsko¹⁶ a európska integrácia

Samotné Dánsko z hľadiska rozlohy¹⁷ je považované za malú krajinu. Je zároveň najmenším zo severských štátov. Jeho obyvateľstvo možno z hľadiska národnosti označiť za homogénne. Až 97% populácie tvoria Dáni.¹⁸

Zahranično-politická orientácia ako aj celkové smerovanie krajiny bolo výrazne ovplyvnené jeho vstupom do Európskeho spoločenstva.¹⁹ Postoj politických elít a samotného dánskeho obyvateľstva sa v čase integračných procesov do istej miery líšil. Dáni preferovali skôr severskú spoluprácu a zároveň sa obávali rozhodnutí, ktoré budú realizované Európskou úniou, ďaleko od nich. Nakoniec zvíťazila medzinárodná spolupráca, ktorá predpokladala dobré výsledky v ekonomickej oblasti.

Dánsko sa stalo členom Európskeho spoločenstva²⁰ (predchodca EÚ) 1. januára 1973 v čase jeho prvého rozšírenia. Je najstarším členom Európskej únie spomedzi severských štátov. Jeho status v rámci Európskej únie je zložitý. Výrazný podiel na tom majú už spomínané štyri výnimky z *acquis communautaire*, ktoré mu boli priznané Edinburským kompromisom, potom čo v roku 1992 Dáni neprijali Maastrichtskú zmluvu.

Výnimky sa týkajú štyroch oblastí:

1. Bolo explicitne stanovené, že novo zavedené európske občianstvo žiadnym spôsobom nenahradzuje národné občianstvo.
2. Dánsko neparticipuje na tretej fáze hospodárskej a menovej únie, inými slovami nezaviazalo sa prijať euro.

---

¹⁶V tejto časti článku budeme pod pojmom Dánsko mať na mysli len kontinentálne Dánsko bez jeho pridružených území.

¹⁷Rozloha Dánska je 43 043 km².

¹⁸2% tvoria Nemci, 0,5% tvoria Švédi.

¹⁹V Dánsku sa konalo dodnes šesť referend, ktoré súviseli s európskou integráciou. V roku 1972 o vstupe do Európskeho spoločenstva (úspešné), v roku 1986 o Jednotnom európskom akte (úspešné), v roku 1992 o Zmluve o Európskej únii – Maastrichtská zmluva (neúspešné), v roku 1993 o Zmluve o Európskej únii – Maastrichtská zmluva a ústupky Dánsku (úspešné), v roku 1998 o Amstrdamskej zmluve (úspešné), v roku 2000 Spoločná mena euro (neúspešné).

²⁰Spolu s Dánskom vstúpili Írsko a Veľká Británia.

3. Nepodieľa sa na tvorbe, ani na realizácii spoločnej európskej obrannej politiky, zároveň neparticipuje na príprave a implementácii rozhodnutí. Nemôže brániť štátom v spolupráci v tejto oblasti a jej vykonávaní.
4. V oblasti justície a vnútra sa Dánsko zúčastní iba spolupráce na medzivládnej úrovni.²¹

Výnimky boli schválené dňa 18. mája 1993 v referende (56,8 % hlasov za a 43,2 % hlasov proti). Výnimky sú dobrovoľné a Dánsko ich môže kedykoľvek odvolať, musí však najskôr usporiadať referendum.²²

Je potrebné poznamenať, že žiaden z členských štátov nedisponuje výnimkami podobného charakteru. Ide o historicky prvý prípad, kedy bola nejakému štátu priznaná trvalá výnimka z požiadaviek členstva.

Realizácia výnimiek má v praxi rôzne dopady. Pôvodne plánované oblasti, v ktorých si Dánsko chcelo ponechať vyššiu mieru samostatnosti a rozhodovať nezávisle mu komplikujú situáciu na medzinárodnopolitickej scéne. „Dánsko sa tak dnes nachádza v paradoxnej situácii, kedy mu výnimky nedovolia zúčastniť sa spolupráce v inak prioritných oblastiach jeho politiky.“²³ Bránia Dánsku v rozvoji vzťahov v rámci EÚ a komplikujú jeho pozíciu pri vyjednávaniach.

Vzájomná spolupráca Dánska s EÚ tvorí základ zahraničnej politiky krajiny. Dánsko podporuje spoluprácu s EÚ hlavne v ekonomickej oblasti, ale negatívne prijíma intenzívnejšiu politickú integráciu. Z uvedeného dôvodu býva často označované za euroskeptika.

Dánsko volí 13 zástupcov do Európskeho parlamentu²⁴. Volebný systém je založený na pomernom zastúpení. Dánsko tvorí jeden volebný obvod. Grónsko a Faerské ostrovy nie sú členmi Európskej únie, preto sa na ich území voľby do Európskeho parlamentu nekonajú.

Vzťahy Dánska k Európskej únii v súčasnosti najlepšie vyjadrujú výsledky volieb do Európskeho parlamentu, ktoré sa konali 25. mája 2014. Obyvatelia si vybrali svojich zástupcov, ktorí budú reprezentovať ich záujmy v Európskom parlamente do roku 2019.

---

²¹BUTRCLÍK M., HAVLÍK V., PINKOVÁ A. 2011. *Skandinávie: proměny politiky v severských zemích*. 2011. s. 229.

²²Dánsko [Online.], [citované 20. 05. 2014]. Dostupné na internete: <https://www.euroskop.cz/509/sekce/dansko/>

²³HOŘEJŠOVÁ, T. 2005. Dánské výjimky ve světle evropské ústavní smlouvy. 2005. In: *Acta oeconomica Pragensia*. s. 167.

²⁴Jednotliví kandidáti zastupujúci Dánsko v EP: Morten Messerschmidt, Jørn Dohrmann, Anders Vistisen, Rikke Karlsson (**Danish People's Party**), Jeppe Kofod, Ole Christensen, Christel Schaldemose (**Social Democrats**), Ulla Tørnæs, Jens Rohde (**Danish Liberal Party – Venstre**), Bendt Bendtsen (**Conservative People's Party**), Morten Helveg Petersen (**Social Liberal Party**), Margrete Auken (**Socialist People's Party**), Rina Ronja Kari (**People's Movement Against the EU**).

Účasť na eurovoľbách v Dánsku bola 56,40 %. V predchádzajúcich voľbách v roku 2009 bola 59,54%.²⁵ Došlo k miernemu poklesu účasti na voľbách. Celkovo ju môžeme označiť za dostatočnú a vykazuje vyššiu mieru účasti voličov ako v iných európskych štátoch.²⁶

Znakom týchto volieb bol výrazný nárast euroskeptických politických strán²⁷ prevažne u starších členov Európskej únie.²⁸

Vzťah Dánska k Európskej únii nie je jednoznačný ide o istú kombináciu aktívneho a pasívneho prístupu.

„V rámci svojich aktivít Dánsko trvá na presadzovaní transparentnosti v Únii, ochrany spotrebiteľa, vytváraní pracovných miest a kladie dôraz na environmentálne otázky. Pragmatická spolupráca sa odráža i v zahranično-bezpečnostnej dimenzii. Dánsko má pozitívny prístup k spolupráci v zahraničnej politike a podporuje obrannú a bezpečnostnú dimenziu EÚ, i keď je svojimi výnimkami obmedzené“.²⁹

Do budúca predpokladáme, že dôjde k istej zmene postoja Dánska k Európskej únii. Objavujú sa isté náznaky, pre prípadné zrušenie výnimiek³⁰. Dánsko bojovalo za ich presadenie v čase svojho vstupu, kedy sa z hľadiska rozlohy a geopolitického umiestnenia, obávalo o svoju pozíciu v rámci Spoločenstva. Samotná Európska únia, ako aj jej postavenie na medzinárodnej scéne je dnes diametrálne odlišné, ako bolo v jej prvopočiatkoch. Rovnako došlo aj k zmene politickej situácie v Dánsku, ktorá je naklonená k zrušeniu respektíve istej eliminácii výnimiek, o čom svedčí aj vyjadrenie Andersa Fogha Rasmunssena³¹ „Nikto nemá na zbavení sa výnimiek väčší záujem ako sociálni liberáli. Je to pre Dánsko mimoriadne dôležité.“³²

---

²⁵European parliament. Results of the 2014 European elections. [Online.], [citované 28. 05. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.results-elections2014.eu/en/turnout.html>

²⁶Vyššia miera účasti voličov na voľbách je charakteristickou črtou severných štátov.

²⁷Napríklad vo Francúzsku zvíťazila politická strana Front national a vo Veľkej Británii United Kingdom Independence Party.

²⁸Euroskeptici a strany za výrazné reformy v Európskej únii získali 30,5% všetkých hlasov, čo znamená 229 zo 751 kresiel v Európskom parlamente.

²⁹Dánsko. [Online.], [citované 20. 05. 2014]. Dostupné na internete: <https://www.euroskop.cz/509/sekce/dansko/>

³⁰Výnimky sa týkajú oblastí: bezpečnostnej a obrannej politiky, občianskych vecí, vnútorných vecí a spravodlivosti, hospodárskej a menovej únie.

³¹V rokoch 2001-2009 pôsobil na poste premiéra Dánska a od roku 2009 zastáva post generálneho tajomníka NATO.

³²Dánsko chce bližšie k Únii. 2013. In : EurActiv 28. 08. 2013. [Online.], [citované 29. 05. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/buducnost-eu/clanok/dansko-chce-blizsie-k-unii-021444>

Vzájomná spolupráca sa bude pravdepodobne rozširovať do rôznych oblastí, ako je ochrana životného prostredia, energetika a podobne. Bude potrebné, aby do budúcnosti aj Európska únia zmenila svoj postoj k svojim členom a rozšírila im pole pôsobnosti.

3. 2 Faerské ostrovy³³ a európska integrácia

Faerské ostrovy sú tvorené skupinkou osemnástich ostrovov³⁴, ktoré sa nachádzajú v Atlantickom oceáne. Ide o samosprávne územie Dánskeho kráľovstva s rozsiahlou autonómiou, ktoré zaberá rozlohu 1399 km². Na ostrovoch žije 48 422 obyvateľov.³⁵ Základným zdrojom ich obživy je rybárstvo, ktoré predstavuje až 97% celkového exportu ostrovov. Oficiálne boli Faerské ostrovy k Dánskemu kráľovstvu pričlenené v roku 1849. Odvtedy majú obyvatelia Faerských ostrovov dvoch svojich zástupcov v dánskom parlamente (Folketingu).

Významným medzníkom na ceste k nezávislosti ostrovov bolo obdobie 2. svetovej vojny. Veľká Británia sa začala podieľať na spravovaní Faerských ostrovov, uzavrela zmluvu s ostrovmi, na základe ktorej bola prijatá dočasná ústava. Briti zároveň uznali faerské národné symboly a priznali obyvateľom Faerských ostrovov samostatnosť pri správe ostrova³⁶

Po 2. svetovej vojne sa Faerské ostrovy dostali opätovne pod správu dánskej koruny s podobným štatútom, čo bolo zo strany obyvateľov Faerských ostrovov prijímané negatívne. Vyššia miera nezávislosti, na základe ktorej Faerské ostrovy fungovali počas britskej nadvlády im udala novú a zároveň z ich pohľadu lepšiu formu existencie.

Vzniknutá situácia vyústila do referenda, ktoré sa uskutočnilo v roku 1946. Väčšina obyvateľov podporila nezávislosť ostrovov, rozdiel bol zanedbateľný.³⁷ Výsledok referenda svedčil o nerozhodnosti ostrovanov v otázke ich závislosti na Dánskom kráľovstve.

Referendum o nezávislosti Faerských ostrovov na Dánskom kráľovstve sa konalo 14. septembra 1946, následne 18. septembra 1946 bola vyhlásená nezávislosť. Toto vyhlásenie nezávislosti Dánsko neakceptovalo a dňa 20. septembra 1946 ho zrušilo. Dánska vláda³⁸

---

³³Faerské ostrovy – Føroyar čo v preklade znamená ovčie ostrovy.

³⁴Z toho 17 z nich je obývaných.

³⁵Údaj je z roku 2013. Statistics Faroe Islands: Changes in population, by village/city, month, immigration and emigration. [Online.], [citované 11. 06. 2014]. Dostupné na internete: http://www.hagstova.fo/portal/page/portal/HAGSTOVAN/Statistics_%20Faroe_Islands/Statistics/Population%20and%20elections/Talva%20BRBGDMD_09-10_EN

³⁶EINHORN, E. S. 1999. Wet and windy politics: The Faroe Island in the 1990s. In: Scandinavian Review, 87, č. 2, 19- 26.

³⁷Za samostatnosť ostrovov bolo len o 146 hlasov viac.

³⁸Obyvatelia Faerských ostrovov nikdy neschválili, aby sa stali súčasťou Dánskeho kráľovstva.

neuznala výsledky referenda a rozhodla o rozpustení faerského parlamentu a vypísaní nových volieb.

Boj za nezávislosť pokračoval. O dva roky neskôr v roku 1948 bola prijatá listina o autonómii (Zákon o autonómii) – Home Rule Act.³⁹ Faerské ostrovy získali štatút samosprávneho územia. Napriek získanej autonómii zostali integrálnou súčasťou Dánskeho kráľovstva.

„Faerčania majú svoju vlastnú kultúru, ktorá je značne odlišná od dánskej. Ostrovania považujú sami seba za národ odlišný od Dánov, ale žijú s nimi v zhode.“⁴⁰

Na základe získaného statusu autonómie sa na rozdiel od Grónska mohli slobodne rozhodnúť a nevstúpiť do Európskeho spoločenstva spolu s Dánskom v roku 1973. Obyvatelia Faerských ostrovov vzhľadom na nedávne získanie autonómie neboli ochotní vzdať sa svojich práv, o ktoré tak dlho bojovali a dobrovoľne ich presunúť na nadnárodnú úroveň – EÚ. Obávali sa ohrozenia faerskej národnej identity a oslabenia novo vybojovaných kompetencií.

Vstupe do Spoločenstva bránila aj rybolovná politika, ktorá by bola po vstupe výrazne obmedzená a podriadená právu Európskej únie.

Faerské ostrovy dodnes nie sú členom Európskeho spoločenstva, napriek tomu ich prepojenie s EÚ je značné, vzhľadom na obchodné partnerstvo hlavne v oblasti rybolovnej politiky. Už v roku 1977 podpísali bilaterálnu Dohodu o rybolove.⁴¹

Význam rybolovu pre ostrovanov vyjadril faerský poslanec Kári P. Højgaard nasledovne : „Ryby živia našu krajinu a predstavujú 90 % nášho vývozu. Je veľmi dôležité, aby sme rozhodovali o našich vlastných vodách.“⁴²

V roku 2013 došlo k istému naštrbeniu vzájomných vzťahov Európskej únie a Faerských ostrovov v otázke nadmerného výlovu rýb. Európska únia opakovane kritizovala obyvateľov Faerských ostrovov, že ohrozujú udržateľnosť rybného hospodárstva. V súčasnosti sú politickí predstavitelia ostrovov⁴³ pozitívne naklonení myšlienke, aby sa táto autonómna časť stala súčasťou jednotného trhu Európskej únie. Tento krok by podľa nášho

---

³⁹K poslednému doplneniu Listiny o autonómii došlo v roku 2005.

⁴⁰Information Memorandum of Faroe Islands. 2009 [Online.], [citované 01. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.landsbankin.fo/Default.asp?sida=2877>

⁴¹K jej predĺženiu a opätovnému podpísaniu došlo 13. marca 2014.

⁴²Island a Faerské ostrovy zvažujú vstup do EÚ. 2. 03. 2009. [Online.], [citované 01. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20090302STO50540+0+DOC+XML+V0//SK>

⁴³Premiér Farských ostrovov Kaj Johannesen podporuje myšlienku vstupu ostrovov na jednotný trh Európskej únie.

názoru prispel k oživeniu ostrovnej ekonomiky, ako aj celkovému nárastu príjmov do rozpočtu, čo by znamenalo nižšiu závislosť na transferoch z Dánska. V konečnom dôsledku by to viedlo k vytvoreniu reálnej podpory separatistických tendencií, ktoré sú v poslednom období omnoho badateľnejšie na prieč celou faerskou spoločnosťou.

Zmenu postoja k európskej integrácii spôsobila aj ekonomická kríza, ktorá zasiahla ostrovy v prvej polovici 90. rokov. Hlavnými dôvodom jej vzniku bola zlá situácia na trhu s rybím mäsom a zlým hospodárením ostrovov.⁴⁴

Ostrovania zo zlých pomerov vinili kontinentálne Dánsko, dôvodom bola ich nečinnosť. Uvedená skutočnosť spôsobila, že do popredia ich záujmov sa zasa dostala problematika vyššej miery autonómie a prenosu kompetencií z Dánska priamo na obyvateľov Faerských ostrovov. Rovnako sa oživila aj otázka vzťahu Faerských ostrovov k Európskej únii.

Faerské ostrovy k európskej integrácii v poslednom období zastávajú pozitívnejší charakter, začínajú uvažovať o prípadnej užšej spolupráci s EÚ.⁴⁵

Ich pozícia v rámci Dánskeho kráľovstva je jednoduchšia ako Grónska, požívajú vyššiu mieru autonómie a prijímajú nižšie finančné transfery z Kodane. Ich vzťah k Európskej únii je úzko previazaný so vzájomnými vzťahmi Faerských ostrovov a Dánska. Ekonomika tak malej krajiny sa nemôže rozvíjať izolovane. Z uvedeného dôvodu je potrebná istá miera spolupráce ako aj ekonomickej podpory, buď zo strany Dánska alebo Európskej únie.

Geografická poloha je skôr predpokladom vyššej závislosti na Dánsku a intenzívnejšej spolupráci s Európskou úniou.

3. 3 Grónsko a európska integrácia

Z hľadiska politického, historického a ekonomického ho radíme k Európe, ale geopoliticky je súčasťou Severnej Ameriky. Na základe geografickej polohy ho teda nemožno jednoznačne označiť za súčasť Európy, čo ovplyvňuje názory grónskej spoločnosti na problematiku vzťahov Grónska a Európskej únie.

Grónsko⁴⁶ sa od zvyšku Európy odlišuje určitými charakteristickými črtami. Ide o rozsiahly ostrov, ktorý je málo obývaný, vzdialený od Európy dokonca nie je ani

---

⁴⁴BRACHTL, V. 2010. Vývoj a proměny stranického systému na faerských ostrovoch. č. 4, roč. XII. Jeseň 2010. [Online.], [citované 28. 05. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=424>

⁴⁵Dôkazom je vyjadrenie premiéra Faerských ostrovov Kaj Johannesena, ktorý uviedol, že Faerské ostrovy majú záujem vstúpiť do vnútorného trhu EÚ.

samostatným štátom a nedisponuje statusom člena Európskej únie. Až 85% jeho územia je trvalo pokryté ľadom. Ostrov je obývaný prevažne pôvodným obyvateľstvom, tzv. Inuitmi, ktorí sa považujú za špecifický národ, ktorý nie je totožný so žiadnym z európskych národov a vytvára špeciálnu entitu.

Grónsko vstúpilo do Európskeho spoločenstva, ako súčasť Dánskeho kráľovstva v roku 1973. „Grónsky vzťah k európskym integračným zoskupeniam bol od samého začiatku seversky chladný.“⁴⁷

Vstup do Spoločenstva Grónsko vnímalo ako isté obmedzenie svojej „relatívnej“ nezávislosti. Integračné procesy považovali za negatívny faktor, ktorý prispeje k eliminácii špecifickej kultúry a pôvodných hodnôt domorodého inuitského obyvateľstva.

Vstupu ostrova do Spoločenstva predchádzalo referendum. V roku 1972 sa súbežne konali dve referendá, jedno v kontinentálnom Dánsku a druhé v Grónsku.

„Celkový výsledok dánskeho referenda bol pomerne jednoznačný. Zúčastnilo sa ho 89, 5 % oprávnených voličov, a tí sa vyslovili pomerom 63 ku 37 percentám hlasov pre prístupenie kráľovstva k EHS. Naopak skóre hlasovania v Grónsku dopadlo opačne a väčšina obyvateľov ostrova (konkrétne 70, 2 %) sa vyslovila proti prístúpeniu.“⁴⁸

Rezultát grónskeho referenda, ale nebol smerodajný. Výsledky lokálneho grónskeho referenda sa stali súčasťou výsledkov referenda na kontinente. Grónsko ako autonómna oblasť Dánskeho kráľovstva sa viac menej nedobrovoľne spolu s ním stala súčasťou Európskeho spoločenstva.

Vstup do Európskeho spoločenstva považovali ostrovania za násilný. Zároveň, neodrážal názory obyvateľov Grónska a nerešpektoval ich rozhodnutie, preto už od začiatku uvažovali o možnosti opustiť Spoločenstvo. Rozhodovalo sa „o nich bez nich“. Čo prispelo k intenzívnejšej snahe získať vyššiu mieru autonómie na Dánskom kráľovstve.

Snahy obyvateľov Grónska o autonómiu, tak vyústili v roku 1979 do spomínaného referenda, v ktorom vyjadrili svoje podporné stanovisko k autonómii. Za sa vyslovilo 73% hlasujúcich.⁴⁹

---

⁴⁶Rozloha Grónska je 2 166 086 km² a počet obyvateľov je 57 000.

⁴⁷TOMÁŠEK, M. 2009. Vnitřní nezávislostž Grónska a Evropské unie. [Online.], [citované 12. 06. 2014]. Dostupné na internete: <https://magazin.ceskenoviny.cz/zpravy/vnitri-nezavislost-gronska-a-evropska-unie/386761>

⁴⁸SOKOL, P. 2007. Možnost opuštění eurozóny a grónsky odchod z Evropských společenství. s. 3, [Online.], [citované 12. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.drzmesekoruny.cz/clanky/63/moznost-opusteni-eurozony-a-gronsky-odchod-z-evropskych-spolecenstvi>

⁴⁹FIALA, P., PINKOVÁ, M. 2005. Evropská referenda. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 63.

Krátko po získaní autonómie Grónsko deklarovalo svoj záujem vystúpiť z Európskeho spoločenstva. V roku 1982 sa konalo konzultatívne referendum o výstupe Grónska zo Spoločenstva. Výsledok hlasovania bol veľmi tesný. Za odchod bolo 12 615 voličov a za zotrvanie 11 180 (53, 01% ku 46, 99%). Aj pre samotných iniciátorov referenda bol konečný výsledok tesnejší než očakávali.⁵⁰ Hlavným dôvodom výstupu zo Spoločenstva v danom období bola Spoločná rybolovná politika Európskeho spoločenstva.

Rybolovná politika, tvorí základ ekonomiky ostrova a je hlavným zdrojom obživy väčšiny obyvateľov žijúcich v Grónsku. Zároveň, patrí k tradíciám pôvodného obyvateľstva, ktorí považujú zásoby rýb za národné dedičstvo a najdôležitejšiu exportnú komoditu.

V budúcnosti je potrebné, aby Grónsko pristúpilo k diverzifikácii svojej ekonomiky a nebolo tak výrazne závislé na vývoze rýb a ich cenách na svetových trhoch.

Grónsko nakoniec vystúpilo z Európskeho spoločenstva. Išlo o dovtedy bezprecedentný akt vzhľadom na to, že neexistoval právne regulovaný postup výstupu zo Spoločenstva a Grónsko netvorilo samostatný štát. Získalo status zámorskej krajiny a územia (OCT).⁵¹

Dnes je vzájomná spolupráca omnoho intenzívnejšia a má tendenciu sa rozširovať aj do iných oblastí ako je napríklad vzdelávanie, informačno-komunikačné technológie a pod.

V súčasnosti Grónsko⁵² smeruje k nezávislosti na Dánskom kráľovstve, vďaka objaveniu nálezísk nerastných surovín, ktoré by v budúcnosti mohli prispieť k jeho finančnej samostatnosti.⁵³ S ich efektívnym spracovaním založeným na ekologických základoch by mohla pomôcť práve Európska únia. Ak by v budúcnosti došlo k osamostatneniu Grónska, mohlo by časť finančných prostriedkov nahradiť z prostriedkov Európskej únie.

Samostatnosti Grónskeho ostrova bráni viacero skutočností, ako je vysoký podiel rybolovu na ekonomike štátu a jej nízka diverzifikácia, finančná závislosť grónskej ekonomiky na Dánsku, historická spolupatričnosť s Dánskom, zlé klimatické podmienky,

---

⁵⁰SOKOL, P. 2007. Možnost opuštění eurozóny a grónsky odchod z Evropských společenství. s. 3, [Online.], [citované 12. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.drzmesekoruny.cz/clanky/63/moznost-opusteni-eurozony-a-gronsky-odchod-z-evropskych-spolecenstvi>

⁵¹Tento status získalo od roku 1985.

⁵²V roku 2008 si v referende odhlasovali vyššiu mieru nezávislosti na Dánsku a následne 21. júna 2009 bol prijatý Zákon o autonómii, ktorý priznal obyvateľom Grónska rozsiahlejšie právomoci.

⁵³Výška dotácií pre Grónsko je na rok 2014 stanovená zákonom na 4,167 mld. DKK. Statistics Denmark: OFF16: Genral government expenditure and revenue (budget) by type of transaction (Yearly) [Online.], [citované 10. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.statbank.dk/statbank5a/default.asp?w=1366>

energetická náročnosť ťažby nerastných surovín, riedke osídlenie ostrova ako aj nízka úroveň vzdelanosti. Uvádzané dôvody nás vedú k názoru, že Grónsko nebude schopné sa v najbližšej budúcnosti oddeliť od Dánska a rovnako sa nebude usilovať o členstvo v Európskej únii. Ani verejná mienka obyvateľstva nebude za integráciu a euroskeptický postoj bude naďalej pretrvávajúť, k čomu prispeje aj celková atmosféra v Európe, ktorá nie je pre EÚ príliš pozitívna. Vzájomná spolupráca medzi Grónskom a EÚ sa zintenzívni a presunie aj do iných oblastí.

Záver

Dánska monarchia je zaujímavým prípadom jedného štátneho celku, ktorý je tvorený kontinentálnym Dánskom a dvoma autonómnymi územiaми Faerskými ostrovmi a Grónskom, ktoré sú integrálnou súčasťou kráľovstva.

Rovnako ako ich postavenie v rámci Dánskeho kráľovstva, tak aj ich vzťah k európskej integrácii možno označiť za heterogénny.

Dánsko sa stalo členom Spoločenstva už pri jeho prvom rozšírení a patrí tak k starším členom. Jeho fungovanie v rámci Európskej únie je založené na výnimkách z politik Európskej únie. Súčasný vzťah Dánska k EÚ smeruje k intenzívnejšej a aktívnejšej vzájomnej spolupráci. Do budúcnosti predpokladáme zrušenie výnimiek, ktoré dnes v praxi skôr komplikujú realizáciu rozhodovacích procesov, ako aj postavenie Dánska v medzinárodnej politike.

Faerské ostrovy nie sú členom Európskej únie. Napriek tomu ich vzťah nie je možné označiť za nulový. Naopak vykazujú istú spojitosť hlavne v oblasti rybolovnej politiky. Relácie Faerských ostrovov s Európskou úniou sú do istej miery podmienené vzťahom Faerských ostrovov ku kontinentálnemu Dánsku, ako aj ich mierou autonómie na ňom. Eventuálna integrácia Faerských ostrovov do Európskej únie bude pravdepodobne ovplyvnená prípadným vstupom Nórska a Islandu do Európskej únie. Úvahy o možnej integrácii Faerských ostrovov sú v poslednom čase intenzívnejšie. Z hľadiska vyššej miery autonómie na Dánsku (ako má Grónsko) aj reálnejšie. Vstup Faerských ostrovov do EÚ je pravdepodobnejšie dosiahnuteľný ako u Grónska, napriek tomu ho nevidíme v najbližšej dobe za uskutočniteľný.

Postoj Grónska k európskej integrácii, ako aj k EÚ samotnej je naozaj špecifický. Grónsko bolo prvým územím, ktoré opustilo Európske spoločenstvo. Napriek tomu sú dnes

jeho vzťahy s EÚ na dobrej úrovni. V súčasnosti patrí do skupiny zámorských krajín a teritórií pridružených k Únii. V poslednom období sa názory obyvateľov Grónska na Európsku úniu menia, spojitosť vidíme so stúpajúcou snahou o presadenie väčšej miery autonómie, ktorá bude závislá od využitia novo objavených nálezísk nerastných surovín. Finančné zdroje z týchto surovín by prispeli k značnému zníženiu príjmov zo štátneho rozpočtu z kontinentálneho Dánska, čo by prispelo k nezávislosti ostrovov. V konečnom dôsledku zmena vzťahu Grónska a Dánska podmieňuje aj vzájomné vzťahy s Európskou úniou. I keď, názory politických predstaviteľov ako aj verejná mienka je k EÚ výrazne priaznivejšia ako v minulosti, považujeme vstup Grónska do Európskej únie v najbližšej budúcnosti za málo pravdepodobný.

Použitá literatúra:

ALEXANDER, H. 2014. *EU election 2014: Danish eurosceptic People's Party wins - and calls for alliance with Cameron.* In: The Telegraph.

26 May 2014. [Online.], [citované 01. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/denmark/10856160/EU-election-2014-Danish-eurosceptic-Peoples-Party-wins-and-calls-for-alliance-with-Cameron.html>

BURCLÍK, M. HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. 2011. *Skandinávie. Proměny politiky v severských zemích.* Praha: Wolters Kluwer 2011, ISBN 978-80-7357-703-2.

BRACHTL, V. 2010. Vývoj a proměny stranického systému na faerských ostrovoch. č. 4, roč. XII. Jeseň 2010. [Online.], [citované 28. 05. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=424>

ČECH, Ľ. 2011. Globalization and its influence on international political relations basic features of international political relations in the environment of a postmodern society of the globalizing world. In *Globalisation dimensions & impacts : global studies series Vol. 1.* - London : IJOPEC publication, 2011. ISBN 978-0956825629.

Dánsko. [Online.], [citované 20. 05. 2014]. Dostupné na internete: <https://www.euroskop.cz/509/sekce/dansko/>

Dánsko chce bližšie k Únii. 2013. In : EurActiv 28. 08. 2013. [Online.], [citované 29. 05. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/buducnost-eu/clanok/dansko-chce-blizsie-k-unii-021444>

- European parliament. Results of the 2014 European elections. [Online.], [citované 28. 05. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.results-elections2014.eu/en/turnout.html>
- EINHORN, E. S. 1999. Wet and windy politics: The Faroe Island in the 1990s. In: *Scandinavian Review*, 87, č. 2, ISSN 0358-5522.
- FIALA, P., PINKOVÁ, M. 2005. *Evropská referenda*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, ISBN 80-7325-051-9.
- HOŘEJŠOVÁ, T. 2005. *Dánské výjimky ve světle evropské ústavní smlouvy*. In: *Acta oeconomica Pragensia: vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze*. 2005, roč. 13, č. 7 ISSN 0572-3043.
- Information Memorandum of Faroe Islands. 2009. [Online.], [citované 01. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.landsbankin.fo/Default.asp?sida=2877>
- Island a Faerské ostrovy zvažují vstup do EÚ. 2. 03. 2009. [Online.], [citované 01. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20090302STO50540+0+DOC+XML+V0//SK>
- KLIMOVSKÝ, D., PAWERA, R. 2013. *Európska únia. Najväčší projekt starého kontinentu*. Vydavateľstvo TAKTIK s.r.o. ISBN 978-80-88726-56-2
- KREJČÍ, O. 1997. *Mezinárodní politika*. Praha: Vivtoria Publishing. ISBN 80-7187-034-X.
- KOPECKÝ, P. – MUDDE, C. 2002. The two sides of euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe. In: *European union politics, september 2002*, Vol. 3, ISSN: 1465-1165.
- KUCHARČÍK, R. 2012. Európska únia na prahu dánskeho predsedníctva. In *Siločiary : odborný mesačník o ekonomike a politike*. Bratislava : Slovenská ekonomická spoločnosť - Nezávislé združenie ekonómov Slovenska, Roč. 10, č. 1, január 2012. ISSN 1336-4634
- Ministry of fisheries: The Faroe Islands and the European Union sign bilateral Fisheries Agreement. [Online.], [citované 28. 05. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.fisk.fo/Default.aspx?ID=2396&M=News&PID=6411&NewsID=5600>
- Rozhodnutie Rady EÚ č. 2001/822/ES z 27. novembra 2001 o pridružení zámorských krajín a území k Európskemu spoločenstvu. Európska únia. [Online.], [citované 12. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:52007PC0011>
- SOKOL, P. 2007. Možnosť opustění eurozóny a grónsky odchod z Evropských společenství. [Online.], [citované 12. 06. 2014]. Dostupné na internete:

<http://www.drzmesekoruny.cz/clanky/63/moznost-opusteni-eurozony-a-gronsky-odchod-z-evropskych-spolecenstvi>

Statistics Denmark: OFF16: Genral government expenditure and revenue (budget) by type of transaction (Yearly) [Online.], [citované 10. 06. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.statbank.dk/statbank5a/default.asp?w=1366>

Statistics Faroe Islands: Changes in population, by village/city, month, immigration and emigration. [Online.], [citované 11. 06. 2014]. Dostupné na internete: http://www.hagstova.fo/portal/page/portal/HAGSTOVAN/Statistics_%20Faroe_Islands/Statistics/Population%20and%20elections/Talva%20BRBGDMD_09-10_EN

TOMÁŠEK, M. 2009. Vnitřní nezávislost ž Grónska a Evropské unie. [Online.], [citované 12. 06. 2014]. Dostupné na internete: <https://magazin.ceskenoviny.cz/zpravy/vnitri-nezavislost-gronska-a-evropska-unie/386761>

Informácie o autorovi:

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

simona.chuguryan@euba.sk

Development of higher educational system of Ukraine as a human capital quality improvement circumstance

Glukha Ganna -Tsyverenko Ganna

Abstract

Ukraine is often thought of as a country that has a good education system and, more importantly, good access to education. It looks true on the surface, but there is trouble brewing underneath. And to solve the problems that are coming, a joint effort is needed from the state, business and society. The United Nations Development Program ranks Ukraine's education system on the par with large European Union countries like the United Kingdom or Poland. But unfortunately, those impressive achievements are explained by the resources the nation inherited from the Soviet era. Only a joint effort can bring the change that will make Ukraine competitive in the globalized world. Education is the only force that is capable of driving the nation's break through to eventually join the club of the most dynamically growing economies.

Key words: educational system, human capital, economies.

Introduction

It goes without saying that the quality of education defines the quality of life in future. Philosophy defines education as social and cultural phenomenon with the elements of the integral system: human with his or her interests, society with its economy, science, ideology and morality.

The UNECE strategy for sustainable development states that 'education for sustainable development should strengthen the potential of definite persons, groups, communities, organizations and countries that have their own thoughts and are capable of choosing the sustainable development. It changes person's views making them more environmentally friendly. This enables to build safer, healthier and prosperous world resulting in the raise of the life quality on the Earth [1].

To solve all these high priority issues and to improve the graduates' knowledge quality in 1999 the European leaders initiated the Bologna process, the aim of which is to integrate the world educational achievements in different countries.

To confirm the link of the education quality and the competitiveness of the definite country it is necessary to mention that top 10 world states according to the general competitiveness index are those countries 7 of which are the Bologna process states participants. These seven states are also among those, which provide the highest quality education in the world. This demonstrates the Bologna process efficiency which encourages the national educational system reforming and developing and its integration into the world and European educational services market.

Ukraine joined the process in 2005. It tries to follow the trends of the leading European countries. However in the field of university education the state shows 8 years ambiguous results.

The Global Competitiveness Report 2011-2012 which was published in the result of the last World Economic forum in Davos puts Ukraine on the 62 place. Comparing with the previous year report we lost 6 positions. The question is what shall we do to improve the situation?

1 Bologna process in Ukraine

To unify the higher education in Europe the Bologna process is based upon 6 major principles:

- to introduce two-staged educational program: the first – Bachelor's degree (3-4 years), the second one – Master's degree (1-2 years);
- to establish the educational process credit system, that makes it possible to register knowledge through entire life;
- to introduce the knowledge evaluation single standards, that should be admitted by all the process members;
- to provide students and instructors/lecturers academic mobility;
- to enable all the graduates be employed in any country, which is Bologna process state participant;
- to make European education more attractive and to invite students from all over the world come and study here [3].

In accordance with the Bologna process Ukraine made the following steps:

1. established the educational process credit system that keeps records of the educational services received by the students;

2. now students spend less time in the university, however the time for individual work increased;
3. 100 points knowledge evaluation system was introduced.

Provided that some of the requirements have not been fulfilled this caused certain problems, which must be solved on the governmental and higher educational establishments level.

2 Topical issues on Ukrainian level

It is necessary to optimize the amount of the higher educational establishments on the territory of Ukraine (there are more than 350 with III-IV accreditation level, 76 courses and 584 majors). At the same time in France – 78, in France – 65. The specialists training does not correspond to the market requirements. More than the half of Ukrainian universities trains either lawyers or economists [4].

Analyzing the current situation with the specialists training in Ukraine V. Semynozhechko says “ the problem is that the range of specialties in Ukrainian universities does not correspond to the economy needs. The last decade has shown the change of students in humanities to students in technical sciences ratio from 80:20 to 20:80. As the result 70 per cent of the graduates with diplomas can not find jobs that would correspond to their major. At the same time there are thousands of jobs that require specialists, however national universities do not provide the necessary training.”[2].

The situation is worsened by the students’ contingent. 2007 saw the beginning of its decline that will reach its peak in 2020. According to optimistic scenario in 2020 there will be 1280.47 thousand students, which is only 54 per cent of the student’s contingent in 2007. Thus the minimum of birth rate in 2001 will determine the contingent minimum in 2020. Moreover this is not the short term decrease, as from 2017 to 2024 the students’ contingent will hardly be 1.5 million.

It should be said that due to the establishment of large amount of higher educational institutions in Ukraine throughout last 20 years and crisis in country’s demography the number of places in national universities exceeds the quantity of school leavers. Thereby some of these universities ease the entrance requirements for applicants. No one foresees that in future this will damage national economy.

Such considerable decrease of the students' contingent directly influences other quantitative indicators of educational system in Ukraine. We speak of necessary and sufficient amount of higher educational establishments, beds in hostels, the number of teaching staff and its structure, the amount of scholarship and salaries of universities personnel. Table 1 compares the educational sphere indicators in Ukraine and in other EU countries.

INDICATOR	CALCULATION FORMULA	EU COUNTRIES (27)	UKRAINE
Population		502623021	45633600
The number of higher educational establishments		4000	823
Students (persons)		19000000	2170100
Teaching staff (persons)		1500000	119400
Population per university	Population/universities number	12655	55448
The amount of students per population, %	Students/population *100	3.8%	4.8%
The average quantity of teachers in universities (persons)	Teachers/universities	375	145
The average amount of students in universities	Students/universities	4750	2637
Teachers to students ratio	Students/teachers	12.7	18.2

Source: Eurostat (http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/higher_en.htm) and Ukraine national statistic committee data.

Making the prognosis for the quantitative educational indicators it is possible to correctly formulate the development strategy.

Bachelor's degree is not widely renowned in Ukraine. As a rule the applicant chooses the major, but not the qualification level.

No one exactly knows the difference between the specialist's and master' degree. On the one hand the specialist and master training programs are almost the same and this enables 90 per cent of bachelors to continue education. This way the universities do not select the best students after obtaining the bachelor's degree to continue their studies and become scholars in certain fields.

There exists the problem with students mobility. Ukraine also signed the Lisbon convention, however it does not mean that the diploma issued by Ukrainian university is considered legitimate abroad. Each person and in each particular case should move through the procedure of validation of foreign studies degrees. This is the real obstacle on the way of Ukrainian educational system to euro integration.

We have rather intricate scientific degrees system comparing with European countries, which complicates the academic mobility.

We do not fully understand what to do with technical colleges and vocational schools, which 4 times exceed the number of higher educational establishments with III-IV accreditation level.

Ukrainian universities are not much attractive for foreign students. As Ukrainian diplomas are not considered legitimate in economically developed countries foreign students see no sense spending time in Ukrainian universities [6].

3 The problems of higher educational establishments

The gap between getting education in universities and future employment students in universities are not fluent foreign languages speakers, which prevents them from academic mobility.

Nowadays ukrainian educational system can not be characterized with regards to european principle: education for life.

Most universities are not pioneers and innovators. European universities are quite different. National universities which must lead the country to the new horizons are not like that. Despite the fact that the amount of such universities makes up 40% of all the universities with iii-iv accreditation level.

The majority of these problems is solved by private universities. These institutions are innovative and progressive.

During the transformational period education and its financing also witnessed the wave of diversification (not only governmental resources were spent, but external ones and also private funds). The world experience shows that this process can bring certain results such as to create competitive terms in the educational sphere. This improves the quality of services given.

As for 2012-2013 there are 103 private universities in Ukraine (total number in Ukraine – 334). They take up 30.8 % share on the educational market. 186994 students study here (total in Ukraine – 1 824 906). This is 10.2%. Kyiv region has 30 private universities, Kharkiv – 8, Donetsk – 10, Dnipropetrovsk – 5, Crimea - 6. And this is understandable as these regions are rich in qualified teaching staff, private capital, corresponding infrastructures and solvent population.

Among them there are quite innovative private universities that follow the international quality standards. As these universities are rather autonomous they are always opened for new ideas.

In this context it is worth mentioning Dnipropetrovsk Alfred Nobel University, which is the 7th university in Ukraine according to the higher educational establishments rating held in 2011. Unfortunately the rating was not carried out in 2012.

Alfred Nobel University launched many projects during the last few years that enabled to improve the quality of educational services and to follow the European quality standards. “Third Age University” (tertiary educational attainment) and “International Business School” correspond to the motto “Education for life”.

University’s professors and teachers actively participate in international conferences, gaining worldwide recognition for the Ukrainian science. Over the last years the research of our scholars has become known in the United Kingdom, the People’s Republic of China, Germany, Austria, the Netherlands, the Russian Federation, Poland, the Czech Republic and in other countries. It should be noted that the University teachers are also trained at such renowned institutions as Harvard University (USA), Cambridge University (UK), the Polytechnic University of Rzeszow (Poland).

The University appears to be an indisputable Ukrainian leader in international certification and standardization of its activities. The quality management system introduced at the University meets the ISO 9001:2008 requirements, which is confirmed by certificates

from the People's Republic of China, Israel, Germany, the International Certification Network.

The high quality educational services offered by our University were awarded by the finalist diploma of the 8th International Tournament on Quality among Central and Eastern European Countries, the Golden Medal in the category "Collaboration of a university with business" from the 21st International Exhibition "Education and Career 2012" and the diploma of the 10th International Exhibition of Foreign Educational Establishments «Education abroad».

Also it is important to note that the MBA programme of the International Business School (IBS) of the Dnepropetrovsk Alfred Nobel University is the only MBA programme in Ukraine, which has been internationally accredited by the European Council of Business Education (ECBE).

The majority of programs in the University offer English courses. International management department in partnership with Wales University trains its students only in English. New programs in English are also available. To evaluate the educational system development in Ukraine we should apply the following parameters:

- to train high quality professionals so that they would be in demand
- to follow educational standards
- to use government backing and other funds for educational development
- to have national and private universities
- to correspond to the world quality standards in the sphere of education
- openness in the process of integration into the world educational community
- to preserve the current traditions

The leading British, American and Australian universities experience shows that academic capitalism is one of the ways to improve educational and scientific quality and efficiency.

The strategic priorities to improve higher education referring to the innovative development concept are:

- innovations in the system of education
- modernization – new programs, educational technologies, management and marketing strategies.
- efficiency increase in the sphere of scientific research to stimulate development of national economy

- integration of higher educational institutions
- globalization – to transform Ukrainian educational system to meet the international academic requirements [5].

It goes without saying that to implement all these ideas it is necessary to establish long term program to adapt the Ukrainian educational system to the international standards. The most important for Ukraine is to join the Bologna process.

We should understand that Bologna process also takes into account the peculiarities of educational system in its each state participant. Its aim is to combine the efficiency in specialists training and to organize education properly according to EHEA standards.

The long-term strategic objectives of EU education and training policies are:

1. Making lifelong training and mobility a reality;
2. Improving the quality and efficiency of education and training;
3. Promoting equity, social cohesion and active citizenship;
4. Enhancing creativity and innovation, including entrepreneurship, at all levels of education and training (http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/framework_en.htm).

A series of benchmarks are set for 2020.

The benchmarks for 2020 are:

- at least 95% of children between the age of four and the age for starting compulsory primary education should participate in early childhood education;
- the share of 15-years olds with insufficient abilities in reading, mathematics and science should be less than 15%;
- the share of early leavers from education and training should be less than 10%; -
- the share of 30-34 year olds with tertiary educational attainment should be at least 40%;
- an average of at least 15 % of adults (age group 25-64) should participate in lifelong Learning

Conclusion

The new higher education paradigm aims to make the specialist competent. It is hard to relate this to the European education pragmatic direction and its objective to cut the length

of educational courses. According to the UNESCO founding documents contemporary education should help people to know how to learn, work, live and how to get along together. This is the new global awareness. In other words we face the paradox: life gets more complex and education gets simpler. V. Lugovoy says that “there is a total chaos in education today: no strict organization, high expenditures no one knows for what, low quality and investment potential. We need optimization” [3].

Taking into account these words we can state that the most important for us is monitoring, which must be full, transparent; quality and accreditation, which are interconnected. All these things define new tasks for our licensing and accreditation systems and so our participation in ENQA should be obligatory. We should supervise not only educational process itself, staff, scientific bases and investments, but first of all we have to carefully monitor graduates knowledge levels, defining their competence and ability to meet the labor market requirements. Not only majors and institutions should be accredited, so the new programs must be too. It is something we have never heard of, external and internal evaluation is inevitable. These are the ENQA requirements and they enable us to estimate the educational programs abroad applying generally accepted criteria.

To develop national economy and to continue the Bologna process integration it is of vital importance to fulfill such objectives:

To decrease the amount of Ukrainian universities with III-IV accreditation levels according to the economically developed countries standards.

To refuse from the specialist degree, as those students who are currently trained to get it do not correspond to the selection criteria for master's degree program.

To train only those specialists which are needed for the national economy, to put down the list of positions which can be fulfilled by bachelors and masters.

The Ministry of Education should sign an agreement with corresponding ministries in other countries to provide students, teachers, programs, literature exchange and to solve the problem with making the Ukrainian diplomas legitimate abroad.

To make masters study the corresponding major in the best universities and colleges for the time not less than 25% from the period of their studies when obtaining master's degree.

To make the teaching and academic trade more prestigious than ever. To make universities highly autonomous giving them free hand to formulate proper teaching programs, to train postgraduates and doctoral candidates and honoring them with corresponding degrees.

References:

UNECE strategy for sustainable development.

SEMYNOGKO V. :“Return science to Ukraine”/Government Courier (Uriadoviy kurier) no. 48 (4446) 17 march 2012) (Ukrainian).

Bologna process implementation report. Eurydice 2012 – 220p.
<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>

LUGOVIY V.I.: Economical and organizational principles of education in Ukraine and in the world: comparative analysis/ Lugoviy V, Talanova Zh. /Pedagogy and psychology, 2012 – No.1.- 64-70p. (Ukrainian).

DOMBROVS’KA S.N.: About state development of Bologna process in system of high education in Ukraine <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/debu/2009-2/doc/2/15.pdf> (Ukrainian).

PONOMARENKO V.S. :Forecasting measures process in system of high education in Ukraine http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ecoroz/2011_2/u112pono.pdf (Ukrainian).

Contact

Glukha Ganna, Head of the Teaching-Learning Center
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk, Ukraine
PhD, Associated Professor

Tsyverenko Ganna, Head of the International Department
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk, Ukraine
PhD, Associated Professor
tsyverenko_ann@mail.ru

K niektorým kľúčovým aspektom kreatívneho priemyslu

Kristína Baculáková

Abstrakt

Cieľom predkladaného príspevku je objasniť niektoré z kľúčových prvkov kreatívneho priemyslu. Hoci význam kreatívneho priemyslu rastie, nie je mu venovaná dostatočná pozornosť. V článku rozoberáme vymedzenie kreatívneho priemyslu a jeho vzťah k duševnému vlastníctvu a inováciám. Skúmame súvislosť medzi kreatívnou ekonomikou a ekonomickým rastom, poukazujeme na vznik kreatívneho klastra a jeho dôsledky. Na záver v krátkosti analyzujeme jeden z novších konceptov – kreatívnu ekológiu.

Kľúčové slová: kreatívny priemysel, duševné vlastníctvo, inovácia, ekonomický rast, kreatívne klastre, kreatívna ekológia

JEL Klasifikácia: Z11

Abstract

The aim of presented paper is to clarify some of the key aspects of creative industry. Although the importance of creative industry rises, it is not given sufficient attention. In the article we discuss the definition of creative industries and its relation to intellectual property and innovation. We explore the relationship between the creative economy and economic growth, refer to the formation of creative cluster and its consequences. Finally, we briefly analyze one of the newer concepts - creative ecology.

Key words: creative industries, intellectual property, innovation, economic growth, creative clusters, creative ecology

JEL Classification: Z11

Úvod

Pojem kreatívny priemysel už v medzinárodnom hospodárstve nie je pojmom novým. Napriek tomu, že v akademickej sfére sa záujem o tento predmet skúmania zvyšuje, medzi ľuďmi je stále toto slovné spojenie neznáme a často je možné stretnúť sa s otázkou, čo vlastne

kreatívny priemysel predstavuje a čo v sebe spomínaný pojem zahŕňa. Oficiálne sa kreatívny priemysel prvýkrát použil v austrálskom reporte *Creative Nation*¹.

Konceptu kreatívneho priemyslu sa začali venovať najmä autori v USA, v súčasnosti sa však potreba skúmania tohto odvetvia ekonomiky rozšírila aj do EÚ, pričom priekopníkom z európskych štátov sa stala Veľká Británia, ktorá sa kreatívnemu priemyslu venuje naozaj intenzívne. Ako jediný štát EÚ povýšila postavenie kreatívneho priemyslu na jednu zo svojich oficiálnych politík. Zároveň sa venuje pravidelnému štatistickému zisťovaniu stavu kreatívneho priemyslu v krajine. Rozvoj kreatívneho priemyslu sa stal dôležitým prvkom budúcej konkurencieschopnosti aj v krajinách severnej Európy a Pobaltských štátoch. Na Slovensku sa kreatívnemu priemyslu venuje Kloudová, ktorá vytvorila prvú ucelenú publikáciu zachytávajúcu rôzne aspekty kreatívneho priemyslu- a to od umenia, až po oblasť právnu a informačno- technologickú. Murgaš po prvýkrát aplikoval Floridov Index kreativity aj pre podmienky Slovenskej republiky.

Problémom na Slovensku sa ale javí hlavne nedostatok relevantných štatistických zdrojov, keďže dáta sú príliš komplexné a chýba členenie na špecifické podkategórie.

1 Kreatívny priemysel, duševné vlastníctvo, inovácie a ekonomický rast

1.1 Základné vymedzenia kreatívneho priemyslu

Konkrétne vymedzenie kreatívneho priemyslu nachádzame u viacerých autorov- pričom každý z nich svoju analýzu zakladá na zdôraznení niektorých kľúčových prvkov. Howkins (2010) chápe kreatívny priemysel najmä z pohľadu duševného vlastníctva. Kreatívnu ekonomiku vidí prostredníctvom dvoch vzájomne sa dopĺňujúcich hodnôt kreatívneho výrobku: duševného vlastníctva a hodnotou platformy, ktorá nesie výsledok duševnej tvorivej činnosti (Baculáková 2013). Jeho štúdiá však zahŕňa celú škálu aspektov, ktoré sa dnes chápu ako neoddeliteľná súčasť kreatívneho priemyslu. Kreatívny priemysel- to nie sú iba výkonní umelci, ako často tento ekonomický sektor charakterizovaný. Toto tvrdenie nájdeme aj u Leadbeatera (2005), ktorí zdôrazňuje, že „pracovať kreatívne už nie je iba výsadou umelcov.“ Zdôrazňuje, že význam kreativity a inovácií v posledných rokoch kriticky

---

¹Department of Communications and the Arts: *Creative nation: Commonwealth cultural policy*. October 1994. [Citované dňa 07.06.2014]. Dostupné na internete: <<http://pandora.nla.gov.au/pan/21336/20031011-0000/www.nla.gov.au/creative.nation/contents.html>>

narastá. Ako hovorí Levickaité (2010), kreativita je nutnou súčasťou odvetví spojených s duševným vlastníctvom, ako sú média, telekomunikácie, software, biotechnológie, medicína, vzdelávanie, priemyselná produkcia a prekvapivo i sektor poľnohospodárstva. Howkins (2010) ďalej určuje, v čom sa kreatívny systém odlišuje od klasického systému opakovania, resp. napodobňovania.

Tabuľka 1 Základné rozdiely medzi kreativitou a opakovaním (napodobňovaním) podľa Howkinsa

KREATIVITA	OPAKOVANIE
rozmanitosť, variabilita	jednotvárnosť
implicitná	explicitné
nestabilita	stabilita
fluidná	rigidná
spätná väzba	bez spätnej väzby
učenie sa	vzdelávanie
prepojenia	hierarchia
krása	poriadok
prístup	kontrola
autonómnosť	závislosť
komplexná	jednoduchá
seba- organizujúca	uzavretá
kvalita	kvantita
systematickosť/celok	fragmenty/časti
proces	udalosť
cyklická	lineárna
mysel	telo

Zdroj: Howkins

Florida (2002) spája kreatívny priemysel s existenciou *kreatívnej triedy*. Je to dynamicky sa vyvíjajúca trieda pracovníkov, ktorých spájajú tri vlastnosti- kreativita, individualita a jedinečnosť. Títo ľudia sa nepovažujú za členov akejkoľvek triedy- práve naopak, majú jedinečný životný štýl, a preto ich láka prostredie otvorené, tolerantné a prístupné k najrôznejším formám sebaujavenia. Zastúpenie kreatívnej triedy v regióne meria Florida pomocou tzv. Indexu kreativity. Tento index je tvorený tromi samostatnými indexmi- Indexom talentu,

technológie a tolerancie. Talent meria Florida pomocou percenta populácie s vysokoškolským vzdelaním a koncentrácie kreatívnej triedy. Index technológie delí na Index inovácie (čiže počet patentov na osobu) a High- tech index (percento výstupu odvetví high- tech oblastí na celkovom výstupe ekonomiky). Index tolerancie zahŕňa subindexy Gay index (podiel gayov v regióne na celkový počet obyvateľov regiónu), Bohemian index (podiel populácie s umeleckým zameraním) a Index imigrácie (percento imigrantov v danom regióne). Thorsbyho prístup k problematike prináša nový pohľad na tzv. *kultúrny priemysel*. Ten sa vyznačuje troma vlastnosťami- tvoria ho aktivity tvoria ho aktivity, ktoré obsahujú istú formu kreativity, sú spojené so symbolickým významom a outputy týchto aktivít stelesňujú istú formu duševného vlastníctva.

Kloudová (2010) definuje ako podstatu kreatívnej ekonomiky ľudskú kreativitu, ktorej výstupom je idea, čiže nápad, ktorá vďaka stupňu vyspelosti dnešnej spoločnosti môže prispieť k ďalšiemu ekonomickému rastu.

EÚ pri definovaní kreatívneho priemyslu spája Thorsbyho kultúrny priemysel a kreatívny priemysel, avšak jasne rozlišuje medzi týmito dvoma sektormi.

Tabuľka 2 Vymedzenie kreatívneho priemyslu v EÚ

KULTÚRNY SEKTOR	KREATÍVNY SEKTOR
Výtvarné umenie, výkonní umelci, kultúrne dedičstvo	Dizajn, architektúra, reklama
Film a video, televízia a rozhlas, videohry, hudba, knihy a tlač	Výroba PC, mp3 prehrávačov, trh mobilných telefónov

Zdroj: KEA: The Economy of Culture in Europe : <http://www.keanet.eu/ecoculture/studynew.pdf>

Najvýznamnejšie postavenie z krajín EÚ má kreatívny priemysel vo Veľkej Británii. Termín *kreatívne odvetvia* (creative industries) tu vznikol v druhej polovici 90- tých rokov a súvisel najmä s príchodom novej vlády v roku 1997. Vytvorilo sa oddelenie pre kultúru, médiá a šport a správa z roku 1998 bola prvým pokusom o zmapovanie a odmeranie kreatívneho priemyslu v Británii. Veľká Británia pritom do kreatívneho priemyslu zaraďuje *knižnice, módný priemysel, architektúru, dizajn, software, multimédia, audiovizuálnu produkciu, trh s umením, výtvarné umenie, múzeá, kultúrne dedičstvo, remeslá, výkonných umelcov, hudobné vydavateľstvá, reklamu*.

Obsah pojmu kreatívny priemysel je vo Veľkej Británii definovaný ešte širšie, ako na úrovni EÚ. Zároveň podnecuje otázku, ako chápať rozdiel medzi kreatívnym priemyslom a

kultúrou, či kultúrnym dedičstvom, ak vôbec rozdiel medzi nimi existuje. Často je možné stretnúť sa so zlievaním a stotožňovaním týchto pojmov. Toto stotožňovanie je úplne správne. Hoci odpoveď nie je jednoznačná, vychádzať však pri nej môžeme zo všetkých uvedených definícií kreatívneho priemyslu.

V širšom zmysle možno potom aj samotnú kultúru a kultúrne dedičstvo zaradiť pod kreatívny priemysel, v užšom zmysle je kultúra chápaná samostatne a spadá pod samostatnú politiku (príkladom je kultúrna politika EÚ). Nemožno však stotožniť kultúrny priemysel s priemyslom kreatívnym. Slovná kolokácia kreatívny priemysel totiž, ako jednotliví autori popisujú, zahŕňa omnoho širšie portfólio aktivít.

1.2 Kreatívny priemysel a duševné vlastníctvo

Jednou zo základných premís kreatívneho priemyslu podľa Howkinsa (2010) aj Throsbyho (197) je, že kreatívny produkt je spätý s duševným vlastníctvom. Aký je teda vzťah kreatívneho priemyslu a duševného vlastníctva? Z niekoľkých vymedzení duševného vlastníctva vyberáme prístup WIPO, EÚ a Howkinsa.

WIPO charakterizuje duševné vlastníctvo ako: „výtvory mysle, ako napríklad vynálezy, literárne a umelecké diela, symboly, mená a obrázky využívané v obchode.“² Pritom kreatívny priemysel chápe z hľadiska duševného vlastníctva. Toto odvetvie delí na niekoľko čiastkových pododvetví na základe kritéria závislosti od duševného vlastníctva (jadro, odvetvia nezávislé a odvetvia čiastočne prepojené s duševným vlastníctvom). Z tohto delenia tak možno odvodiť, že aj keď existuje priama spojitosť medzi kreatívnym priemyslom ako celkom a duševným vlastníctvom, nie všetky jeho oblasti a hlavne výstupy jeho činnosti spadajú pod ochranu duševného vlastníctva. Na druhej strane, ak je základom kreatívneho priemyslu nová, kreatívna myšlienka, potom každý výstup, ktorý je výsledkom takejto idey, je aj výsledkom istého duševného vlastníctva človeka.

Európska komisia definuje kreatívny priemysel ako: „súbor aktivít zahrňujúcich vytváranie a distribúciu jedinečných, nových produktov s prirodzenou estetickou hodnotou.“

³ V tejto definícii nenachádzame žiaden priamy odkaz vzťahujúci sa na duševné vlastníctvo. Vzťah medzi kreatívnym priemyslom a duševným vlastníctvom tak nachádzame len nepriamo, prostredníctvom vymedzenia kreatívneho priemyslu EÚ (Tab. 2).

---

²WIPO: *What is Intellectual Property?* [online] <<http://www.wipo.int/about-ip/en/>>

³ABADIE, F.,MAGHIROS, I. PASCU, C: *The Future Evolution of the Creative Content Industries. Three Discussion Papers*. Luxembourg. European Commission 2008. [Citované dňa 09.06.2014]

Napokon Howkins (2001) za kreatívny priemysel označuje všetky odvetvia, kde prevažuje zapojenie intelektu a kde výsledkom, či outputom odvetvia bude duševné vlastníctvo.⁴

1.3 Kreatívny priemysel a inovácie

S inováciami sa po prvýkrát stretávame u Schumpetera. Inováciu stotožňuje s novou kombináciou výrobných faktorov, pričom len prvotné uvedenie nového výrobku, technológie alebo suroviny považuje za inovatívne. Táto inovácia spôsobuje hospodársky rast. Janovčík (2010) vo svojej publikácii prezentuje prieskum rozličných definícií inovácií, podľa ktorého uvádza spoločné prvky⁵, a to:

- aplikácia novej idey
- zmena (zlepšenie)
- nová idea
- invencia

Inovácia teda znamená istý proces- od vzniku inovatívnej, novej myšlienky, až po jej produkt. Pritom nemusíme hovoriť o produkte len ako o výrobku, ale produktom inovácie môže byť aj zlepšenie technologického postupu, či výrobného procesu. O novej a inovatívnej myšlienke hovoríme aj v kreatívnom priemysle. Aký je teda rozdiel kreativitou a inováciou? Nie je produktom kreatívneho procesu práve inovácia? Odpoveď nachádzame u viacerých autorov. Podľa Levickaité (2010) je kreativita je základnou podmienkou pre vznik inovácií. Howkins (2010) dokonca jasne rozlišuje medzi kreativitou a inováciami. Kreativita je podľa neho subjektívna, osobná a vnútorná, inovácia naopak externá a objektívna. Napriek tomu, že dnes sa presadzujú skupinové aktivity a brainstorming, Howkins tvrdí, že veľká časť kreativity prebieha vnútorne, osamote. Často kreativita je hnacou silou inovácií, ale podľa Howkinsa, neexistuje opačná kauzalita- teda inovácie nevedú ku kreativite.

1.4 Kreatívny priemysel a ekonomický rast

Základnou otázkou, ktorú rieši ekonómia od svojho vzniku je uspokojovanie neobmedzených potrieb ľudstva obmedzenými zdrojmi. Práve v súčasnosti stojí v popredí vážna otázka vyčerpania neobnoviteľných zdrojov. Kreativita je zdroj neobmedzený.

---

⁴HOWKINS J: *Creative Economy*. 2001. Penguin Books. ISBN 9780140287943. [Citované dňa 04.01.2014]

⁵JANOVČÍK, M. (2010). *Metodika hodnotenia inovačnej výkonnosti podnikov*. Výskumná štúdia SLCP

Tvrdíme tak na základe toho, že nie je možné určiť koľko nových myšlienok dokáže človek za istú dobu priniesť. Popri tradičnom chápaní výrobných faktorov ako práce a kapitálu sa tak otvára možnosť pozerat' sa aj na kreativitu ako jedného z výrobných faktorov.

Kreativite sa pri súčasnej úrovni technologického vývoja prisudzuje schopnosť prispevať k ekonomickému rastu, hlavne pokiaľ sa na nový nápad pozeráme ako na výstup. Základným rastovým modelom je model Solowa⁶, kde

$$Y = Af(K, L)$$

Y veľkosť produktu

A parameter vyjadrujúci súčasnú úroveň technológií

K výška kapitálu

L množstvo práce

Kloudová (2010) ďalej rozvíja prínos nových paradigiem v ekonomických teóriách, ktoré hovoria, že kreativita sa stáva najdôležitejším výrobným faktorom v hospodársky vyspelých krajinách. Rovnica rastu tejto paradigmy má tvar

$$Y = Af(K, L, I)^7$$

Y veľkosť produktu

A parameter vyjadrujúci súčasnú úroveň technológií

K výška kapitálu

L množstvo práce

I nové nápady

Ak sa podľa Kloudovej potvrdia rastové predpoklady novej paradigmy, prejaví sa dôsledok roztvárania nožníc medzi hospodársky najvyspelejšími krajinami a zvyškom sveta. Je pritom možné predpokladať, že najvyspelejšie krajiny s najlepšimi technológiami a s hospodárstvom založeným na podpore kreatívneho priemyslu podľa novej paradigmy zažijú zrýchlenie ekonomického rastu. Pritom nebude možné ani odhadnúť výšku tohto rastu, nakoľko predpokladáme, že výstupy kreativity su neobmedzené.

Jedným zo spôsobov, ako prehlbovanie globálnej nerovnováhy zmierniť či riešiť sa javí práve využitie kreativity. To znamená, že kreativita nebude negatívnym faktorom,

---

⁶SOLOW, R. (1956): *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. In. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1. s. 65-94

⁷KLOUDOVÁ, J. a kolektív (2010): *Kreativní ekonomika: vybrané ekonomické, právni, masmediální a informatizační aspekty*. EUROKODEX. Bratislava. ISBN 978-80-89447-20-6

vplývajúcim na rozdielny rozvoj v hospodársky vyspelých a chudobných štátoch, ale prostriedkom riešenia týchto nerovnováh.

2 Kreatívne klastre a kreatívne mestá

Klastre možno podľa Letkovej a Potomkovej (2001) definovať ako „obchodno-výrobné podniky a neobchodné organizácie, pre ktoré je členstvo v rámci skupiny významným prvkom konkurencieschopnosti každého člena; spájajú ich obchodno-dodávateľské vzťahy“. Analogicky môžeme definovať aj klastre kreatívne, a to ako skupinu podnikov, ktorých primárnou činnosťou je výroba outputu s určitým podielom kreativity, a ktorý je spojený s právom duševného vlastníctva; prípadne skupinu podnikov, ktoré využívajú kreatívnu činnosť, a ktoré sa koncentrujú v jednom regióne a sú prepojené obchodno-dodávateľskými vzťahmi (Baculáková 2013/2). Boix, Capone, a Lazzaretti (2009) vymedzujú niekoľko základných dôvodov, prečo sa vôbec kreatívny priemysel zhlukuje:

- kultúrny prístup, teda existencia kultúrnych väzieb a kultúrneho dedičstva (špecifický vývoj kultúry na danom území)
- efekt aglomerácie a organizácie odvetvia (výhody v nákladoch, kvalite a pod.)
- „príbuzná rôznorodosť“ (geografická a poznatková blízkosť v klastri)
- úloha ľudského kapitálu pri tvorbe klastrov (úroveň dosiahnutej kvalifikácie)
- existencia tzv. kreatívnej triedy

Akú úlohu zohrávajú kreatívne klastre v ekonomike? V prvom rade zabezpečujú rast a rozvoj kreatívneho priemyslu. Na jednom mieste koncentrujú technológie a poznatky kvalifikovaných pracovníkov. Kreatívny klaster sa väčšinou sústreďuje na miestach s vysokou koncentráciou vzdelaných ľudí (preto hovoríme najmä o mestách). Býva tiež prepojený s univerzitným výskumom. Univerzity sú zdrojom znalostí, špecializovaného výskumu a kvalifikovaných vedcov. Stávajú sa tak inkubátormi rozvoja kreatívneho priemyslu ako takého.

Vznik kreatívnych klastrov tiež podmieňuje vznik tzv. „kreatívnych miest“. Zjednodušene by sme mohli povedať, že kreatívne mesto je také, kde sa sústreďuje kreatívny priemysel. Inými slovami, ak v meste aktívne funguje kreatívny priemysel, prípadne ak sa v ňom nachádza funkčný kreatívny klaster, hovoríme o kreatívnom meste. Toto však nie je

jediné kritérium na to, aby sme mohli hovoriť o meste ako o kreatívnom. Svetová banka dokonca definuje niekoľko faktorov⁸ kreatívneho mesta. Sú to:

- vysokokvalitný univerzitný výskum s komerčnými väzbami,
- dostupnosť kapitálu,
- materské firmy a sprostredkovateľské organizácie,
- dostatočná základňa znalostí a zručností,
- cielená verejná politika,
- kvalita služieb a infraštruktúry,
- rozmanitosť a kvalita miesta

Ako vidíme, všetky tieto faktory sú viac menej aj faktormi pre vznik kreatívneho klastra. Hnacím motorom klastra môže byť jediná samotná firma, ako v prípade Microsoftu, ktorý hral kľúčovú úlohu pri vzniku softvérového klastra v Seattli. Vo významnej miere prispieť môže aj cielená verejná politika. Aj keď sama o sebe nie je podmienkou vzniku klastra, vhodné zvolené vládne stimuly môžu takémuto vzniku napomôcť. Napokon, i samotný životný štýl mesta predikuje predpoklady pre rozvoj kreatívneho klastra. Multikultúrne prostredie, otvorenosť, existencia tzv. *street life* či kvalitné životné prostredie sú základnými prvkami mesta, ktoré nesie prívlastok kreatívne.

3 Nové prístupy ku kreatívnemu priemyslu

Ekológia (z gr. oikos) skúma vzťahy medzi organizmami a životným prostredím a vzťahy medzi živými organizmami navzájom sa väčšinou spája so životným prostredím. Tento pojem do vedy zavádza nemecký biológ Ernst Haeckel. Howkins (2010) použil tento termín aj v spojení s kreativitou. Vytvoril koncept *kreatívnej ekológie* ako nového prístupu ku kreatívnej ekonomike. Podľa neho, kreatívna ekológia je akýmsi priestorom, kde sa jedinci prezentujú systematickým a adaptívnym spôsobom, využívajúc myšlienky na vytvorenie ďalších nových nápadov a myšlienok, a kde ostatní tento proces podporujú, a to aj v prípade, ak mu nerozumejú. Zjednodušene možno hovoriť o kreatívnej ekológii ako o životnom

---

⁸WEIPING, W., 2005. *Dynamic Cities and Creative Clusters*. World Bank Policy Research Working Paper 3509. [online]. [Citované 10.06.2014]. Dostupné na internete: <http://elibrary.worldbank.org/deliver/3509.pdf;jsessionid=73qg7me3n4dkd.z-wb-live-01?itemId=/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-3509&mimeType=pdf>

prostredí, kde sa kreatívni ľudia môžu slobodne prezentovať a rozvíjať a kde sú spoločnosťou prijímaní a podporovaní.

Howkins vyčleňuje 4 aspekty ekologického správania sa vo vzťahu ku kreativite a inováciám:

1. rozmanitosť
2. zmena
3. učenie sa
4. prispôsobenie sa

Všetky 4 aspekty sú inšpirované biológiou. Diverzitu chápeme ako rôznorodosť druhov, pričom dôležitý nie je len počet, ale aj vzťahy medzi nimi. Rôznorodosť v prípade kreatívnej ekológie sa dá chápať ako kultúrna diverzita (hlavne odlišné rasy, národnosti, kmene, etnické skupiny). Má pritom pre ľudí tak dôležitú úlohu ako rôznorodosť druhov fauny. Diverzita je dôležitá z hľadiska vytvorenia tolerantnej spoločnosti.

Rôznorodosť otvára nové pohľady a podporuje predstavivosť a kreativitu. Netolerantnosť rôznorodosti môže spôsobiť zánik kreatívnej kultúry. Kreatívny priemysel sa stále najviac sústreďuje do veľkomiest. Preto je nevyhnutný druhý aspekt, a to zmena. Vznik organizácií a klastrov založených na menšinových skupinách pomáha zmene postavenia kreatívneho priemyslu. Zmena tiež úzko súvisí s kreativitou. Odvolávajúc sa na Tabuľku 1 vyvodzujeme, že práve zmena je kľúčové slovo vyjadrujúce rozdiel medzi kreativitou a opakovaním.

Učenie sa Howkins dôrazne odlišuje od vzdelávania a tréningu. Rozdiel medzi vzdelávaním a učením sa spočíva v prístupe ku kreativite. Vzdelávanie je z veľkej časti zabezpečované vládou, a chápeme ho ako klasickú školskú dochádzku na všetkých vzdelávacích stupňoch. Tento proces zväčša takmer vôbec nezahŕňa kreativitu, ak, tak vo veľmi malej miere. Naopak, učenie sa nie je časovo obmedzené.

Človek sa učí po celý život. Takéto učenie je dobrovoľné, samostatne riadené a väčšinou aj samofinancované. Nehovoríme teda o školskej dochádzke či štúdiu ale skôr o nadobúdaní praktických poznatkov tréningom či vlastnými skúsenosťami. Posledným aspektom kreatívnej ekológie je adaptácia. Tak ako všetky živé organizmy aj my pôsobíme v ekosystéme. Je preto nevyhnutné adaptovať do prostredia, v ktorom žijeme, v prípade kreatívnej ekológie hovoríme o adaptácii do kreatívneho prostredia.

Záver

Kreatívna ekonomika môže v budúcnosti predstavovať významný zdroj rastu pre hospodárske vyspelé štáty. Na strane druhej, môže spôsobiť roztváranie pomyslených nožníc medzi hospodársky vyspelými štátmi a najchudobnejšími krajinami sveta. Účelom kreatívnej ekonomiky by však nemalo byť prehlbovanie globálnych nerovnováh, ale napomáhanie k ich odstráneniu.

Kreatívny priemysel v sebe nezahŕňa len kultúru, tak ako bol pôvodne chápaný. Ide o celý reťazec odvetví od výkonných umelcov, audiovizuálnych umení, až po knihy, softvér, videohry, dizajn, architektúru. Je úzko spätý s právom duševného vlastníctva a jeho ochranou. Koncentrácia kreatívneho priemyslu môže vytvoriť konkurenčné výhody miesta.

Jedna z novších teórií spája kreatívnu ekonomiku aj s ekológiou. Ide o chápanie životného prostredia či skôr priestoru fungovania tohto odvetvia ľudí a vzťahov v ňom pôsobiacich. Rozmanitosť a tolerantný prístup sú totiž základom úspešného fungovania a ďalšieho rozvoja našej kreativity.

Použitá literatúra:

- ABADIE, F.,MAGHIROS, I. PASCU, C. (2008): *The Future Evolution of the Creative Content Industries. Three Discussion Papers*. Luxembourg. European Commision. [Citované dňa 09.06.2014]
- HOWKINS, J. (2009): *Creative Ecology*. Penguin Books. Australia. ISBN 9780702236990 [Citované dňa 12.06.2014]
- HOWKINS, J. (2001): *Creative Economy*. Penguin Books. ISBN 9780140287943. [Citované dňa 04.01.2014]
- HOWKINS, J. (2008): *Living in Creative Ecology*. Presentation.2nd WIPO International Conference on Intellectual Property and Creative Industries. 2-3 December 2008. Bali Dostupné na internete: <<http://www.slideshare.net/andrietrisaksono/iving-in-a-creative-ecology-presentation>>
- JANOVIČEK, M. a kol. (2010): *Metodika hodnotenia inovačnej výkonnosti podnikov*. Výskumná štúdia SLCP. SLCP, Žilina

- KLOUDOVÁ, J. a kolektív (2010): *Kreativní ekonomika: vybrané ekonomické, právni, masmediální a informatizační aspekty*. EUROKODEX. Bratislava. ISBN 978-80-89447-20-6
- LEADBEATER, C. (2005): *Arts Organisations in the 21st Century: Ten Challenges*. Draft report.
- LEVICKAITĚ, R. (2010): *Phenomenon of creativity as evolution of integrated phenomenon*. In Logos v.63, 201- 2012
- SOLOW, R. (1956): *A Contribution to the Theory of Economic Growth*. In. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1. s. 65-94
- STANKEVIČIENĚ J., LEVICKAITĚ R., BRAŠKUTĚ M., NOREKAITĚ E. (2010): *Creative Ecologies: Developing and managing new concepts of creative economy*. In Journal BUSINESS, MANAGEMENT AND EDUCATION. ISSN 2029-6169 online. EBSCO 277-294
- WEIPING, W., (2005). *Dynamic Cities and Creative Clusters*. World Bank Policy Research Working Paper 3509. [online]. [Citované 10.06.2014]. Dostupné na internete: <http://elibrary.worldbank.org/deliver/3509.pdf;jsessionid=73qg7me3n4dkd.z-wb-live-01?itemId=/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-3509&mimeType=pdf>
- WIPO: *What is Intellectual Property?*[online]. Dostupné na internete: <<http://www.wipo.int/about-ip/en/>>

Informácie o autorovi

Ing. Kristína Baculáková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

kristina.baculakova@gmail.com

POKYNY PRE PRISPIEVATEĽOV

Textový editor:	Word
Riadkovanie:	1,5
Písmo v texte:	12 b. Times New Roman, zarovnaný
Veľkosť strany:	A4 (21cm x 29,7cm)
Okraje:	štandardné 2,5cm pre všetky strany
Dĺžka príspevku:	minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu

Bez hlavičiek a číslovania strán.

Názov príspevku

(14b. Times New Roman - hrubé)

Meno a priezvisko autora

(12b. Times New Roman –kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

JEL Klasifikácia: Q40, Q30

Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman), 1,5 riadkovanie, zarovnané

1 Nadpisy (kapitoly) častí textu (14b. Times New Roman, hrubé, od kraja, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly a 1x od nasledujúcej vety, zarovnanie vľavo)

1. 1 Podnadpisy (12b. Times New Roman, hrubé, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly, 0x voľný riadok od nasledujúcej vety, zarovnanie vľavi

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (12b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie vľavo)

Obr. 1 Názov

Graf 1 Názov

Zdroj: ... (New Times Roman 10)

Zarovnanie obrázkov a tabuliek vľavo.

Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra: (14b. Times New Roman, hrubé)

Alfabetické zoradenie referencií. Mená, priezviská autorov **VELKÝMI PÍSMENAMI**.

AUTOR, rok vydania. *Názov*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľstvo, rok vydania, Rozsah strán, ISBN.

Informácie o autorovi (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), riadkovanie 1,5 (meno, priezvisko, tituly, názov inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail)

---

¹Poznámky pod čiarou, jednoduché riadkovanie č. 1, 10 b. Times New Roman. Mená, priezviská autorov **VELKÝMI PÍSMENAMI**

ISSN 1339-3502